

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Ett försök att ta makten

Äldre som överklagar avslagna beslut och illustration av verkställighetsprocessen som följer efter bifallen dom

SW2227 Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Avancerad nivå
2012-03-04
Författare: Anne-Charlotte Sigvardsson
Handledare: Gerd Gustafsson

ABSTRACT

Title: An attempt to take power - Elderly that appeal rejected decisions and illustration of the execution process following an approval

Author: Anne-Charlotte Sigvardsson

Supervisor: Gerd Gustafsson

Keywords: *elderly, appeal, Administrative court, execute (execution of) a court decision, power relations*

E-mail: ac_sigvardsson@yahoo.se

The aim of this master thesis is to describe and analyze the process that follows *after* elderly people above 65 years of age have posted an appeal of a rejected decision to the Administrative Court¹.

To answering this aim, the thesis first investigates the character of the older people that appeal a decision and if the factors of age, gender and ethnicity affect the adjudication of the Administrative Court. Secondly, the thesis investigates different aspects of the execution process which follows with an approval from the Administrative Court.

The method used in the first part of the thesis is a quantitative and qualitative content analysis of the 49 judgments that had been delivered during a six month period in 15 municipalities in the Region of Västra Götaland. In the second part a case study was used in order to illustrate what can happen in the execution process of a judgment. Semi-structured interviews were held with the different actors involved in the execution process of the court decision at two different points in time in order to be able to describe the potential change in dynamics of the relationships.

The thesis shows that the absolute majority of the appeals are related to decisions where the municipal social welfare committee² has rejected the applications of the elderly people to move to a special accommodation (nursing home). The elderly appellant must strongly prove and extensively explain their concerns and insecurities to get an approval. Different power structures such as age, gender and ethnicity appears to play a role for the credibility of evidence, and interacts with each other in the legal assessment. The thesis also shows that the execution process after an approval can be a lengthy process steered by different power relations that can change character over time.

It can be concluded that areas of the appeal and execution processes have been found in this thesis which can be lifted up for further discussion. Hopefully this thesis points out where in the processes improvement potential could be found, something which further research can build upon in order to make clear *how* improvement can be reached.

---

¹ Administrative court = Förvaltningsrätten

² Municipal social welfare committee = Socialnämnden

SAMMANFATTNING

Titel: Ett försök att ta makten - Äldre som överklagar avslagna beslut och illustration av verkställighetsprocessen som följer efter bifallen dom

Författare: Anne-Charlotte Sigvardsson

Handledare: Gerd Gustafsson

Nyckelord: *äldre personer, överklaga, förvaltningsrätt, verkställighet, maktrelationer,*

E-mail: ac_sigvardsson@yahoo.se

Det övergripande syftet med denna masteruppsats är att skildra och analysera processen som följer *efter* det att äldre, över 65 år, överklagat ett avslaget socialnämndsbeslut till förvaltningsrätten.

För att besvara syftet har uppsatsen brutits ner i två delsyftet. Det första delsyftet är att undersöka vilka äldre det är som överklagar och om makrofaktorerna ålder, kön och etnicitet påverkar förvaltningsrättens beslut gällande bifall eller avslag av ett överklagande. Det andra delsyftet är att illustrera olika aspekter som innefattas av den verkställighetsprocess som socialnämnden utför då en dom fått bifall i förvaltningsrätten.

Det första delsyftet besvaras genom att göra en innehållsanalys med både kvantitativa och kvalitativa inslag av de 49 domar som tagits under en sexmånadersperiod i sammanlagt 15 kommuner i Västra Götalands län. Det andra delsyftet besvaras genom en fallstudie, där semistrukturerade intervjuer utförts med de inblandade aktörerna. Intervjuerna utfördes vid två olika tillfällen för att på så sätt kunna fånga eventuella förändringar i dynamiken mellan aktörerna under tidens gång.

Uppsatsens resultat visar på att den absoluta majoriteten av överklaganden gällde beslut där socialnämnden avslagit ansökan om särskilt boende. Den äldre klagande måste högradigt bevisa och ge uttryck för sin oro och otrygghet för att få ett bifall. Olika maktordningar som ålder, kön och etniciteten förefaller ha betydelse för trovärdigheten i bevisningen och samspelar med varandra i den rättsliga bedömningen. I uppsatsens andra del visas att verkställighetsprocessen kan vara en utdragen process där olika dynamiska maktrelationer i hög grad styr processens karaktär.

Sammantaget kan det konstateras att denna uppsats tagit upp faktorer och områden inom överklagandeprocessen som kan lyftas upp till vidare diskussion. Min förhoppning är att denna uppsats ska kunna ligga till grund för vidare forskning om hur man kan få fler äldre att överklaga och hur själva överklagandeprocessen kan förbättras.

TACK

Först och främst vill jag rikta ett stort och varmt tack till mina informanter. Tack för att ni på ett självklart sätt delade med er av era olika perspektiv, erfarenheter och reflektioner.

Jag vill också tacka min handledare Gerd Gustafsson för generös handledning. Tack för din tillgänglighet och för att jag alltid fått hjälp när det behövts. Tack för dina värdefulla kommentarer och all uppmuntran.

Slutligen vill jag tacka min familj för allt stöd och för att ni trott på mitt uppsatsprojekt och på min förmåga att slutföra det. Ni betyder allt för mig.

Anne-Charlotte

Mölnlycke den 4 mars 2012

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	1
1.1 Problembakgrund.....	1
1.2 Syfte.....	2
1.3 Frågeställningar.....	3
1.4 Några avgränsningar.....	3
1.5 Uppsatsens disposition.....	3
2. BAKGRUND.....	5
2.1 Rätten till bistånd.....	5
2.2 Begreppet livsföring i övrigt.....	5
2.3 Begreppet skälig levnadsnivå.....	5
2.4 Begreppet tillgodoses på annat sätt.....	6
2.5 Behov - ett mångtydigt begrepp.....	6
2.6 Överklagandet till förvaltningsrätten.....	8
3. TIDIGARE FORSKNING.....	11
3.1 Kunskapsluckor inom forskningsfältet.....	11
3.2 Handlingsfriheten (diskretionen) inom socialtjänsten och domstolsväsendet.....	12
3.3 Kommunala riktlinjer och ekonomiskt hänsynstagande.....	14
3.4 Behov som förhandling.....	15
3.5 Oberoende och kontroll.....	16
3.6 Anhörigomsorgen.....	16
3.7 Svårigheter i hjälprelationen.....	17
4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	19
4.1 Socialkonstruktionism.....	19
4.2 Interaktion - en föränderlig process.....	21
4.3 Makt.....	21
4.3.1 Maktens fyra ansikten.....	22
5. METOD.....	24
5.1 Förförståelse.....	24
5.2 Metodtriangulering.....	24
5.3 Sökningen efter domar/beslut.....	25
5.3.1 Domar/beslut som dokument.....	26
5.3.2 Innehållsanalysen av dokumenten.....	26
5.4 Fallstudien.....	27
5.4.1 Urvalet.....	27
5.4.2 Intervjuerna.....	28

5.4.3	Transkriberingen	30
5.5	Bearbetningen och analysen	31
5.5.1	Relationen mellan teori och empiri	31
5.6	Litteratursökning	32
5.7	Rollen som forskare och etiska betänkligheter	33
5.8	Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	34
6.	RESULTAT OCH ANALYS - DELSTUDIE 1	37
6.1	Presentation av domar/beslut	37
6.2	Huvudsakliga orsaken till socialnämndens avslag	38
6.2.1	Boendefrågan och valfriheten	39
6.3	Vilka socialnämndsbeslut överklagas	39
6.4	Analys angående skillnad i överklagandefrekvens mellan olika socialnämndsbeslut ..	40
6.4.1	Relativt få överklaganden relaterat till hemtjänstinsatser	40
6.4.2	Potentiella orsaker till att permanent särskilt boende har det högsta antalet överklaganden	41
6.5	Ålder som faktor vid överklagandet	42
6.5.1	Fördelning av överklagande med avseende på ålder	42
6.5.2	Analys av ålderns påverkan på förvaltningsrättens dom	44
6.6	Kön som faktor i överklagandet	46
6.6.1	Fördelning av överklagande med avseende på kön	46
6.6.2	Analys av könstillhörighetens påverkan på förvaltningsrättens dom	48
6.7	Etnicitet som faktor i överklagandet	50
6.7.1	Fördelning av överklagande med avseende på etnicitet	50
6.7.2	Analys av etnicitetens påverkan på förvaltningsrättens dom	52
7.	RESULTAT OCH ANALYS – DELSTUDIE 2	54
7.1	Presentation av informanterna i fallstudien, domens yrkanden och domslutet.	54
7.1.1	Kort presentation av informanterna i fallstudien.	54
7.1.2	Socialnämndens avslagsmotivering på ansökan om växelvård	54
7.1.3	Klagandes yrkande	54
7.1.4	Socialnämndens yrkande	54
7.1.5	Förvaltningsrättens domslut	55
7.2	Det första intervjutillfället	55
7.2.1	Förhållning av verkställigheten	55
7.2.2	Kontrollen över tiden	56
7.2.3	Dilemmat	58
7.3	Det andra intervjutillfället	59
7.3.1	Förändringen	59

8. SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION	61
8.1 Sammanfattning delsyfte 1	61
8.2 Sammanfattning delsyfte 2	62
8.3 Slutdiskussion	64
9. REFERENSER	66
10 BILAGOR.....	
Bilaga 1 a	
Intervjuguide – den klagande och anhörig/närstående.....	
Bilaga 1 b	
Intervjuguide - biståndshandläggare	
Bilaga 2	
Informerat samtycke	

1. INLEDNING

Kapitlet inleds med en problembakgrund kring ämnesområdet som leder fram till uppsatsens syfte och frågeställningar. Därefter presenteras gjorda avgränsningar och uppsatsens disposition.

1.1 Problembakgrund

Befolkningen i Sverige blir allt äldre. De senaste femtio åren har antalet personer som är över 65 år mer än fördubblats, från 700 000 till nära 1,6 miljoner. I dagsläget är 18,1 procent av befolkningen 65 år eller äldre (Socialstyrelsen 2007; SCB 2010 a). År 2050 beräknar SCB att så mycket som att var fjärde svensk kommer att vara över 65 år (2010 c).

I och med ökningen av antalet äldre i befolkningen har också ålderdomen kommit alltmer i fokus. Det har blivit politiskt korrekt att värna om gruppen äldre. Frågor om framtidens äldreomsorg och resursfördelning står högt upp på den politiska agendan. Den nya generationens pensionärer, 40-talisterna, är många och en viktig väljargrupp. Som äldre kommer de med all sannolikhet att ställa höga krav på de tjänster som de tar del av.

Regeringens propositioner ”Nationell handlingsplan för äldrepolitiken” (prop. 1997/98: 113) och ”Värdigt liv i äldreomsorgen” (prop. 2009/10:116) är två exempel på regeringens värdemässiga grund för äldreomsorgen.³ De äldre skall bland annat ha ökat inflytande och delaktighet över beslut och insatser, möjlighet att upprätthålla självbestämmande, normalisering och att kunna åldras med bibehållet oberoende.

Samtidigt som bilden finns av de äldre som en ökad maktfaktor i samhället, så finns också skildringen av de äldre och åldrandet som ett problem. De äldre anses både ”vara” problem och ”ha” problem (Nilsson & Jönsson 2009). De beskrivs som ett hot mot samhällsekonomin, då de tar stora resurser i anspråk. I ständiga larmrapporter om äldre som far illa i det svenska välfärdssystemet, skildras de äldre som lidande, utlämnade och maktlösa.

Människan är unik och åldras individuellt. För oss alla kommer det dock förr eller senare att komma en tid då våra förmågor sviktar. Vi drabbas av sjukdomar och olika funktionsnedsättningar. När den äldre hamnar i en situation där han/hon är beroende av myndigheternas stöd för sin livsföring är det den kommunala biståndshandläggaren, myndighetsutövaren⁴, som utreder den enskildes behov, bedömer ger förslag och beslutar om vilka insatser den enskilde skall få⁵.

Efter många år inom äldreomsorgen är min erfarenhet den att biståndsbeslut tas för givna. Trots att rättigheten att överklaga⁶ ett missgynnat biståndsbeslut finns inskriven i socialtjänstlagen⁷ (2001:453) är det få äldre som ens tänker tanken att överklaga till högre

---

³ Se även de värdemässiga grunderna i 3 kap 6§ 1st SoL, 5 kap 4-5§§ SoL, samt rättsliga grunden 1 kap 1 § SoL

⁴ Med myndighetsutövning menas en myndighets befogenhet att för enskild ensidigt bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinpåföljd, avskedande eller annat jämförbart förhållande (se Socialstyrelsen 2006/2010). Med andra ord; makt gentemot den enskilde.

⁵ Även om kommunen sluter avtal med annan, exempelvis bolag, förening och stiftelse om att utföra eller verkställa kommunens uppgifter inom socialtjänsten, så kan inte myndighetsutövningen enligt socialtjänstlagen läggas ut privat. Se 11 kap. 6 § regeringsformen (1974:152) och 2 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453)

⁶ Se 16 kap 3 § socialtjänstlagen

⁷ Det vill säga biståndsbeslut enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen

instans. För att få sitt upplevda behov tillgodosett får de istället sätta sitt hopp till anhöriga och närstående, eller att någon tillmötesgående personal går utöver sitt uppdrag och hjälper dem.

Att det är så få äldre som överklagar har fått mig intresserad av vem det då är som överklagar ett avslaget socialnämndsbeslut till förvaltningsrätten. Vilka beslut överklagas och vilken syn på äldre och deras behov skiner igenom i domarna/besluten?

Genom rättigheten att överklaga till förvaltningsrätten får den enskilde äldre möjlighet till att göra synligt motstånd mot biståndshandläggarens beslut. Om domstolen i domen/beslutet gör ett bifall till överklagandet, skall socialnämnden inom skälig tid verkställa den för den enskilde gynnande domen⁸. Även om det exempelvis inte finns plats på kommunens särskilda boende, så måste kommunen nu ändå tillhandahålla en plats. Biståndshandläggaren som en gång fattat beslut om att behovet kan tillgodoses på annat sätt genom exempelvis mer hemtjänst, måste finna sig i domen och detta även om han/hon har en annan åsikt om den enskildes behov och skäliga levnadsnivå än vad förvaltningsrätten har.

I och med en gynnande dom förändras maktförhållandet mellan parterna. Biståndshandläggaren har inte längre samma förutsättningar för ett maktutövande, och den äldre har genom den gynnande domen fått sin vilja igenom och därmed fått makt i relationen. Detta väcker frågan om vad som händer i domens verkställighetsprocess när maktrelationerna mellan de olika parterna förändrats.

Min förhoppning är att uppsatsen kommer att bidra till ökad kunskap inom äldreområdet när det gäller äldre och den rättsliga processen.

1.2 Syfte

Det övergripande syftet med denna uppsats är att skildra och analysera processen som följer efter det att äldre, över 65 år⁹, överklagat ett avslaget socialnämndsbeslut till förvaltningsrätten¹⁰.

Det övergripande syftet kommer att uppnås genom att nedanstående två delsyften besvaras:

Delsyfte 1: Undersöka vilka äldre det är som överklagar och om makrofaktorerna ålder, kön och etnicitet påverkar förvaltningsrättens beslut gällande bifall eller avslag av ett överklagande.

Delsyfte 2: Genom en fallstudie på mikronivå illustrera olika aspekter som innefattas av den verkställighetsprocess som socialnämnden utför då en dom fått bifall i förvaltningsrätten.

---

⁸ Se vidare 16 kap. 6 a § Socialtjänstlagen

⁹ 65 år är normalt den gräns som tillämpas i socialtjänstlagen när det gäller avgränsningen av äldre i förhållande till andra grupper i lagstiftningen.

¹⁰ Min undersökning på förvaltningsrätten genomfördes då förvaltningsrätten fortfarande hette länsrätten i Göteborg och hade följande kommuner i Västra Götalands län som geografiskt område; Göteborg, Härryda, Kungälv, Lysekil, Munkedal, Mölndal, Orust, Partille, Sotenäs, Stenungsunds, Strömstads, Tanums, Tjörns, Uddevalla och Öckerö. Efter riksdagsbeslut förändrades länsrätternas organisation den 15 februari 2010. Tjugotre länsrätter blev tolv förvaltningsrätter. Länsrätterna i Halmstad och Göteborg samt delar av verksamheten vid länsrätten i Vänersborg lades samman med placering i Göteborg.

1.3 Frågeställningar

Delsyfte 1:

Vilka socialnämndsbeslut överklagas och vad kan en eventuell skillnad i överklagandefrekvens bero på?

Hur ser fördelningen av äldre ut med avseende på ålder, kön och etnicitet i de överklaganden som gjorts under den studerade perioden?

På vilket sätt tas ålder, kön och etnicitet i beaktning när det gäller synen på den äldres behov och vilken påverkan har det på påföljande dom?

Delsyfte 2:

Hur konstrueras den äldres behov ur ett myndighets- och individperspektiv efter bifallen förvaltningsrättslig dom?

Hur sker interaktionen mellan socialnämnden, anhöriga och den äldre själv?

Hur ser maktrelationen mellan de olika aktörerna ut och förändras denna under verkställighetsprocessens gång?

1.4 Några avgränsningar

Min innehållsanalys sker på samtliga domar/beslut tagna på förvaltningsrätten i Göteborg under en period av sex månader¹¹. I uppsatsen kommer jag endast att fokusera på domar/beslut tagna i första instans, det vill säga domar/beslut tagna på förvaltningsrätten.

Den dömande juristen är bara synlig i själva analysen av domarna/besluten som dokument.

Jag kommer varken att intervjua eller på annat sätt studera juristens kommunikation med part under handläggningen av rättsfallet.

Jag studerar vad som händer *efter* det att överklagandet skett. Jag kommer därför bara till viss del att gå in på bakomliggande orsaker till att de äldre inte överklagar missgynnande biståndsbeslut.

Med social verkställighetsprocess (delsyfte 2) menar jag processen som följer från det att en gynnande dom vunnit laga kraft¹² till dess att socialnämnden helt och fullt verkställt domen.

1.5 Uppsatsens disposition

Kapitel 1 inleds med en problembakgrund kring ämnesområdet som leder fram till uppsatsens syfte och frågeställningar. Därefter presenteras gjorda avgränsningar och uppsatsens disposition.

Kapitel 2 ger den rättsliga bakgrunden med begreppsdefinitioner följt av en redogörelse av överklagandegången.

Kapitel 3 presenterar forskningsläget och relevant tidigare forskning.

---

¹¹ På grund av både etiska betänkligheter och integritetsskäl vill jag inte skriva ut exakt tidsperiod under vilken domarna/besluten är tagna

¹² En dom vinner laga kraft när ingen klagat mot den inom utsatt tid. Om den enskilde skall överklaga en förvaltningsrättslig dom/beslut skall överklagan ha kommit in till förvaltningsrätten inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet. När domen vunnit laga kraft är det verkställbart. (För att ett överklagande skall kunna tas upp i kammarrätten fordras att prövningstillstånd meddelas).

(www.forvaltningsrattenigoteborg.domstol.se)

Kapitel 4 redogör för de teorier som jag valt att utgå från i analysen av det empiriska materialet.

Kapitel 5 beskriver tillvägagångssättet vid insamlandet och bearbetningen av det empiriska materialet. Kapitlet tar sin början i redogörelsen av min förförståelse. Därefter redovisas datainsamling, urval, bearbetning och analys av materialet samt litteratursökning och etiska överväganden. Avslutningsvis diskuteras validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

Kapitel 6 lägger fram resultatet av det empiriska materialet till delsyfte 1. Mina resultat analyseras och tolkas mot tidigare forskning och teoretiska perspektiv. Analysen integreras med empirin för att ge en mer sammanhängande bild.

Kapitel 7 presenterar resultatet av det empiriska materialet till delsyfte 2. Mina resultat analyseras och tolkas mot tidigare forskning och teoretiska perspektiv. Även här integreras analysen med empirin för en mer sammanhängande bild.

Kapitel 8 besvarar frågeställningarna till delsyfte 1 och 2. I sammanfattningen sätts frågeställningarna som rubriker, vilka sedan besvaras så kortfattat som möjligt. I slutdiskussionen diskuteras de huvudsakliga resultaten.

2. BAKGRUND

Kapitlet inleds med en förklaring av uppsatsens rättsliga begrepp följt av en redogörelse av överklagandegången. Avsikten är att ge läsaren förståelse för uppsatsens rättsliga utgångspunkter.

2.1 Rätten till bistånd

Rätten till bistånd finns i 4 kap 1 § socialtjänstlagen (2001:453):

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. /... /

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv.

En rättslig bedömning enligt socialtjänstlagen förutsätter:

1. Att den enskilde inte själv kan tillgodose sitt behov, alltså att den enskilde saknar förmåga att tillgodose det föreliggande behovet.
2. Att behovet inte kan tillgodoses på annat sätt.

Det är bara om vissa rättsfakta föreligger, det vill säga en individ som inte själv kan tillgodose sina behov eller på annat sätt få dem tillgodosedda, som rättsföljden rätt till bistånd föreligger. Genom biståndet skall den enskilde komma upp till en skälig levnadsnivå. Målsättningen med biståndet skall vara att det stärker den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv. Biståndet är individuellt och insatserna som ges riktar sig enbart till den enskilde (Dunér; Nordström 2003a). Socialtjänstlagens bestämmelser om enskildas rätt till bistånd delas upp i två olika sorters bistånd: försörjningsstöd och bistånd för livsföring i övrigt.

2.2 Begreppet livsföring i övrigt

Med begreppet livsföring i övrigt avses alla de behov som den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå (Norström & Thunved 2009). Regeringens proposition (2000/01:80 s. 90-91) sammanfattar begreppet för sin livsföring ”som en lång rad olika behov av stöd och hjälp, service, behandling, vård och omsorg. Där behoven kan tillgodoses med olika insatser, som i vissa fall varierar såväl utifrån individuella förhållanden som tillgängliga resurser. Möjliga insatser påverkas också genom metodutveckling och över tid. Här är socialtjänstens professionella kunskap av stor betydelse och också samspelet med den enskilde”. Ansvar för tolkning och tillämpning av SoL har överlämnats till kommunerna som genom lagens konstruktion får ett stort handlingsutrymme att både tolka och tillämpa lagen.

Kravet på traditionell rättssäkerhet har tonats ned i socialtjänstlagen till förmån för en flexibilitet i förhållande till både individens behov och utvecklingen inom samhällsvetenskap, social forskning och teoribildning (se prop. 1979/80: 1 s.126). Insatser enligt socialtjänstlagen skall kunna individanpassas med stöd av professionsanknutna kunskaper.

2.3 Begreppet skälig levnadsnivå

Med begreppet skälig levnadsnivå menas en yttersta garanti för medborgarnas livsföring i olika avseenden. Men även vissa minimikrav på insatsen när det gäller kvaliteten (prop. 2000/01:80 s. 90–91; Norström & Thunved 2009). Enligt regeringens proposition

(1979/80:1) var avsikten att normen för skälig levnadsnivå skulle avgöras av förvaltningsdomstolar. Inom äldreomsorgen är dock överklaganden sällsynta¹³.

På grund av socialtjänstlagens karaktär av ramlag finns det inte någon uttrycklig bestämmelse om vad som ingår i en skälig levnadsnivå för äldre¹⁴. Både den kommunala självstyrelsen och ramlagskaraktären ger kommunerna ett visst utrymme att bestämma miniminivån med hänsyn till lokala förhållanden och den praxis som finns (prop. 2000/01:80 s. 90–91). Detta gör att tolkningen av vad som är skälig levnadsnivå kan se olika ut mellan landets kommuner och mellan olika handläggare.

Många kommuner formulerar kommunala riktlinjer¹⁵ som anger en skälig levnadsnivå för den individuella biståndsprövningen. Genom riktlinjerna får den äldre en uppfattning om vad man minst kan förvänta sig (Lindelöf & Rönnbäck 2007). Det individuella behovet skall dock styra, så biståndsprövningen kan resultera i att man exempelvis får duscha fler gånger i veckan än vad de kommunala riktlinjerna visar.

2.4 Begreppet tillgodoses på annat sätt

Biståndshandläggarna utreder och bedömer om den enskildes behov av bistånd kan tillgodoses på annat sätt. Rätt till bistånd i form av särskilt boende föreligger exempelvis inte om behovet kan tillgodoses genom hemtjänstens försorg.

Begreppet tillgodoses på annat sätt har enligt Thorslund (2002) fått en allt striktare tillämpning, då utvecklingen verkar gå mot att biståndshandläggare i sina bedömningar i allt högre grad beaktar om det finns personer i hushållet eller i den äldres närhet som kan bistå med hjälp. Anhörigas möjlighet att hjälpa vägs på så sätt in i vilka insatser som kan komma ifråga (se Szebehely 2005)¹⁶.

I Sverige finns det dock inte några lagliga skyldigheter för vuxna barn att tillgodose föräldrars behov av vård och omsorg. Att den sökande får helt eller delvis avslag med hänvisning till att närboende barn kan tillgodose behovet har på så sätt inget stöd i lagen. Den svenska lagstiftningen bygger på individen och inte på familjen (se prop. 2008/09:82 s. 12).

2.5 Behov - ett mångtydigt begrepp

Enligt socialtjänstlagen (2001:453) är individens behov avgörande för rätten till bistånd. En helhetssyn med fokus på den enskilde individens behov skall vara en grundläggande utgångspunkt för det sociala arbetet (SOU 1999:97). I och med detta verkar det som om det

---

¹³ Se vidare diskussion under rubriken ”Överklagandet till förvaltningsrätten” på s. 8.

¹⁴ Till ledning finns dock uttalanden i lagens förarbeten (prop. 2000/01:80 s.90-91) och i uttalanden gjorda av tillsynsmyndigheter.

¹⁵ Kommunala riktlinjer är inte rättsligt bindande för rättstillämparna. Kommunala riktlinjer kan tillmätas vikt vid ett beslutsfattande, men bara om innehållet inte strider mot den gällande rätt som följer av överordnade rättskällor, som författningstexter, förarbeten och prejudikat (Staaf & Zanderin 2009).

¹⁶ I äktenskapsbalken står det att makar, var och en efter sin förmåga ska bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma och personliga behov skall tillgodoses. Enligt regeringens proposition (2008/09:82 s. 12) avgör varje make själv i vilken omfattning hon eller han vill hjälpa till med personliga omvårdnadssysslor såsom personlig hygien, toalettbestyr och matning. När det däremot gäller ansökan om bistånd med serviceinsatser, såsom tvätt och städning, kan ansökan avslås med hänvisning till att en maka/make eller sammanboende kan utföra insatsen. Men bara i de fall där den anhöriga inte själv har behov av sådana insatser (se även prop. 2005/06:115 s.156).

finns en helt självklar betydelse av begreppet behov som är giltig för alla. Jag har gått igenom både förarbeten och kommentarer efter den exakta definitionen av vad som avses med behov i lagens mening men inte hittat den (Se Thorslund & Larsson 2002 s.18).

Socialtjänstlagens ramlagsstiftning består av allmänna mål och principer och har färre konkreta handlingsregler. Detta så kallade målrationala beslutsfattandet utgår från att tillgodose den enskildes behov. Vilket kan leda till att till synes lika behov kan resultera i olika hjälpinsatser (Lindelöf & Rönnbäck 2007). Komplexiteten i sociala behov gör att de kan bedömas på olika sätt och ändå uppfylla lagens mål och syfte.

I SOU 2003:91 diskuteras begreppet behov och äldres behov. Utredarna menar att det gemensamma med de olika definitionerna av behov är att det anses att en individ saknar något som han eller hon antingen behöver för att överleva eller för att individens välbefinnande skall förbättras i något avseende. I Norstedts etymologiska ordbok (Ernby 2008) definieras behov som ”krav på avhjälpande av brist”.

En föreställning om behov är att de är hierarkiskt ordnade. Det ena behovet följer det andra, och där vissa behov är mer grundläggande än andra. Detta kan man se i A H Maslows teorier om att grundläggande behov som föda, skydd och sexuellt utlopp först måste tillfredsställas innan trygghetsbehovet på en ny nivå kan komma ifråga. Behov som hierarkiskt ordnade finns även i Erik. H Eriksons teori om människans identitetsutveckling med en livscykel indelad i åtta stadier, och där utvecklingen sker genom en serie kriser som individen måste finna en balans i för att kunna gå vidare (se Maslow 1954; Erikson 1985).

Bradshaw (1972) talar om behov som ett relativt begrepp där fyra separata men sammanhängande definitioner används. Normativa behov förändras över tid, med ökade kunskaper och värderingar, och definieras av experter mot en bestämd norm eller standard. Upplevda behov är vad de äldre upplever att de behöver, men behöver inte nödvändigtvis komma till uttryck i önskemål om bestämda insatser. Uttryckta behov däremot innefattar de äldres konkreta önskemål och efterfrågan. De komparativa behoven bestäms i relation till likartade individer eller grupper med gemensamma drag.

Behov kan även ses som politiskt argument, då hänvisandet till existerande behov i samhället har gett legitimitet för olika politiska strävanden om hur samhällets resurser ska fördelas (Thorslund & Larsson 2002).

Min egen tolkning av begreppet behov är att det är socialt konstruerat och skapas i samspel med omgivningen. Det är på så sätt inte något entydigt begrepp utan mångtydigt och beroende av olika faktorer såsom i vilken tid och vetenskapligt sammanhang det används och inom vilken samhällsgrupp. Vad som är behov och upplevelsen av behov ändras över tid och varierar från samhälle till samhälle. Människor bedöms behöva just det som vi har att erbjuda dem (Topor 2005 s. 17) Det finns grundläggande behov som föda och skydd men även dessa behov är delar i ett ömsesidigt samspel med andra behov och sociala sammanhang. Hur jag värderar andra människors behov handlar även om etik och människosyn. Det vill säga frågor om människans natur och vad som är specifikt för människan (se Blennberger 2010).

2.6 Överklagandet till förvaltningsrätten

När en socialnämnd ger ett beslut som innehåller ett helt eller delvis avslag på en ansökan om bistånd enligt 4 kap 1 § SoL, så kan den enskilde, klagande¹⁷, eller annan person som beslutet angår¹⁸, överklaga beslutet med förvaltningsbesvär¹⁹ till allmän förvaltningsdomstol.

Ett beslut ska överklagas skriftligt av den som det gäller alternativt av företrädare. I överklagandet ska framgå vilket beslut som överklagas och vilken ändring som begärs²⁰.

I en demokrati är det viktigt att den enskilda individen kan protestera mot olika former av maktutövning. Att den enskilde kan och har möjlighet att protestera över ett för honom/henne negativt myndighetsbeslut och få beslutet prövat i högre instans är en central faktor för ett rättssäkert samhälle (Hollander 1995; Jacobsson 2006; Stranz 2007).

Vid socialtjänstlagens tillkomst som ramlag, var det tänkt att innehållet i lagen skulle preciseras genom prejudicerande domar²¹ från kammarrätten och Högsta förvaltningsdomstolen²². I och med domstolsprövning skulle kommuner och enskilda få vägledning i hur lagstiftningen skulle tillämpas (SOU 2001:52; SOU 2003:91). Det kommunala självstyret innebär att varje kommun har stor frihet att besluta om i vilken utsträckning, i vilka former och till vilken kostnad som de äldres behov ska tillgodoses (SOU 2008:51). Besvärsrätten skulle göra så att det blev en likriktning i tolkning och tillämpning av socialtjänstlagen mellan Sveriges olika kommuner

Genom att vända sig till rättsordningen för regeltolkning skulle förutsebarheten i det rättsliga beslutsfattandet öka. En enhetlig rättstillämpning skulle minska risken för en godtycklig maktutövning (Vahlne Westerhäll, 2002; Staaf & Zanderin 2009). Fastän socialtjänstlagen har funnits i nära trettio år, så finns det bara ett fåtal prejudicerande domar från Högsta förvaltningsdomstolen rörande beslut om insatser inom äldreomsorgen (www.lagen.nu)²³.

Det har blivit så att i stort sett all rättstillämpning inom området äger rum i kommunernas socialnämnder. Där besluten i enskilda ärenden fattas av tjänstemän, biståndshandläggare, på delegation från socialnämnden (socialstyrelsen 2002). Biståndshandläggarna inom äldreomsorgen har beslutsbefogenheter som grundar sig på att nämnden²⁴ har delegerat rätten

¹⁷ Fortsättningsvis kommer jag i denna uppsats att benämna den enskilde som överklagad med "den klagande".

¹⁸ Regler för överklagande se 22 § förvaltningslagen (1986:223)

¹⁹ Vilka beslut som kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol se 16 kap 3 § Socialtjänstlagen

²⁰ Hur överklagandet går till se 23- 25 §§ förvaltningslagen

²¹ De svenska författningstexterna utgörs av grundlagar, lagar och förordningar. De svenska grundlagarna som antas av riksdagen, utgör grunden för vårt svenska demokratiska parlamentariska system. Ändringar i befintliga lagar och nya lagar genomförs vanligen genom att regeringen i en proposition lägger fram förslag till riksdagen. Förordningar är föreskrifter som regeringen själv beslutar om. Såväl grundlagar som vanliga lagar och regeringens förordningar publiceras i svensk författningssamling, SFS. Författningstexterna följs i rättskällehierarkin av förarbeten och prejudikat. Förarbeten, som inte är någon bindande rättskälla, används tillsammans med propositioner vid tolkningar av lagen. Prejudikat är avgöranden som härrör från bland annat Högsta förvaltningsdomstolen (Regeringsrätten). Här kan man se hur liknande problem löstes i domstol och hur utslaget blev. Lagtexterna kompletteras ibland av så kallade allmänna råd från Socialstyrelsen. Socialstyrelsen kan även i vissa sammanhang utfärda bindande föreskrifter. Jo- uttalanden kan också utgöra ett viktigt tolkningsmaterial vid fastställandet av socialrättsliga rättsnormers innehåll (Staaf & Zanderin 2009; Alexius Borgström 2009b).

²² Den 1 januari 2011 bytte Regeringsrätten namn till Högsta förvaltningsdomstolen.

²³ RÅ 1984 Ab181, RÅ 1986 ref 19, RÅ 1987 ref 43, RÅ 1995 ref 10 RÅ 2000 ref 16, RÅ 2007 ref.86, RÅ 2007 ref. 43

²⁴ Med stöd av 6 kap 33 § kommunallagen

att fatta beslut till dem. Av tradition har biståndshandläggarna delegering på att fatta i stort sett samtliga myndighetsbeslut inom sitt område (Dunér & Nordström 2005a).

När det rör sig om myndighetsutövning mot enskild finns det en skyldighet att biståndshandläggaren underrättar om innehållet i beslutet. När beslutet går parten emot skall han/hon även underrättas om hur en överklagan går till. Detta kan ske muntligt, genom vanligt brev, genom delgivning eller på något annat sätt²⁵. Om den enskilde behöver hjälp med att utforma överklagandet är den beslutsfattande myndigheten skyldig att hjälpa till med detta²⁶.

När den enskilde, eller annan person som beslutet angår, fått ett avslagsbeslut på sökt biståndsinsats och bestämt sig för att överklaga beslutet, skall detta ske inom tre veckor. Överklagan skall skickas till den myndighet som fattade beslutet²⁷. På detta sätt får myndigheten möjlighet till omprövning och själv rättelse av eget beslut.²⁸ Kontroll görs också på att överklagandet har kommit in till myndigheten i rätt tid²⁹. Först därefter skall myndigheten lämna över skrivelser och övriga handlingar i det överklagade ärendet till förvaltningsrätten³⁰. Om inte beslutet överklagats eller kommit in i rätt tid, vinner beslutet laga kraft tre veckor efter det att den enskilde fått ta del av beslutet.

Ett av skälen till att så få beslut inom äldreomsorgen varit föremål för domstolsprövning kan bero på att överklagandet aldrig når till prövning i domstol. Myndigheten korrigerar sitt beslut innan³¹. Vilket kan innebära att insatser som tidigare avslagits, nu efter det att den enskilde överklagat, istället beviljas i önskad omfattning av socialnämnden. Detta utan att en domstolsprövning behöver göras (se Halonen, 2003).

Att så få äldre överklagar kan också ha att göra med olika former av informationsbrist. Socialstyrelsens Äldreguide (2011)³² pekar på att endast 30 procent av landets 290 kommuner ger information på sina hemsidor om att man som äldre har rätt att kunna överklaga ett biståndsbeslut.

Det förekommer också otydligt formulerade biståndsbeslut, eller att den enskilde inte fått något beslut alls på det hon/han ansökt om. Därmed kan inte heller något överklagande till förvaltningsrätt ske (se Halonen 2003). Enligt socialstyrelsen (2010a) pågår det inom äldreområdet en utveckling från detaljerade biståndsbeslut till så kallade rambeslut. Vid ett rambeslut preciseras varken innehållet, omfattning i insatsen eller beslut vid ändrade förhållanden. Tanken bakom rambeslut är att öka den enskildes möjligheter till inflytande vid utförandet av insatser. Vilka insatser som ska genomföras i praktiken, i vilken omfattning och hur avgörs genom en överenskommelse mellan den enskilde och de anställda i verksamheten. Socialstyrelsen (2010a) anser att rambeslut påverkar rättssäkerheten då de inte medger samma möjligheter till överklagande som ett detaljerat biståndsbeslut.

---

²⁵ 21 § förvaltningslagen

²⁶ 4 § förvaltningslagen

²⁷ 23 § förvaltningslagen

²⁸ 27 och 28 §§ förvaltningslagen

²⁹ 24 § förvaltningslagen

³⁰ 25 § förvaltningslagen

³¹ 27 och 28 §§ förvaltningslagen

³² www.socialstyrelsen.se

En besvärsmyndighet som förvaltningsrätten, prövar ärendet i dess helhet. Både lagligheten och lämpligheten i socialnämndens beslut får prövas. Detta innebär att förvaltningsrätten har rätt att både upphäva beslutet och sätta ett nytt beslut i dess ställe. Förvaltningsdomstolen kan också återförvisa ärendet till nämnden för ny prövning (Pettersson 2005; Strömberg & Lundell 2008; Socialstyrelsen 2010b).

En kommun som inte inom skälig tid tillhandahåller det bistånd en domstol funnit att någon är berättigad till enligt 4 kap 1 § SoL, kan tvingas att betala en särskild avgift³³. Bestämmelsen medger dock en nyanserad tillämpning. Sanktionsavgift bör inte tas ut vid obetydliga dröjsmål, då det inte ansetts rimligt att kommunen skall kunna tillhandahålla en insats omedelbart. (Norström & Thunved 2009).

Enligt länsstyrelsernas statistik (2008 s. 11)³⁴ så fanns det i hela landet sammanlagt trettio ej verkställda domar när det gäller särskilt boende. När det rörde sig om hemtjänst fanns det 4 ej verkställda domar i landet. Under 2008 hade länsstyrelsen ansökt om särskild avgift i endast ett ärende. Det kunde enligt länsstyrelserna själva tyda på ”att de flesta domar verkställts, att kommunerna är följsamma och att rättsäkerheten är god beträffande icke verkställda domar enligt SoL” (ibid s. 25).

---

³³ 16 kap. 6 a § 2 st. socialtjänstlagen

³⁴ Den 1/1 2010 fördes den sociala tillsynen över från länsstyrelserna till Socialstyrelsen.

3. TIDIGARE FORSKNING

I detta kapitel presenterar jag forskningsläget samt redogör för relevant tidigare forskning som kan kasta ljus över och öka förståelsen av det empiriska materialet.

3.1 Kunskapsluckor inom forskningsfältet

Att hitta tidigare internationell forskning om äldre som överklagat ett avslaget myndighetsbeslut till högre rättsinstans är en svår uppgift. Lagstiftning och sociala välfärdssystem skiljer sig åt mellan länder. I exempelvis Italien, Irland och Grekland har staten inte någon laglig skyldighet att ge vård och service. Omsorgen om de äldre och deras behov vilar främst på familjen (Blackman et al. 2001). I USA ger inte den amerikanska konstitutionen några generella välfärdsrättigheter (Francis 1999). Karaktäristiskt för USA är att ansvaret ligger på de privata initiativen (Pettersson 2001). Sand (2005) konstaterar att de nordiska länderna har en likhet i lagstiftning och i uppbyggnad av välfärdssamhället, men att Danmark har ett generösare hemhjälpssystem, där även äldre med ”lägre” behovsnivå får hjälp (se Szebehely 2005). Hur de äldre kan klaga på ett beslut som de är missnöjda med, skiljer sig dock åt mellan de nordiska länderna³⁵. Det danska rättsväsendet saknar exempelvis förvaltningsdomstolar³⁶.

Eftersom välfärdssystem, lagar och överklagandemöjligheter inte är lika mellan olika länder, tänkte jag istället rikta in mig på svensk forskning om äldre som överklagat myndighetsbeslut till förvaltningsrätt. Jag insåg snart att forskningsläget är sådant att det finns kunskapsluckor när det gäller de äldre och överklagan till förvaltningsrätten. Socialstyrelsen (2002 s.14) konstaterar i en studie om besvärsinstitutet inom socialtjänsten att ”det finns mycket lite kunskap om hur överklagningsmöjligheten används och i vilken utsträckning länsrätterna faktiskt ändrar socialnämndernas beslut. När det gäller äldreomsorgen finns sådan kunskap överhuvudtaget inte”.

Socialstyrelsens (2002) studie om besvärsinstitutet inom socialtjänsten visar på vikten av att öka möjligheterna för de äldre, att kunna utnyttja sin demokratiska rättighet att överklaga. Att det kan vara svårt att överklaga ett negativt beslut och få det ändrat i domstol utan egen juridisk kompetens. Länsrätten, nuvarande förvaltningsrätten³⁷, ställer också oftast höga krav på den sökande att bevisa sina behov. Detta innebär att den äldre måste ha någon tillhands som kan hjälpa till med överklagandet. Målsägandena i undersökningen hade sällan formellt ombud, men nio av tio hade fått hjälp av barn, eller annan anhörig med överklagandet och dessa var jämförelsevis välutbildade. Resultatet pekar på starka företrädare som en förutsättning för att en äldre person ska kunna utnyttja sin överklaganderätt.

Huvuddelen, 80 procent, av de överklagade besluten i studien rörde särskilt boende. Något som inte står i proposition till fördelningen mellan beslut om hemtjänst och särskilt boende på kommunnivå; då 70 procent av de kommunala besluten handlar om hemtjänst. Det är alltså betydligt färre äldre som utnyttjar möjligheten att överklaga hemtjänststämmanden till förvaltningsrätt. Sammantaget menar socialstyrelsen att det överlag är en liten del av det totala beslutsfattandet rörande äldreomsorgen som äger rum i domstol. Endast 0,33 procent av alla hemtjänstbeslut i landets kommuner har varit föremål för domstolsprövning. När det gällde särskilt boende var det 1,5 procent av besluten som fattades av länsrätten. Länsrätten hade en relativt hög ändringsfrekvens i sina domar/beslut, vilket visar att länsrättsprövningen

³⁵ Se exempelvis www.sm.dk.

³⁶ www.e-justice.europa.eu

³⁷ Den 15 februari 2010 förändrades länsrätternas organisation. De 23 länsrätterna blev till tolv förvaltningsrätter. I uppsatsen använder jag mig av både länsrätt och förvaltningsrätt synonymt.

är en viktig ”säkerhetsventil”. Medelåldern bland målsägandena var 83 år och två tredjedelar var kvinnor. Många hade betydande svårigheter att klara sin dagliga tillvaro. De led oftare av ensamhet, hade fysiska krämpor och lägre utbildning än äldre i allmänhet. När nämndemän var med i beslutsfattandet vägde domstolen oftare in sociala och psykologiska faktorer, men även inom samma länsrätt fanns det betydande skillnader i enhetlighet och avvägningar. Studiens resultat visar på vikten av att social kompetens och erfarenhet tillförs länsrätterna (ibid).

Svensson (2000) forskningsrapport inbegriper till viss del även äldreomsorgsärenden. I rapporten görs en genomgång av länsrättsdomar, där även karaktären på länsrätternas beslutsfattande studerades. Resultatet visar på att ett stort antal ärenden hos länsrätten rörde äldres behov av särskilt boende. När det gäller länsrättsdomar gällande hemtjänst så var de få till antalet och avgjordes efter en utpräglad målrationell argumentation. Där det målrationella beslutsfattandet,³⁸ genom sin öppna karaktär, gav ett stort utrymme för beslutsfattarens egna värderingar. Svensson lyfter även fram problemet med att jurister skall tillämpa målparagraferna i socialtjänstlagen. Jurister som normalt saknar ämneskunskaper i de frågor som är uppe till bedömning, skall i sina beslut försöka uppnå det formulerade målet i lagparagrafen (ibid).

I min andra delstudie gör jag en fallstudie på ett utvalt rättsfall. Jag gör enskilda intervjuer med de olika aktörerna i rättsfallet såsom biståndshandläggare, anhörig, närstående och den enskilde klagande själv. Genomgången av annan relevant tidigare forskning kommer att ske med fokus på dessa fyra aktörer. Jag kommer främst att redovisa svenska studier då mitt undersökningsområde speglar svenska förhållanden och svensk omsorgsorganisation.

3.2 Handlingsfriheten (diskretionen) inom socialtjänsten och domstolsväsendet

Som jag redogjort för tidigare så berör både Socialstyrelsen (2002) och Svensson (2000) handlingsfriheten för beslutsfattare på förvaltningsrätten. De skriver om betydande skillnader i enhetlighet och avvägningar även inom samma förvaltningsrätt och att det finns ett stort utrymme för beslutsfattarens egna värderingar.

Verksamheterna inom socialtjänsten liksom domstolsväsendet kan organisatoriskt definieras till Lipskys (1980) ”street- level bureaucracy” eller ”gräsrotsbyråkrati” på svenska. I en gräsrotsbyråkrati har offentligt anställda tjänstemän direktkontakt med medborgarna i sitt dagliga arbete, och en betydande handlingsfrihet, diskretion³⁹, i utförandet av sina arbetsuppgifter. Enligt Johansson R (2007) innefattar en sådan handlingsfrihet möjligheten att göra egna bedömningar, men också möjligheten att ta ställning till samt vid behov ifrågasätta och omdefiniera klientens krav och/eller problemformulering. Enskilda tjänstemäns handlings- och tolkningsutrymme sker i förhållande till lagar och normer som ofta är otydliga (Lipsky1980).

Enligt Hetzler (1984) kan förvaltningsmyndighetens diskretionära makt sägas bli en oundviklig effekt av ramlagstiftningstekniken. Handläggarna skall tolka och tillämpa lagen självständigt på grundval av sin professionella kompetens. De skall förhålla sig till sina egna moraliska värderingar och till de uttalanden som görs av olika källor (Jacobsson 2009). Men

---

³⁸T illämparen har frihet att välja på vilket sätt målet skall uppnås och ställs på så sätt inför flera vägval och bedömningsituationer (se Svensson 2000 s. 39).

³⁹ I min text använder jag diskretion synonymt med handlingsfrihet

även jurister och biståndshandläggare är individer som bär med sig egna normer, värderingar och sin egen syn på vilka behov som den äldre har. Dunér & Nordström (2005a) studie visar på att det i mötet med den äldre och närstående finns ett stort utrymme för biståndshandläggaren att agera godtyckligt i relation till de villkor som gäller för deras arbete.

Corazzini (2000) tar i sin studie upp både hur biståndshandläggarnas handlingsutrymme påverkar beslutsprocessen och diskrepansen mellan det ”idealiska” arbetet och det faktiska arbete som sker ute i verkligheten inom äldreomsorgen i USA. Artikeln visar på hur biståndshandläggarna, genom sitt handlingsutrymme, jämkar samman sitt agerande med professionella kriterier och organisationens begränsade resurser. Men även på att detta agerande skapar konfliktfyllda känslor av ambivalens hos den enskilde biståndshandläggaren.

Lindelöf & Rönnbäck (2004) lyfter i sin avhandling fram att biståndshandläggarna inte använder sitt handlingsutrymme i den utsträckning som de formellt har befogenhet för (se Dunér & Nordström 2006). För att kunna utnyttja den givna handlingsfriheten krävs en stark yrkeskår som har både integritet och en stark kunskapsgrund att stå på. Något som Lindelöf & Rönnbäck anser att dagens biståndshandläggare saknar. Detta gör att biståndshandläggarna inte vågar trotsa den egna organisationen och ta parti för de hjälpsökande. Handlandet domineras av en stark lojalitet gentemot den egna organisationen, medan lydningen gentemot lagen inte ges samma utrymme. Detta gör att äldre och funktionshindrade berövas rätten att få sin sak prövad i en individuell behovsbedömning.

Stranz (2007) visar i sin avhandling på att socialtjänstens övergripande regelverk förhållandevis är otydligt. Socialtjänstlagen är öppen för lokala och individuella tolkningar⁴⁰. Även annan forskning visar på de stora skillnaderna i angreppssätt och tolkning som finns både inom en och samma kommun och mellan landets olika kommuner (se Hydén et al. 1995; Trydegård & Thorslund 2001). Stranz konstaterar vidare att handläggarna har en långtgående handlingsfrihet, men att organisationsledningen kan begränsa och kontrollera denna genom de olika regler och formaliserade rutiner som organisationen har tillgång till. Stranz visar på att organisatoriska försök att minska den individuella handlingsfriheten kan leda till att handläggarna distanserar sig från klienterna och att ett klientarbete som präglas av distans öppnar upp för handläggarens egna personliga och moraliska uppfattningar

Alexius Borgström (2009a) tar upp vad som kan hända om biståndshandläggaren använder sig av sitt handlingsutrymme och trotsar den egna organisationen genom att ta beslut som inte sanktionerats uppifrån. Hur detta kan bli ofördelaktigt för biståndshandläggarens egna framtida karriär inom kommunen.

---

⁴⁰ När ramlagar antas av riksdagen lämnas det medvetet öppet för nämndledamöter och förvaltningstjänstemän i landets kommuner att vid rättstillämpningen fatta de beslut som anses vara de mest lämpliga i den egna kommunen. Kommunerna bestämmer själva över äldreomsorgens omfattning och inriktning. I Regeringsformen 1 kap 1 § föreskrivs att den svenska folkstyrelsen ska förverkligas genom bland annat den kommunala självstyrelsen. Kommunernas självstyre grundar sig på principerna om betydelsen av lokal demokrati och decentraliserad förvaltning (SOU 2001:52). Hänsyn skall tas till skiftande lokala förhållanden. Enligt Hollander (1995 s.191) är problemet med detta att ”inga beslut av myndighetsrepresentanter eller domar i förvaltningsdomstolar kan, annat än undantagsvis, leda till högre ambitionsnivåer än vad kommunpolitiker i den aktuella kommunen är beredda att medge”. Så även om ledande politiker på central nivå kan uttrycka sig i termer av prioriteringar av vård, skola och omsorg så är det i slutändan kommunerna själva som gör sina egna prioriteringar (Thorslund 2002).

3.3 Kommunala riktlinjer och ekonomiskt hänsynstagande

Bernler & Johnsson (2005) menar att grunden för socialarbetarens föreställningar om individens behov inte sällan utgörs av arbetsmetoder eller åtgärder som anses adekvata på arbetsplatsen.

Forskning visar på att kommunala riktlinjer och rutiner som inte har formell status⁴¹ har fått allt större betydelse över tid, och kommit att bli det normala och accepterade handlandet och praxis vid fördelning av bistånd. Genom användandet av lokala allmänna riktlinjer, som begränsar vilken hjälp som kan tillhandahållas, har behovsbedömningarna kommit att bli alltmer selektiva och standardiserade (Blomberg & Petersson 2003, Andersson 2004, Lindelöf & Rönnbäck 2004, Stranz 2007).

I Anderssons (2007) avhandling ser biståndshandläggarna betydelsen av gemensamma riktlinjer som något odelat positivt och stärkande för yrkesrollen. Standardiseringen stärker samhörigheten emellan kollegor och gör att de kan referera sina beslut utifrån en mer kollektiv nivå. Med standardiseringen anser handläggarna att rättssäkerheten ökar då de anser att det blir en mer rättvis fördelning av resurser.

Anderssons (2004) studie visar på att ekonomiska argument väger tungt bland biståndshandläggarna. Det handlar framförallt om att hushålla med de resurser som finns i kommunen. Ekonomiska hänsynstaganden kan ses som exempel på en diskretionshämmande faktor som kan relateras till organisationen (se även Stranz 2007). Även Thorslund (2002) konstaterar att de mer eller mindre utformade direktiv som biståndshandläggarna får på sig från sina politiker är främst att hålla den tilldelade budgeten genom att vara återhållsam med att bevilja bistånd. SKTF (2007) visar i sin undersökning att två tredjedelar av biståndshandläggarna uppger att ekonomin väger tyngre än de äldres behov.

I SOU (2008:51 s. 40) skriver utredarna att ”beslut om en plats i särskilt boende innebär ett stort ekonomiskt åtagande för kommunen, och på många håll finns det inget överskott på platser. Därför är det i flera fall troligen kommunens ekonomi som överordnas det individuella önskemålet eller behovet”. Kvarboendepolitiken inom äldreomsorgen har gjort att vården av äldre alltmer bedrivs med hemmet som arena⁴². Avvecklingen av antalet platser i särskilt boende, gör att det blivit allt hårdare konkurrens om såväl korttidsplatser/växelvårdsplatser⁴³ som permanenta platser (se socialstyrelsen 2005). Andelen äldre över 65 år som hade hemtjänst ökade från 8 till 10 procent mellan åren 2000 till 2008, medan andelen som i samma ålder bodde permanent i särskilda boendeformer minskade med 20 procent under samma tidsperiod (SCB 2010b).

Antalet personer som har både hemtjänst och kommunal hemsjukvård ökar också. Enligt Socialstyrelsen (2007) tyder detta på att fler äldre med sammansatta behov vårdas hemma. Socialstyrelsen (2011) pekar på att vård och omsorgsresurser har prioriterats till de mest sjuka och hjälpbehövande äldre, vilka får en allt större del av de totala insatserna. Bland äldre

---

⁴¹ Kommunala riktlinjer är inte rättsligt bindande för rättstillämparna. Kommunala riktlinjer kan tillmätas vikt vid ett beslutsfattande, men bara om innehållet inte strider mot den gällande rätt som följer av överordnade rättskällor, som författningstexter, förarbeten och prejudikat (Staaf & Zanderin 2009).

⁴² Kvarboendepincipen 3 kap 6 § 1 st. SoL. Se även prop. 1996/97:124, s.89 om huvudinriktningen för omsorg.

⁴³ Korttidsplats är behovsbedömt och kräver ett biståndsbeslut. Det kan innebära en akut lösning, eller planerad tillfällig eller i givna perioder återkommande (dvs. växelvård) avlösning för närstående som vårdar. Det kan också vara så att den äldre själv är i behov av korttidsplats för att kunna återhämta krafter eller träna funktioner för att kunna bo kvar hemma.

över 95 år är exempelvis 78 procent beviljade antingen hemtjänst eller särskilt boende mot 3 procent bland personer 65–74 år.

3.4 Behov som förhandling

Socialstyrelsen (2000a) anser att inriktningen på äldrepolitiken till sin karaktär har kommit att bli resursstyrd snarare än behovsstyrd. Lindelöf & Rönnbäck (2004) är av samma åsikt och menar att biståndshandläggningen har kommit att bli en förhandlingssituation där fokus ligger på de insatser och det utbud som finns i kommunen.

Relationen mellan biståndshandläggaren och den äldre och/eller anhörig är en social relation; en interaktion där parterna på ett eller annat sätt försöker påverka den andre. Biståndshandläggaren och den äldre skall komma ”överens” om vad som skall ske. Johansson R (2007) menar i sin forskning att klientrelationen har en dubbel karaktär, då den samtidigt både är en kontakt mellan två människor och en relation mellan organisation och klient. I relationen måste parterna anpassa sig till det organisatoriska sammanhanget. Det organisatoriska sammanhanget anger både ramarna för och bestämmer förutsättningarna för relationen. Utmärkande för denna relation är enligt Johansson att makt och beroendeförhållandet mellan parterna är ojämnt. Klienten är i underläge och utfallet av en klientrelation kan ses som resultatet av kamp mellan olika intressen. Gräsrotsbyråkratens överläge beror dels på att han/hon vet hur organisationen ser ut och kan vilka regler som finns inom den och dels på att han/hon har tillgång till organisationens resurser med vilkas hjälp han/hon kan belöna eller bestraffa klienten.

Lindelöf & Rönnbäck (2007) menar att Maslows teorier okritiskt har fått prägla äldreomsorgen. Då de grundläggande behoven varit synonyma med fysiska och medicinska behov har äldreomsorgen alltmer fokuserat sina resurser på de mest vårdkrävande, som fått sina fysiska och medicinska behov tillgodosedda, medan sociala, psykiska och existentiella behov prioriterats bort eller bara blivit tillgodosedda om det funnits tid över (se Hellström Muhli 2003). Thorslund (2002) menar att behov som är relativt lätta att mäta och som exempelvis har samband med sängbundenhet och frakturer har lättare att bli prioriterade på samhällsnivå, medan behov som är svårare att mäta och som har sin orsak exempelvis i oro, ångest inte prioriteras lika lätt.

Dunér & Nordström (2006) lyfter i sin studie fram att biståndsbedömningen är en subtil process där handläggarna jämför samman den äldres uppfattning av sina behov med bland annat de anhörigas och sjukvårdspersonalens uppfattningar om den äldres behov. Önskemål och behov anpassas sedan till de tjänster som organisationen erbjuder. Det sker på så sätt en förhandling mellan olika parter om hur biståndet skall utformas. Biståndshandläggarna strävar i förhandlingen efter att nå en överenskommelse som alla kan acceptera.

Olaisons (2009) avhandling består av fyra delstudier, vilka var och en belyser olika steg i behovsbedömningsprocessen. Resultatet visar bland annat på att handläggarna och de äldre både identifierade och konstruerade behov tillsammans. Genom förhandling kom de fram till en gemensam överenskommelse och definiering av vilka behov som den äldre hade. Under samtalen kunde insatser förhandlas bort eller omförhandlas. Interaktionen mellan äldre personer och biståndshandläggarna fungerade som en problemlösningssprocess. Nya insatser kunde tillföras utöver de önskemål som de äldre hade från början. Olaison resultat pekar på den dominerande trenden i det västerländska samhället, vilken innebär att de äldre skall vara aktiva, oberoende och kvarboende i det egna hemmet så länge som möjligt och att kvarboende är att föredra framför särskilt boende på institution.

Dunér & Nordström (2006) visar i sin studie på fyra handlingssätt i biståndshandläggarnas beslutsprocess; att avvisa, expediera, omvandla behov och kontrollera. Genom hela beslutsprocessen utövar biståndshandläggaren kontroll på olika sätt. Lagligt genom att kontrollera att behov föreligger (avvisa vissa förfrågningar om bistånd, expediera eller omvandla behov), organisatoriskt genom att stöd ges enligt gällande riktlinjer, och moraliskt genom att kontrollera att stödet motsvarar behoven, och så att tillgängliga resurser fördelas rättvist. Studien visar även på att biståndshandläggarna inte använder sin strukturella makt i tillräckligt hög grad. Det vill säga den makt som ger dem rätten att fatta beslut enligt lagen och ger dem rätten att fördela resurser inom äldreomsorgen. Utan de tillåter sig att bli kontrollerade av organisatoriska och administrativa riktlinjer när de beslutar om bistånd.

3.5 Oberoende och kontroll

Forskning visar på att de flesta äldre försöker klara sig själva. De kämpar för att vara fria, oberoende och kunna ha kontroll över sin situation så länge som möjligt. När vardagen inte fungerar längre och den äldre möter nya omständigheter på grund av sjukdom och/eller funktionshinder är oberoende och kontroll fortfarande viktiga värden. Om den äldre kan utföra vissa sysslor på egen hand i hemmet, är han/hon också i större utsträckning tillfreds med den hjälp han/hon får (Richards 2000; Hansen et al 2002; Dunér & Nordström 2005b).

Janlöv et al. (2005) konstaterar i sin studie att den äldre kämpar både praktiskt och psykiskt med att kunna förbli oberoende och undvika hemtjänst. Kontakten med biståndshandläggaren markerade dock en vändpunkt i livet. Att vara i behov av hjälp utifrån gav motstridiga känslor och tankar och en påminnelse om att livet är förgämligt. Studien pekar också på att de kan vara svårt att som äldre förstå hur själva biståndsbedömningen går till och att det därför måste vidtas åtgärder som gör att biståndshandläggningen blir mer begriplig och som uppmuntrar den äldres delaktighet. Detta skulle stärka de äldres känsla av sammanhang och öka deras möjlighet till kontroll över sin livssituation.

3.6 Anhörigomsorgen

Personer över 65 år indelas ofta efter kronologisk ålder. I den tredje åldern (65-79 år) förväntas de äldre fortfarande vara friska, ha ett aktivt liv och förverkliga sig själva. Det är först i den fjärde åldern, ”äldre- äldre”, (över 80 år) som de äldre betraktas vara i den sista delen av livet, bli sjuka och beroende av samhällets stöd (SOU 1997:76 s.23; Thorslund & Larsson 2002; SOU 2003:91; Gilleard et al.2005; Tornstam 2005).

Efter fyllda 80 år visar statistik på att hjälpbehovet både bland kvinnor och män ökar och 37 procent bor antingen i särskilda boendeformer eller är beviljade hemtjänst (SCB 2010b). Samtidigt innebär detta att majoriteten av äldre över 80 år klarar sig utan kommunalt beviljade hjälpinsatser.

Forskning visar att det på en relativt kort tid skett en förskjutning från den formella omsorgen⁴⁴ till den informella oavlönade omsorgen där närstående, framförallt make/maka och/eller vuxna barn, har fått ta ett ökat ansvar för vården och omsorgen om den anhörige (Jeppsson-Grassman 2001; Larsson 2004; prop. 2004/05:1; Szebehely 2006).

---

⁴⁴ Med formell omsorg menas vanligen det omsorgsarbete som i organiserad form utförs mot betalning. Både offentligt finansierad omsorg och omsorgstjänster utförda på marknaden och som betalas av den äldre själv. Informell omsorg omfattar oavlönade omsorgsinsatser utförda av familjen eller andra närstående (eller oavlönade frivilliginsatser (se Szebehely 2005 s.138).

I takt med att den formella omsorgen får allt större problem med att tillgodose den äldres hjälpbehov, så får anhöriga/närstående⁴⁵ ta ett än större ansvar (Johansson L 2007). Utvecklingen är sådan att vård och omsorgsresurser har prioriterats till de mest sjuka och hjälpbehövande äldre, vilka får en större del av de totala insatserna. Medan de äldre med förhållandevis små eller måttliga insatsbehov får mindre eller ingenting (Szebehely 2000; Thorslund 2002; Szebehely 2005).

Äldre med utländsk bakgrund är underrepresenterade både bland dem som har hemtjänst och bland dem som bor i särskilda boendeformer. Då många äldre tappar kunskaperna i det sist inlärd språket, svenskan, blir de fullständigt beroende av en annan person för att kunna kommunicera med omgivningen. Detta gör att kommuner anställer anhöriga till att vårda den äldre (Socialstyrelsen 1997; SOU 2003:91).

Anhörigomsorg är oftast synonymt med kvinnoomsorg,⁴⁶ även om könsskillnaderna tycks ha minskat över tid (Szebehely 2009; Johansson L 2007). Det ligger fortfarande en förväntan i kvinnorollen om att vara omvårdande (Walker et al. 1995; Sand 2002).

En större andel kvinnor än män över 65 år har hemtjänst (SCB 2010a). Detta kan till viss del förklaras med att kvinnor lever längre⁴⁷, men också av att de flesta män får hjälp av sin partner fram till livets slut, och därför inte behöver hemtjänst i samma utsträckning (Szebehely 2005). Socialstyrelsen (2004 a s.15) konstaterar att ”det är få gifta män som bor på särskilt boende och att detta är ett tecken på att ”många äldre kvinnor är ensamma med ett omfattande omsorgsansvar”.

Jegermalms (2005) avhandling pekar på att majoriteten av all hjälp och omsorg utförs av informella hjälpgivare, och att många länder däribland Sverige, den senaste tiden lagt större fokus på anhörigas/närståendes insatser och på behovet av stöd till dem som utför ett omfattande omsorgsarbete. Avhandlingens resultat visar på könsskillnader i omsorgsarbetet. Kvinnors och mäns informella hjälpinsatser skiljer sig åt. Det är kvinnor, i synnerhet äldre kvinnor, som i stor omfattning ger den personliga omvårdnaden.

3.7 Svårigheter i hjälprelationen

Szebehely (2005) menar att den gemensamma historien före omsorgssituationen har stor betydelse för båda parter upplevelse av relationen. Olika hjälprelationer skiljer sig åt. Det finns en skillnad i upplevelsen av att ta emot hjälp från en make/maka mot att ta emot hjälp från en vän. Den som ger vård/omsorg betraktar kanske inte heller sin insats som ett arbete, utan mer som en del av en relation. Bilden av hur anhörigomsorgen ser ut skiftar också beroende på vem man frågar; den anhörige eller den äldre själv. Att förstå var gränsen går mellan ett besök och praktisk hjälp är inte alltid så lätt. Att anhörigomsorgen är ett fritt val från bägge parter har dock en stor betydelse både för den som får omsorg och för den som ger omsorg.

---

⁴⁵ Den 1 juli 2009 kom en lagändring i socialtjänstlagen när det gäller stödet till anhöriga. Lagändringen anger dock inte hur kommunerna skall utforma stödet, inte vilken hjälp eller stöd som skall erbjudas eller på vilket sätt, utan bara att kommunerna är skyldiga att erbjuda stöd till de anhöriga. Stödet är på så sätt inte en laglig rättighet för den enskilde (se prop. 2008/09:82 s.36).

⁴⁶ Enligt Szebehely (2005) utför kvinnor en majoritet (cirka 70 procent) av arbetet inom anhörigomsorgen. Kvinnor utgör också en majoritet (cirka 70 procent) av de äldre som får del av den offentliga äldreomsorgen.

⁴⁷ Medellivslängd för nyfödda i Sverige ligger på 83,2 år för kvinnor och 79,1 år för män. (SCB 2010a).

Johansson L (2007) är inne på samma spår då han menar att en påtvingad vårdarroll, fast man innerst inne inte vill det, är olycklig för båda parter. Det är i sådana situationer som övergrepp mot den hjälpbehövande kan förekomma. Johansson tar också upp att vårdaren kan ha svårt för att lämna den hjälpbehövande för en kort stund eller lämna över ansvaret till någon annan. Oron finns över att den hjälpbehövande inte kommer att få rätt vård, och att ingen annan kan ge den omsorgen som man själv ger. Den hjälpbehövande kan också ställa krav på att den anhöriga alltid skall finnas tillhands.

Szebehely (2006) konstaterar att anhörgivårdare löper risk att försumma sig själva i ett kanske krävande omsorgsarbete dygnet runt. Hälsoproblem kan uppstå på grund av för lite sömn och fysisk aktivitet. Jeppson Grassman (2001) studie visar på sambandet mellan omfattningen på omsorgen och omsorgsgivarens hälsa. Hur det allmänna hälsotillståndet och olika psykiska symtom ökar med fler hjälptimmar. Men även på att det finns en gräns för hur mycket vårdansvar anhöriga klarar av innan det får negativa konsekvenser för hälsan. Son et al (2007) studie pekar på sambandet mellan stress och sämre hälsa hos omsorgsgivare och hur detta var relaterat till omsorgsgivarens känsla av att vara överbelastad och utarbetad.

Dunér (2010) undersöker i sin studie vilka motiv som ligger bakom de anhörigas hjälpinsatser. Motiven var moraliska överväganden (värderingar att man skall hjälpa varandra, att det är naturligt att se efter sina äldre släktingar), känslomässigt engagemang, (där kärleken och omsorgen om äldre släkting var i fokus; att vilja ge något i gengäld, att relationen uppfattades som speciell) och ”av nödvändighet” (då formell omsorg inte kunde tillgodose behoven hos den äldre). Studiens resultat visar på känslor av ambivalens, att ge hjälp/omsorg upplevdes både som tillfredsställande och som mycket svårt. Det fanns en konflikt mellan känslan av ansvar och omsorgsgivarens egna personliga behov. Ofta förväntade omgivningen att den anhörige skulle fortsätta att hjälpa, fastän han/hon var helt utsliten. Anhöriga beskrev också konflikter som uppstod i och med att den äldre inte ville ta emot tillräckligt med hjälp. Hur mycket hänsyn skulle tas till den äldres integritet kontra den anhöriges ansvar att se till att den äldre får tillräckligt med hjälp.

Lingsom (1997) menar att den anhörige antar rollen som ”advokat” i situationer där omsorg från kommunen blir en knapp resurs och något som man måste strida för.

4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

I detta kapitel presenteras de teorier som kommer att användas för att analysera och förstå empirin.

4.1 Socialkonstruktionism

Socialkonstruktionism är enligt Payne (2005) en del av det postmodernistiska ⁴⁸ komplexet av idéer, och går ut på att det inte finns någon enda bild eller essens av verkligheten.

Socialkonstruktionism har många olika källor och rymmer en mängd variationer och inriktningar (se ex. Burr 2003, Alvesson & Skoldberg 2008). En gemensam nämnare för de olika riktningarna är det kritiska förhållningssättet till olika självklarheter och sanningar som brukar tas för givna eller förefaller vara oundvikliga. Den verklighet vi observerar är en verklighet skapad av människor och ingen objektiv sanning av världen i sig.

Jag har valt att utgå ifrån det centrala författarparet Berger & Luckmann och deras idé om social konstruktion.

Berger & Luckmann (2010) menar att vi kommer fram till gemensamma bilder av verkligheten genom olika sociala processer och dagliga mellanmännsliga interaktioner. Människor skapar samhället tillsammans. Själva samhällsordningen är en mänsklig produkt som fortgår i ett pågående mänskligt skapande. All kunskap inklusive sunt förnuft kommer från och underhålls av sociala interaktioner.

Genom språket för vi normer och värderingar vidare (Berger & Luckmann 2010 s. 159). Språket bildar grunden för våra tankar. Vi skapar gemensamma antaganden om hur saker och ting är och hur samhället skall uppfattas. Den sociala världen konstrueras på detta sätt både socialt och diskursivt.

Identiteten växer fram ur det dialektiska förhållandet mellan individ och samhälle (Berger & Luckmann 2010 s.202). Hur exempelvis en äldre individ bör vara och uppföra sig är något som samhället lärt individen, men samtidigt som den äldre betar sig som han/hon tror att samhället förväntar sig, så är han/hon själv med och reproducerar samhällsstrukturen.

I och med att många individer är överens om hur olika aspekter på samhället ska uppfattas institutionaliseras sociala konventioner som grundar sig på denna gemensamma kunskap. Efterföljande generation internaliserar sin verklighet och upplever den som naturlig, därför att de inte känner till något annat. För att upprätthålla den institutionella ordningen måste den förklaras och legitimeras. Detta sker via en process som integrerar idéer om verkligheten till ett organiserat och trovärdigt system. Barnen undervisas genom språket i samma historia och lär sig att försvara den institutionella ordning som råder (Berger & Luckmann 2010 s.78). Uppfattningar om verkligheten blir objektiva och externa då de delas av så många. Institutioner kan på detta sätt ses som fasta tanke- och handlingsmönster skapade av människor. Samhället och dess institutioner är på så sätt inte givna utan de är en socialt skapad produkt av tidigare mänsklig aktivitet och interaktioner (ibid s. 68). De är genomsyrade av föreställningar som finns i dess omgivning.

---

⁴⁸ Den postmoderna synen på verkligheten är bland annat att den är mångfaldig, fragmenterad och motsägande. Den vänder sig mot ”stora berättelser” och teoretiska system och framhäver sambandet mellan makt och kunskap (Alvesson & Deetz 2000; Hatch 2006).

På detta sätt har exempelvis lagar och rättsregler en legitimerande funktion då de stöder redan existerande idéer och föreställningar i samhället (Mathiesen 2005). De kan inte ses som absolut objektiva beskrivningar om hur något är eller bör vara, utan de kan ses som konstruerade företeelser, då de har sitt ursprung i politiska processer, idéer och avsikter. Förvaltningsrättens domar/beslut kan på detta sätt betraktas som en institutionell ordning, en rättssäkerhetsprocedur vars syfte är att upprätthålla vårt samhälles demokratiska värderingar (Jacobsson 2006; Beckman & Ljungwald 2009; Jacobsson 2009).

Varje människa föds in i ett samhälle där det redan finns fasta begreppsramar, kategorier och typifieringar. Vardagslivets verklighet innehåller typifieringsscheman enligt vilka andra människor uppfattas och behandlas (Berger & Luckmann 2010 s. 43). Vi typifierar och kategoriserar varandra på olika sätt; utifrån personlighetsdrag, nationalitet, ålder, kön etc.

När vi kategoriserar varandra blir det ett slags identitetsskapande eftersom vi relaterar till varandra genom kategorierna. Detta gör att vi kan förhålla oss till varandra som kvinnor, män, unga, gamla, svenskar och invandrare (Lill 2007). Ålder kan på detta sätt ses som en kategorisering som utgör grund för ett socialt ordningsskapande och för maktrelationer och maktutövning i samhället (Närvänen 2009). Inför varje övergång till en ny fas i livet har vi givna föreställningar om behov, beteende och aktiviteter som är ”normala” och lämpliga för just den åldern (jmf Goffman 2001). De kategorier som vi använder oss av för att dela in världen i är konstruerade och producerade utefter den specifika tid och kultur som vi just nu lever i.

Biståndshandläggaren konstruerar den äldre som klient genom att typifiera och tillskriva den äldre de egenskaper som gör att den äldre passar in i de av organisationen tillhandahållna administrativa kategorierna. Individens måste förenklas för att organisationen skall kunna hantera och kontrollera honom/henne. Denna förvandling är nödvändig för byråkratin. En organisation kan bara ta hand om en liten del eller en aspekt av en människas liv (Johansson R 2007; Järvinen & Mik-Meyer 2003).

När så den äldre har typifierats och sorterats till att ha en viss klientroll, en viss fastställd behörighet till organisationens resurser, måste den äldre foga sig i den tilldelade rollen och följa biståndshandläggarens givna direktiv. Han/hon måste förtränga och hålla tillbaka vissa delar hos sig själv medan andra aspekter lyfts fram i syfte att anpassa sig till den nya rollen som klient (se även Goffman 1983). Biståndshandläggaren i sin tur skall bevaka att organisationens uppdragna gränser bevaras, och kontrollera och att den äldre finner sig i socialt definierade normer för rollen. Rollen blir en del i institutionaliseringens karaktär av kontroll (Lipsky 1980; Berger & Luckmann 2010 s.91-92).

Den upplevda verkligheten av vardagslivets värld är tidsmässigt strukturerad, alltså av temporal struktur. Tiden drar upp riktlinjerna för människans biografi som helhet. Vi omsluts av tiden. Klockan och almanackan säkerställer att vi verkligen följer med vår tid. Kunskapen om att jag oundvikligen skall dö medför insikten av att jag bara har en viss tid på mig att förverkliga mina planer. Trots att både jag själv och mitt samhälle påtvingar mig och min inre tid vissa händelseföljder, så är upplevelsen av själva tiden intrasubjektiv (Berger & Luckmann 2010 s. 38-40). För vår individualitet är det viktigt att vi som individer kan, eller i alla fall tror oss kunna, styra och forma vår egen (livs)tid (Asplund 1983).

4.2 Interaktion - en föränderlig process

Berger & Luckmann (2010 s.26) skriver att de influerats av George Herbert Mead och en del av hans tankar som vidareutvecklats av den så kallade symbolisk interaktionistiska skolan. Jag har också inspirerats av vissa tankar hos Mead och den symboliska interaktionistiska skolan. Inom symbolisk interaktionism säger man inte att människan är på ett speciellt sätt utan att människan betar sig speciellt i just den givna situationen med den givna föreställningsvärlden (Trost & Levin 2010). Människans egenskaper och beteende är på så sätt inte stabila, utan existerar i en fortlöpande process i interaktion och växelverkan med andra.

I en inre process tolkar jag och analyserar den andre och söker egna svar på den andres stimuli, samtidigt som den andre söker egna svar på mina stimuli (Mead 1910 s. 403). I samspelet med andra människor speglar vi varandra och skapar bilder av både oss själva och den andra. I interaktion formar människor på detta sätt nya beteenden och handlingar hos varandra. Vi tar varandra i beaktande och blir stimuli för varandra i en process av interaktion och kommunikation. Interaktionen behöver inte bara ske i mötet, utan den kan också ske genom att man tänker på den andre och förhåller sig till vad man tror att denne skulle ha tänkt och sagt.

Den sociala verkligheten är alltid i förändring. (Sociala) objekten förändras fortlöpande med större eller mindre hastighet, de definieras och omdefinieras. Men det är inte säkert att vi alltid lägger märke till förändringarna (Trost & Levin 2010 s.134). Samhället är på detta sätt inte en beständig struktur utan kan ses som en process i ständig förändring.

4.3 Makt

Maktbegreppet är ett av samhällsvetenskapernas mest omstridda begrepp (Engelstad 2006; Börjesson & Rehn 2009). Det finns många olika tolkningar av begreppet, men i den här uppsatsen kommer jag att rikta in mig på makt som en form av interaktion.

Makt uppstår i interaktionen mellan människor och är något dynamiskt som kan förändras och omformas. Man kan säga att makt ingår i relationen som ett givet inslag i samspelet. Även om makt utövas mellan individer så sker det ändå ofta inom ett organiserat sammanhang (Engelstad 2006). Socialtjänstens organisation har något av en dubbel karaktär, då den både är en maktapparat och konstruerad för att hjälpa människor. Makten kan ses som en förmåga som innehas av ett handlande subjekt, såsom en person eller en kollektiv aktör som exempelvis en organisation (Johansson R 2007; Börjesson & Rehn 2009).

Gemensamt för exempelvis all myndighetsutövning är att det rör sig om beslut eller andra åtgärder, som ytterst är ett uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgarna (prop. 1971:30 Del 2 s. 331). Där den enskilde befinner sig i någon form av beroendeförhållande gentemot myndigheten. Parts makt grundar sig i motpartens beroende då den enskilde av någon anledning inte längre kan "klara sig själv" (ibid s.331).

Det är biståndshandläggaren som är experten och som per definition har tolkningsföreträde i både situationen och relationen. Det vill säga har rätten att bestämma över exempelvis vilka behov den äldre egentligen har och vad som är bra för den äldre, men biståndshandläggaren är också den som förfogar och har kontroll över resurserna. I de fall som den äldre och biståndsbedömaren är överens blir makten i relationen osynlig. När de däremot har olika åsikter och för en kamp om tolkningar, blir både makten och motståndet fullt synliga.

Att kunna överklaga ett missgynnande socialnämndsbeslut till en oberoende och självständig myndighet som förvaltningsrätten, ger den enskilde makten. Den enskilde får möjlighet till att göra synligt motstånd mot biståndshandläggarens beslut. Får den enskilde rätt hos förvaltningsrätten innebär det att biståndshandläggaren skall tillhandahålla det bistånd som förvaltningsrätten funnit att den enskilde är berättigad till.

4.3.1 Maktens fyra ansikten

Den litteratur som jag läst berör ofta makten utifrån några av maktens tre ansikten eller dimensioner, som grundar sig på sociologens Steven Lukes "Power: a Radical View"(1974). Enligt Lukes blir makten gradvis alltmer komplicerad för varje ansikte.

Maktens fjärde ansikte har jag hämtat från Digesers (1992) artikel "The Fourth Face of Power". I artikeln anses Foucaults syn på makt som ett fjärde ansikte.

Första ansiktet

I maktens första ansikte eller den endimensionella synen på makt beskriver Robert A. Dahl (1957) sin föreställning om makt som "A har makt över B i den utsträckning han kan få B att göra något som B annars inte skulle göra". Med andra ord; hur A direkt påverkar B.

A och B kan definieras som vilken aktör som helst (individ, grupp eller organisation). Makten är relationsspecifik då den finns i relationen mellan sociala aktörer. Även utövandet av makt är centralt och detta speglas i konkreta beslut eller i aktiviteter som direkt hör ihop med framgång vid beslutsfattandet. Att vara mäktig är att segra över andra i konfliktsituationer. Dahl fokuserar på observerbara, synliga beteenden och söker lokalisera vem och hur många som har makt, och vilka parter som har mer makt än andra.

Andra ansiktet

Maktens andra ansikte innebär att en person eller grupp, medvetet eller omedvetet, skapar eller förstärker hinder mot att konflikter diskuteras offentligt. Maktens andra ansikte kallas för dagordningsmakten. Genom att hålla vissa frågor borta från dagordningen eller debatten bestämmer maktutövaren över vad som skall komma upp till beslut. Vissa frågor blir aldrig aktuella eftersom makten används för att hålla dem tillbaka (Bacharach & Baratz 1962).

Makten består inte bara av beslut utan också av icke-beslut. Icke-beslutsakt existerar när missnöje hindras inträde på den politiska arenan i form av frågor (Lukes 1974). Maktens andra ansikte är inte lika tydligt som det första ansiktet, eftersom det endast visar sig i det som inte diskuteras öppet eller bara avslöjas indirekt (Hatch 2006).

Tredje ansiktet

B:s önsknings är manipulerade och B tror att hon vill det A vill. I maktens tredje ansikte menar Lukes att den yttersta formen av maktutövning är att förmå en eller flera personer att vilja ha sådant som man vill att de skall ha (Lukes 1974).

Ett effektivt maktutövande handlar om att förebygga en konfliktsituations uppkomst genom att påverka individers uppfattningar. Detta kan A göra genom att påverka, forma och begränsa B:s önsknings så att de överensstämmer med hans egna. Resultatet blir ett maktutövande utan konflikt genom en i närmast osynlig process (Digeser 1992).

Fjärde ansiktet

Enligt Foucault finns det inte någon begränsande teori eller ”stor berättelse” som sätter gränser för vad makt skall vara. Individerna både utövar makt och underordnas den. Makt finns överallt och genomsyrar hela samhället, men finns också i alla relationer och allt handlande. Makt ligger i botten av alla våra sociala övningar. Man kan inte dela upp olika maktrelationer i makthavare och maktlösa. Maktrelationer korsar varandra på ett sätt, där den som är maktlös ur ett perspektiv är makthavare i ett annat. Vi är alla fångade i ett nätverk av makt. Makt är en produktiv kraft som både skapar och formar. Makt och kunskap är fast sammanflätade (Foucault 1980a; Foucault 1980b).

Motstånd finns där makt finns. Där motståndet är störst blir utövandet av makt klarast. Foucault (2002) menar att motstånd inte skall förstås som en icke-makt utan som en motmakt. Motstånd sker på ett lika komplext och lokalt sätt som maktutövningen som den reagerar mot. Motståndet kan visa sig i form av tröghet, undvikande och motsträvighet .

Foucault (1993) ser disciplineringen som en maktteknik och beskriver den som en samling metoder och påståenden som hålls för sanna; ett spel av regelsystem och definitioner men även av tekniker och instrument i form av uppmuntran och belöning i olika former. Disciplineringen i samhället har gjort oss till lydiga, underordnade, kontrollerbara och som ”normaliserade” subjekt. Disciplineringen föds ofta i det lokala sammanhanget, och vävs ihop till en större diskurs som reproduceras och görs legitim i samhället.

5. METOD

I detta kapitel visas tillvägagångssättet vid insamlandet och bearbetningen av det empiriska materialet. Kapitlet tar sin början i redogörelsen av min förförståelse. Därefter redovisas datainsamling, urval, bearbetning och analys av materialet samt litteratursökning och etiska överväganden. Avslutningsvis diskuteras validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

5.1 Förförståelse

Mitt perspektivval har betydelse i hela forskningsprocessen. Det är viktigt att man som forskare är medveten över vilka perspektiv man utgår ifrån, och att tolkning är omöjlig utan en viss förförståelse (Widerberg 2002; Söderström 2006).

I mitt arbete på en utförarenhet inom kommunal äldreomsorg (hemtjänst) får jag hela tiden ny förförståelse (förståelse) över hur det är att vara äldre. Genom att jag genom åren frågat äldre om varför de inte överklagar beslut som de är missnöjda med, hade jag exempelvis redan vid valet av uppsatsämne en viss förförståelse över att det kanske inte är så många äldre som överklagar sina missgynnade beslut och att det krävs hjälp och stöd från anhöriga. Både för att äldres behov skall bli tillgodosedda, och för att ett överklagande till högre instans skall kunna genomföras.

Det var länge sedan jag arbetade som myndighetsutövare. Men även därifrån har jag med mig erfarenheter som påverkat mig i mitt uppsatsskrivande. Ett exempel är den konflikt som kan uppstå mellan organisationens krav och direktiv och den enskilde klientens behov. Om man som socialarbetare skall vara mer organisationsprofessionalistisk, det vill säga positiv till organisatorisk kontroll, regler och förordningar eller om man skall stå upp för det yrkesprofessionalistiska, det vill säga sätta yrkeskunskaper, klienten och klientens bästa i fokus.

De erfarenheter som jag fått under mitt arbetsliv präglar mitt perspektiv. Jag kan också se att jag genom uppsatsen följer de teoretiska referensramar som jag fått till mig under både föreläsningar och i den kurslitteratur som ingått i mina studier på avancerad nivå. Jag är medveten om att jag även själv är fast i diverse diskurser och konstruktioner som påverkar mitt analyserande och skrivande.

Enligt Fangen (2005) kan forskarens känslor omedvetet spela in i forskningsprojektet. Hon betonar därför att man som forskare går igenom en grundlig självrannsakan för att ta reda på eventuella hämningar eller bindningar i förhållande till forskningstemat eller till den grupp av människor som skall utforskas. Eftersom jag i mitt arbete skapar relationer i min nära kontakt med de äldre, och ibland även med deras anhöriga, så är det klart att detta påverkar mitt tänkande och därmed mitt uppsatsskrivande. Jag har även föräldrar som börjar komma upp i åren, med allt vad det innebär. Att jag dagligen får ta del av äldres berättelser och liv formar självklart mina åsikter i olika "äldre frågor". Mitt engagemang för de äldre kommer med all säkerhet att lysa igenom i uppsatsen.

5.2 Metodtriangulering

För att kunna uppnå övergripande syftet har jag använt mig av metodtriangulering. I uppsatsen utförs studier på två olika nivåer; makronivå och mikronivå. Jag börjar med att göra kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys på samtliga domar/beslut tagna på förvaltningsrätten under en sexmånadersperiod, för att sedan övergå till att undersöka eller

med ett annat ord ”illustrera” vad som kan ske i den sociala verkställighetsprocessen⁴⁹, genom att välja ut ett rättsfall som en exemplifiering och utföra kvalitativa intervjuer med de olika aktörerna som ingår i rättsfallet.

5.3 Sökningen efter domar/beslut

För att få tag på samtliga domar/beslut under min undersökningsperiod skickade jag först en förfrågan till förvaltningsrätten via e-post. Förvaltningsrättens domar/beslut är allmänna handlingar⁵⁰ och allmänheten har därmed rätt att ta del av dessa enligt offentlighetsprincipen⁵¹. I min förfrågan bad jag att få tillsänt mig kopior på länsrättens domar/beslut under ett halvår, avseende överklagade beslut om bistånd enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen, i form av insatserna hemtjänst och särskilt boende för äldre över 65 år.

Förvaltningsrättens arkivhandläggare hade dock endast möjlighet att avgränsa sökningen till datum samt socialtjänstlag och bifall/avslag. Det gick alltså inte att söka specifikt på gruppen 65 år och äldre. Dessutom skrivs alla förvaltningsrättens domar/beslut som grundar sig på ärenden enligt socialtjänstlagen in som ”bistånd enligt socialtjänstlagen” oavsett om det rör sig om ekonomiskt bistånd, hemtjänst, ansökan om växelvård eller särskilt boende osv. I dagsläget förs det med andra ord ingen statistik på hur många äldre som i domslutet får bifall/avslag av förvaltningsrätten när det gäller ett specifikt ärende.

Arkivhandläggaren rådde mig till att gå igenom domspärmarna som finns i förvaltningsrättens entré. Detta skulle enligt henne vara det bästa sättet att få tag på de mål med respektive målnummer som jag var intresserad av. Även om det inte råder någon sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen, alltså att ingen sekretessprövning⁵² behöver ske, så är det elektroniska mål- och ärendehanteringssystemet (VERA) som förvaltningsrätten använder sig av utformat på ett sådant sätt att det skall innebära svårigheter att få fram målnummer.

När det gäller avslutade mål är de insatta i domspärmarna efter datum på domen. Pårmarna är placerade i förvaltningsrättens entré och innehåller alla domar tagna sedan ett år tillbaka. Varje pärm innehåller alla mål som rätten tagit under 1- 3 dagar och inkluderar både bifallna och avslagna domar/beslut. I varje pärm finns allt ifrån mål enligt fiskerilagen, LVM, LVU, LPT, SoL med flera, vilket leder till en del sorteringsarbete.

En dom är på cirka fyra sidor och innehåller följande delar; saken med parter och yrkanden, domskälen som är sammanfattningen av utredningen med bilagor, förvaltningsrättens bedömning samt domslutet. Domstolens bedömning bygger på domskälen, då domstolen ska redovisa de skäl som bestämt utgången⁵³ (Schlytter 1999). Vidare finns namnet på den juristdomare som fattat domslutet, samt processen för överklagande med. Vid genomgången av domspärmarna hittade jag domar/beslut som rörde min undersökningsgrupp genom att titta på klagandens personnummer på första sidan av domen. Därtill fanns målnumret, datum för domen och förvaltningsrättens domslut/beslut på första sidan.

---

⁴⁹ Det vill säga processen från det att en gynnande dom vunnit laga kraft till dess att socialnämnden helt och fullt verkställt domen.

⁵⁰ För att en handling skall ses som allmän krävs att den är antingen inkommen till en myndighet eller upprättad av myndigheten samt förvarad på myndigheten, enligt 2 kap. 3 § TF

⁵¹ Denna princip finns reglerad i 2 kap. 1 § TF

⁵² Se sekretessprövning 2 kap 2 § 6 p TF

⁵³ Se FPL (1971:291)30 § 2 st.

Eftersom jag ville studera samtliga domar/beslut tagna under ett halvt år, var det många pärmar som skulle gås igenom. Jag bläddrade fram mål för mål, och när jag kom till ett äldreärende rörande bistånd enligt 4 kap 1 § socialtjänstlagen skrev jag upp namn, personnummer och målnummer, lite om vad målet handlade om samt domslut i en anteckningsbok.

När jag nu hade fått tag på målnummer, kunde jag på begäran få ut samtliga 49 domarna/besluten, tagna under sex månader, som jag fått fram på förvaltningsrätten. Domarna/besluten levererades på pdf-fil via e-post.

5.3.1 Domar/beslut som dokument

Förvaltningsrättens domar/beslut kan man se som ett slags dokument, det vill säga skrivet material, vars text producerats för andra ändamål än forskning (Bergström & Boréus 2005; Billquist & Johnsson 2001). Eftersom dokument inte framställs i något forskningssyfte, kan nackdelen vara att den information de ger har en form som forskaren inte riktigt förstår (Riley 1963; Scott 1990). Fördelen är dess stabilitet, att det är ett "naturligt" material. Med det menas att forskaren inte kunnat påverka att texten kommit till (se Potter 1996).

Texten i domen/beslutet speglar både medvetna och omedvetna föreställningar som människor i texternas tillkomstmiljö hyser (Bergström & Boréus 2005). Billquist & Johnsson (2007) menar att man som forskare måste förhålla sig till att all dokumentation är sociala konstruktioner gjorda av människor vars värderingar, tankar, antaganden, organisationstillhörighet med mera påverkar vad som dokumenteras som så kallad social fakta. Det är juristen som sammanfattar socialnämndens beslut, utredning och olika yrkanden från parterna i målet. Han/hon väljer vilka tillämpliga bestämmelser som skall vara med och gör sedan en slutbedömning som mynnar ut i ett domslut (med eller utan nämndemän).

Det är också så att förvaltningsrättens domar/beslut speglar ett myndighetsperspektiv. De är producerade av förvaltningsrättens jurister och har tillkommit i ett speciellt syfte och under speciella villkor. Det är juristens bild av situationen som har tolkningsföreträde, och det är denna bild som återspeglas i domen/beslutet. Det är juristen som är den röststarkaste personen och det är han/hon som formulerar vilka problem som är angelägna och vad problemen egentligen består av (jmf Börjesson 2003).

5.3.2 Innehållsanalysen av dokumenten

I min bearbetning och analys av det dokumentationsmaterial som domarna/besluten utgör, har jag använt mig av både kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys. Innehållsanalys är ett bra tillvägagångssätt när man vill finna mönster i lite större material och när textinnehållet skall analyseras och beskrivas på ett mer systematiskt sätt (Haggarty 1996). Med den kvantitativa innehållsanalysen räknas eller mäts förekomsten av olika företeelser i texten (Bergström & Boréus 2005). Jag har bland annat räknat ålder på de äldre vid överklagandet, hur många av vardera kön som överklagat, hur många som har utländskt ursprung, hur ofta förstärkningen "hög ålder" används för att kunna legitimera ett bifall, hur många bifall respektive avslag etc.

För att mitt material lättare skulle kunna bearbetas, började jag med att gå igenom varje dom/beslut var för sig. Jag gjorde en slags personlig tabell med olika delrader och förde över följande uppgifter om var och en av de klagande på ett och samma papper: man eller kvinna, ålder, vilket socialnämndsbeslut som överklagats exempelvis särskilt boende, utländskt ursprung, ensamdomare (nämndemän) och förvaltningsrättens domslut/beslut det vill säga bifall/avslag, avskrivning eller undanröjt beslut. På detta sätt fick jag en överskådlig bild av

både var och en som överklagat och alla de klagande tillsammans. Detta gjorde också att jag lättare kunde räkna förekomsten av de olika företeelserna.

Jag har också utfört innehållsanalys på ett mer kvalitativt sätt. Enligt Altheide (1987) letar man i en kvalitativ innehållsanalys efter kunskaper och insikter där bland annat situationer, bilder, nyanser och innebörder är nyckelbegrepp. Jag har i min analys främst berört texternas innebördsaspekter, det vill säga vad texten säger och hur den klagande konstrueras utifrån kön, ålder och etnicitet. Dessutom har jag analyserat vilka teman, både underliggande respektive ytliga, som är genomgående i texten samt vilka diskurser som artikuleras (se Johansson, 2005).

Bergström & Boréus (2005) menar att fördelen med manuella analyser är att mer komplicerade bedömningar och tolkningar möjliggörs, medan nackdelen är att det inte går att bearbeta lika stora materialmängder som med datorbearbetade analyser. Jag valde manuella analyser då förväntningen var att både min materialmängd och den tid som jag hade till uppsatsens förfogande skulle klara av detta. Sammanlagt var det 49 domar som tagits under halvårsperioden. Jag skrev ut alla domar/beslut i sin helhet, vilket innebar ungefär fyra sidor text per dom/beslut.

En begränsning som innehållsanalysen kan ha är att den huvudsakligen betonar manifest textinnehåll (det vill säga sådant som uttrycks på ett tydligt sätt) på bekostnad av det underförstådda och utsagda. Enligt Bergström & Boréus (2005) går det att minska detta problem genom att skaffa sig en god överblick över materialets innehåll och att läsa delar av textinnehållet mer förbehållslöst. Men även att skaffa sig kännedom om genren och övrig diskurs i dess sociala sammanhang. Jag har i mitt uppsatsskrivande, särskilt när det gäller innehållsanalysen, känt att jag behövt bättra på mina juridikkunskaper. Jag har därför gått en distansbaserad kurs i socialrätt.

5.4 Fallstudien

Som ett komplement till innehållsanalysen av dokumenten har jag gjort en fallstudie på ett utvalt rättsfall som en ”illustration” på vad som kan ske i den sociala verkställighetsprocess som följer efter en bifallen dom i förvaltningsrätten. En fallstudie kan ses som en undersökning av en specifik företeelse eller situation och startar normalt med ett problem som hämtats från praxis (Merriam 1994).

Med en fallstudie gör man ett försök att utveckla en ”total” eller holistisk förståelse av en händelse eller social situation (Marshall 1999). Genom kvalitativa semistrukturerade intervjuer med de olika aktörerna i rättsfallet, såsom den klagande, anhörig, närstående och biståndshandläggare, har jag försökt att få deras egna lokala perspektiv och upplevelser, samt deras egen tolkning av dessa. Jag har försökt att få en helhetsförståelse utifrån en mikronivå.

5.4.1 Urvalet

När det gäller urvalet av vilka rättsfall som jag skulle ha till fallstudien så hade jag i förväg ställt vissa kriterier som krävdes för att rättsfallet skulle få vara med. Merriam (1994 s. 62) menar att forskaren i ett kriterieurval mer utarbetar ett recept över de attribut som är väsentliga för en utvald enhet, och att forskaren därefter fortsätter med att leta reda på en enhet som motsvarar receptet. Mitt urval kan på så sätt även ses som ett icke-sannolikhetsurval. Med detta menar jag att rättsfallet inte valts ut på ett slumpmässigt sätt, vilket innebär att alla rättsfall inte haft samma möjlighet att komma med i urvalet till fallstudien .

De kriterier som jag från början ställde upp var att jag ville ha rättsfall där jag även kunde få med anhörigas upplevelser. Rättsfallen kunde röra ett par som bodde ihop, exempelvis make/maka, eller annan anhörig som hade en roll som anhörigvårdare, men som nu ansåg sig vara i behov av avlastning i omsorgsarbetet. Anledningen till min fokus på anhöriga är att den övervägande delen av all vård och omsorg till äldre ges av anhöriga⁵⁴, och att det därför skulle vara intressant att göra fallstudie utifrån rättsfallen för att få med olika aktörers lokala perspektiv och upplevelser.

Jag bestämde mig för att börja med en dom från förvaltningsrätten som jag tyckte stämde bra in på mina kriterier. Det var det enda rättsfallet där en anhörig (hustru) var i uttalat behov av avlastning. Hustrun orkade på grund av olika omständigheter inte längre sköta sin man. Inget annat rättsfall hade avlösning av anhörig i omsorgsarbetet som den centrala utgångspunkten. I de andra rättsfallen nämndes anhöriga mer i förbigående som att ”barnen tar ett stort ansvar när de är lediga från sitt arbete”, ”barnen som också de kommit upp i pensionsåldern orkar inte stödja på det sätt som de tidigare gjort” eller att ”ett visst boende är nödvändigt för att maken skall kunna besöka och hjälpa till”.

En annan sak som väckte mitt intresse för just detta rättsfall var att juristen i domskälet valde att ta med förarbeten till tidigare gällande socialtjänstlag (prop. 1979/80:1) som sa att ”varje anhörigsituation och relation är unik”. Vad hade juristen sett i sin utredning angående makarnas relation?

Jag hade dock vissa betänkligheter i och med att det var ett mål som fått bifall. Länsrätten fann att mannen, för att uppnå en skälig levnadsnivå, skulle beviljas växelvårdsplats. Kanske skulle intervjupersonerna i och med bifallet vara nöjda och se det hela som ett avslutat kapitel eller en process som nu äntligen var över, vilket skulle göra att de inte ville bli intervjuade?⁵⁵

Eftersom jag hade namn och adress på klagande, det vill säga personen som domen juridiskt handlar om, på första sidan av domen, så var det bara att slå upp numret i telefonkatalogen och ringa. Jag förklarade för anhörig (hustrun) vem jag var och berättade lite om min studie, och trots min förmodan, så mottogs jag väl. Hustrun gav också förslag på att jag även skulle kunna intervjua hennes närstående⁵⁶ (syster), eftersom det var hon som hade hjälpt till med överklagandet.

5.4.2 Intervjuerna

Jag har i min fallstudie använt mig av den semistrukturerade intervjuemetoden vilket innebär att intervjuprocessen är flexibel och tonvikten läggs på intervjupersonen och dennes svar. Jag har använt mig av två tematisk formade intervjuguider där de ämnen och frågeställningar som är undersökningens fokus har ingått (se bilaga 1a och b). Den ena intervjuguiden har riktats mot den klagande⁵⁷, närstående och anhörig medan den andra riktats mot biståndshandläggaren. Anledningen till att jag gjorde två olika intervjuguider var att jag ville få fram informanternas olika perspektiv, samt biståndshandläggarens myndighetsperspektiv vilket bäst kunde göras med två olika intervjuguider.

---

⁵⁴ Se vidare under rubriken ”anhörigomsorgen” på s.16 i kapitlet om tidigare forskning.

⁵⁵ När jag valde ut detta rättsfall så visste jag inte heller om att just detta mål var det enda där en man fick bifall till överklagandet.

⁵⁶ Med närstående menar jag en person som man anser att man har en nära relation med.

⁵⁷ Med den klagande menas den enskilde som överklagat till förvaltningsrätten, det vill säga den målsägande.

Mina intervjuguider har dock mer fungerat som en översikt över de ämnen som skall täckas. Jag har tagit frågorna i den ordning som passar och jag har vid varje intervjusituation avgjort hur mycket jag skall följa upp intervjupersonens svar och de nya riktningar som öppnar sig (Kvale & Brinkmann 2009; Trost 2010). Man kan säga att jag har en låg grad av standardisering⁵⁸.

Jag har utfört sammanlagt sju separata intervjuer; två med anhörig (maka), två med närstående (syster), två med biståndsbedömaren samt en intervju med den klagande. Jag har försökt använda mig av det direkta mötet med den enskilda individen i det separata och unika samtal som uppstod i just det speciella intervjusammanhanget (Widerberg 2002; Alvesson & Deetz 2000). Att jag utfört separata intervjuer med mina informanter vid två olika tillfällen (den klagande undantaget) med fyra-sex veckor emellan, beror på att jag ville få en större helhet och förståelse över den process som startats hos de olika aktörerna i och med bifallsbeslutet i förvaltningsrätten. Genom att ha en uppföljningsintervju, har jag också kunnat se om och hur exempelvis tidsaspekten påverkat informanternas berättelser.

Hydén (2000) menar att forskarens förmåga att skapa en relation till den intervjuade är av central betydelse för att intervjupersonen skall kunna ge en så fullödig och mångfacetterad berättelse som möjligt. Hon pekar på de fördelar som upprepade intervjuer ger. Hur osäkra personer lättare bygger upp en större säkerhet och vågar vara mer reflekterade vid en upprepade intervju. Hon menar också att allt inte är möjligt att säga allt vid ett och samma tillfälle. Tiden är en avgörande faktor då det som förefaller viktigt att tala om skiljer sig åt vid vilken tidpunkt vi pratar om det. Det som vi är uppfyllda av när någonting just har hänt, är kanske inte så viktigt för oss en tid senare. Vad som kommer fram är på så sätt situationsbundet. Informanten berättar sådant som den kommer på just vid det tillfället.

Med mina intervjuer har jag velat komma åt intervjupersonernas sätt att se på olika saker. Det vill säga de uppfattningar, de erfarenheter och den bild av verkligheten som de skilda aktörerna ger; var och en på sitt sätt. Men även varför de berättar sin berättelse på just det här sättet (Riessman 1993 s. 2). Eftersom mina intervjupersoner är olika och utgår från skilda verkligheter skiftar därmed också relationerna och berättelserna (Widerberg 2002; Alvesson, Deetz 2000).

Intervjun med biståndshandläggaren kan exempelvis ses som en intervju med en elitperson, då det är en person som är expert i samhället och innehar en maktposition. En sådan intervju kan ge problem som att intervjupersonen redan innan förberett vissa samtalsspår, där hon kan förmedla sina åsikter (Kvale & Brinkmann 2009). I de båda intervjuerna med biståndshandläggaren kände jag mig tvungen att vara lite mer provokativ i några enstaka frågor eftersom jag hade en känsla av att jag inte fick fram "allt". Jag försökte dock att gå så försiktigt fram som möjligt, då jag inte ville att den goda kontakten oss emellan skulle förstöras. Intervjun med den klagande har gett helt andra problem. Minnessvårigheter och en allmänt utsatt situation har exempelvis gjort att det har varit svårt för honom att svara på de frågor som varit av mer kunskapskaraktär. På grund av detta har jag bara intervjuat honom vid ett tillfälle, med frågor av mer upplevelsekaraktär. Intervjuerna med den anhöriga och närstående har däremot gett långa och livliga beskrivningar och fängslande berättelser om deras respektive situation.

---

⁵⁸ Med standardisering menar man graden till vilken frågorna är desamma och situationen är densamma för alla intervjuade se Trost 2010 s. 39.

Jag har i varje intervjusituation försökt vara uppmärksam på om frågornas formulering verkligen varit klar för intervjupersonen, och hur han/hon uppfattat och tolkat vissa ord. Jag har även försökt att anpassa mitt språk efter intervjupersonens förståelse (Merriam 1994).

Intervjun med den klagande skedde under växelvården på äldreboendet. Hustrun var till en början med och hjälpte till att förklara vem jag var och vad samtycket innebar. På grund av den klagandes minnesproblematik hade hon lättare att förklara så att han skulle förstå, men under själva intervjun var hon inte närvarande. Intervjun varade ungefär i 30 minuter. Intervjuerna med både den anhörige och närstående utfördes i deras respektive hem, och varade i cirka 45 minuter per gång. Intervjuerna med biståndshandläggaren skedde i ett grupprum på hennes arbetsplats, och varade även de i cirka 45 minuter per gång. Det hade kanske varit lugnare för oss båda om intervjuerna med biståndshandläggaren hade skett utanför arbetsplatsen, på en mer ”neutral” plats. Att komma direkt från ett stressigt arbete till en intervju som skulle utföras på en bestämd tid och som inte fick dra ut på tiden, är pressande. När man är på sin arbetsplats, befinner man sig bokstavligen talat inom organisationens ramar. Detta kanske gör att svaren präglas av det som upplevs vara organisatoriskt legitimt att uttrycka sig om.

Jag har vid varje enskild intervju försökt att ge intervjuprocessen en ram, en början och ett slut (Johansson 2005). Jag har oftast börjat med att småprata om olika saker som syftet med intervjun och användningen av diktafon och vad samtycket innebär. Det är lätt att en intervjuperson känner sig lite obekvämt över att bli inspelad. Småpratet har gett möjlighet att ställa frågor, men har enligt min åsikt även skapat trygghet inför den kommande intervjusituationen. Efter själva intervjun har jag inte haft bråttom med att ge mig iväg. Jag har efter varje intervju frågat min informant om det går bra att vi går igenom den gjorda intervjun i lugn och ro. Jag har då även tagit tillfället i akt att diskutera hur en eventuell uppföljning skall ske och på vilket sätt informanten senare vill ta del av undersökningsresultaten. Varje informant har dock själva bestämt om, och hur länge, de vill att jag skall stanna kvar efter intervjun.

5.4.3 Transkriberingen

Alla informanter gav sitt samtycke till att intervjuerna spelades in på diktafon. Ljudfilen överfördes sedan till datorn, där den sparades. På detta sätt blev transkriberingen smidigare att genomföra.

Utskriften av varje intervju gjordes direkt efter intervjutillfället. I och med detta har jag lättare även kunnat komma ihåg visuell information som kroppsspråk och ansiktsuttryck eller om miljön under intervjun och göra kommentarer om detta i samband med transkriberingen. Man kan säga att jag transkriberat intervjumaterialet i dess helhet, då jag endast tagit bort utfyllnadprat som handlat om helt andra saker än mitt ämnesområde. Detta för att få ett tydligare material. När det gäller intervjun med ”den klagande”, har jag dock endast transkriberat valda relevanta delar.

Trots att det varit tidskrävande har jag gjort detaljerade utskrifter av varje intervju. Jag har försökt att vara så noga som möjligt i mitt tillvägagångssätt, eftersom transkriberingen påverkar hur man förstår det som berättas (Johansson 2005). Att jag skrivit ut intervjuerna i sin helhet och att jag haft med visuell information har gjort att jag kunnat upptäcka sådant som jag kanske inte tänkte på under intervjun. Jag har gjort en ordagrann transkribering av både mina frågor och informantens svar, vilket även inkluderat vissa av samtalslets tydliga

kännetecken som skratt, tvekan och pauser. Vid transkriberingen har jag även haft med egna yttranden av ljud och små ord.

I min resultatredovisning har jag rättat till alltför stora grammatiska fel i de olika citaten, då jag anser att det kan upplevas som sårande för informanten om jag använder mig av talspråk. Jag har markerat pauser med "... " tre punkter. Jag har även med en del visuell information som "bläddrar i pappershögen" eller "låter ledsen". Jag har dock inte haft med egna yttranden som "Mm", "Jaa".

5.5 Bearbetningen och analysen

Analysen och tolkningen av både dokument och intervjuer påbörjades så smått redan under insamlandet av materialet. När det gäller intervjuerna fortsatte analysen och tolkningen under det att jag överförde talet till text. Vid transkriberingen lyssnade jag på ljudfilen om och om igen, och hittade då nya infallsvinklar och analystrådar som jag skrev ned i en anteckningsbok. Även valet av vilka utskrifter som skall vara med i citaten har varit en del av analysprocessen.

Trost (2010) menar att man gör en stor del av materialbearbetningen utan att man själv tänker på det. Eftersom man kan sitt material, är det ständigt med i ens funderingar. Jag ser det så att analysarbetet periodvis nästan ständigt varit närvarande i min vardag. Helt plötsligt har jag kommit att tänka på nya infallsvinklar och tolkningar, som jag skyndat mig med att skriva ned.

Under hela uppsatsen har jag gång på gång läst domarna/besluten och mina transkriberade intervjuer parallellt med mitt skrivande. Vid varje genomläsning har jag upptäckt nya innebörder och mönster intressanta för mitt forskningsämne. Dessa markerade jag med överstrykningspennor i olika färger, och gjorde kommentarer i marginalen. När det gäller domarna/besluten skrev jag kommentarerna på första sidan.

När det gäller intervjuerna gjorde jag en lista för var och en av mina informanter. Jag plockade ut enskilda yttranden från intervjutexten, klassificerade och kodade centrala mönster från varje intervju. Där de koder som hade ett liknande innehåll eller delade något gemensamt grupperades i gemensamma kategorier. När något återkom i kategori efter kategori kunde jag sedan formulera teman.

5.5.1 Relationen mellan teori och empiri

Parallellt med insamlandet av mitt material, utskrifter av intervjuer, litteraturläsning och skrivande har jag också läst in mig på olika teorier. Överklaganderätten ger den enskilde makten att kunna överklaga ett missgynnande biståndsbeslut. Makt är något som är genomgående i uppsatsen. Allt eftersom uppsatsprocessen fortskred så försökte jag se på mitt material även utifrån andra teoretiska utgångspunkter. Jag fastnade för Berger & Luckmanns (2010) idéer om sociala konstruktioner och Meads (1910) syn på interaktion som en föränderlig fortlöpande process i växelverkan med andra.

Vid innehållsanalysen av dokumenten och vid analysen av intervjuerna har materialet "filtrerats" och tolkats genom valda teoretiska utgångspunkter. På så sätt har jag fått syn på latent innehåll om exempelvis makt, även om inte själva materialet nämner något om det. Tidigare forskning har även funnits med som bakgrund i tolknings- och analysarbetet.

En central frågeställning vid forskningsarbete är hur teori och empiri ska relateras till varandra. Jag har i min uppsats varvat teori och empiri för att erhålla ny kunskap. Detta kallas för en abduktiv forskningsansats och kan ses som en kombination av de två huvudansatserna induktion och deduktion. Alvesson & Sköldbäck (2008 s.56) beskriver abduktion som att det sker ”en alternering mellan teori och empiri, varvid båda successivt omtolkas i skenet av varandra”.

5.6 Litteratursökning

Sökning efter litteratur och forskning som varit relevant för mitt forskningsområde har pågått genom hela uppsatsprocessen. För att få fram vetenskapliga artiklar till uppsatsens olika kapitel har jag gått in på Göteborgs universitetsbiblioteks hemsida och sökt på databaser.

I mitt omfattande sökningsarbete har jag främst använt mig av databaserna Social Services Abstracts (CSA) och Sociological Abstracts (CSA). De har båda ett stort utbud av tidskriftsartiklar i fulltext. Från början gjorde jag en orientering över artiklar som skrivits om äldre och jag använde mig då bara av sökord som Aging, Ageism, Elderly, Old age. De flesta av de artiklar som jag fann och som var av intresse kom från tidskrifter som Journal of Aging Studies, Ageing and society, Journal of Gerontology och Journal of aging and health. Genom att söka på varje tidskrift i ”Journal Name” JN (advanced search) och sedan se vilka descriptors (teman) som fanns i högra kanten kunde jag snabbt se vilka artiklar som kunde ha beröring med mitt uppsatsområde. Jag hittade på så sätt även synonymer, begrepp och teman direkt på engelska, som jag annars kanske skulle haft svårt för att finna.

Uppsatsens olika kapitel; bakgrund, tidigare forskning, teori och metod krävde alla olika sökord för att hitta relevanta vetenskapliga artiklar. Inför exempelvis tidigare forskning använde jag mig av sökord som appellant, ability to appeal, caregivers, relatives, kinship, next of kin, Caregiver Burden, Elder Care, welfare state, needs, assessment process, discretion och negotiation och gjorde korssökningar med olika kombinationer i advanced search. Vid methodsökningen använde jag mig av sökord som Qualitative, Qualitative methods, content analysis, case studies och interviews.

Jag har även sökt och funnit relevanta artiklar om mitt ämnesområde på Socialvetenskaplig tidskrifts hemsida och på Socialstyrelsens hemsida. På avhandlingar.se har jag sökt efter avhandlingar från svenska universitet och högskolor och bland annat haft sökord som rättssäkerhet, förhandling och hemtjänst.

När jag hittat en relevant bok eller vetenskaplig artikel har jag även gått igenom vilka referenser författarna använt sig av i sin referenslista. På så sätt har jag fått nya litterära uppslag som jag sedan kunnat söka efter på databaser och på Gunda⁵⁹ eller Libris⁶⁰ för att kunna låna och läsa. Jag har alltid varit noga att gå tillbaka till och använda mig av grundreferensen, originalexemplet eller originalkällan.

Jag har också använt mig av kurslitteratur från valda kurser på masterprogrammet i socialt arbete och fått tips och förslag på litteratur från min handledare, kursansvarig och kurskamrater.

---

⁵⁹ Göteborgs universitetsbiblioteks katalog

⁶⁰ Libris är en nationell söktjänst med information om titlar på svenska universitets-, högskole- och forskningsbibliotek samt ett tjugotal folkbibliotek.

5.7 Rollen som forskare och etiska betänkligheter

Johansson (2005) menar att en berättare aldrig är ensam om att berätta sin historia. Som lyssnare är man alltid delaktig i att skapa berättelsen. Jag har försökt vara medveten om att jag som forskare genom olika former av samtalsstöd, formuleringar och ifrågasättanden ibland kan ha påverkat intervjupersonen och vad den berättat. Vid transkriptionen och genomläsning av intervjuerna har jag kunnat studera mig själv som intervjuare.

Jag har även försökt reflektera över den hierarkiska situation som en forskningssituation innebär (Johansson 2005). Mellan forskare och intervjuperson kan det finnas ojämlikheter som i utbildningsnivå och klass, men också i ålder. Jag som forskare har även tolkningsföreträde (se Börjesson 2003). Det vill säga rätten och makten att definiera vilken tolkning som skall gälla när det gäller det som informanterna berättar för mig. Jag har även makten över vad som kommer att publiceras. Ända ifrån början har jag försökt vara tydlig och öppen gentemot mina informanter om att jag i uppsatsens resultat och analys kommer att välja ut vissa delar och tolka det som det som sagts under intervjuerna. Jag har även erbjudit varje informant möjlighet att läsa och kommentera utskrifter och ta del av analys.

I ett samtal kan det uppstå en intimitet som gör att intervjupersonen delger uppgifter om sig själv eller om familjemedlemmar, som han/hon senare kanske ångrar, och som i förlängningen kanske kommer att göra att han/hon mår dåligt (Olaisson 2006). Intervjupersonen kan känna att ett integritetsintrång skett. Som jag nämnde tidigare har jag efter intervjuerna försökt att inte ha bråttom med att ge mig iväg, utan jag har försökt att i lugn och ro gå igenom intervjun och ge möjlighet för intervjupersonen att reflektera över hur han/hon upplevde intervjun.

Innan intervjuerna genomfördes skrev samtliga aktörer på det informerade samtycket (se bilaga 2). För att jag skulle kunna intervju biståndshandläggaren den enskilde klagande, så skrev den klagande på ett skriftligt samtycke om att han helt efterger sekretessen under mina intervjuer med biståndshandläggare.⁶¹

Även om mina intervjupersoner skrev på ett samtycke (se bilaga 1), som jag gav förklaringar till innan påskrift, så är det ändå inte säkert att en äldre person riktigt förstår vad samtycket innebär. Jag har haft betänkligheter när det gäller den klagande, alltså den som domen juridiskt berör, om han överhuvudtaget förstod var det var som han skrev på. Hans minnesproblem kan också ha gjort att han nu efter en tid inte kommer ihåg eller vet om att han varit intervjuperson i en masteruppsats. Jag utförde på grund av detta endast en intervju med honom. En intervju som fick en annan karaktär än de andra intervjuerna.

Uppgifter i förvaltningsdomar är offentliga, men jag har ändå tagit bort sådana uppgifter, som kan avslöja vem målet handlar om. För att få fram målen på förvaltningsrätten måste man veta namn, målnummer eller tid för tagen dom. Av integritetsskäl har alltså ingen hänvisning till detta gjorts i uppsatsen. De olika aktörerna i min fallstudie är också anonymiserade. För att säkerställa informanternas anonymitet har jag exempelvis tagit bort personliga uppgifter som kan avslöja deras identitet. I ljudfiler och utskrifter har jag bara med kodord som biståndshandläggare, anhörig, närstående och den klagande.

Anhöriga hade, på grund av olika skäl, inte förstått att överklagan hade bifallits av förvaltningsrätten. Att min forskarroll skulle innebära att jag skulle starta upp en ny process

---

⁶¹ Se 12 kap 2 § 1 st. OSL

hos mina informanter i och med att de nu fick information om bifallet, var något som jag inte hade förväntat mig innan. Min roll som forskare hade även fått en ”upplysningsdimension”.

5.8 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validiteten handlar om giltighet, det vill säga om styrkan och riktigheten i det jag mäter eller frågar. Det vill säga hur väl metoden mäter det man vill mäta (Kvale & Brinkmann 2009; Djurfeldt et al 2010; Trost 2010).

Mitt metodval att söka efter samtliga (100 procent) domar/beslut tagna under en bestämd tidsperiod har gjort att validiteten eller trovärdigheten till min undersökning och dess resultat ökar. Jag har inte valt ut vilka domar/beslut jag skall undersöka, utan jag har med samtliga som är tagna under en viss tidsperiod. Jag har vid genomgången av domspärmarna försökt att vara så noggrann som möjligt när jag bläddrat fram mina mål. Jag reserverar mig dock för att jag kan ha missat något äldremål. Som jag beskrev innan så var varje domspärm överfull av olika mål enligt exempelvis fiskerilagen, LVM, LVU, LPT och SoL. Något mål kan ha ”hängt med” ett annat mål så att jag missat det.

Även om domar/beslut rörande min undersökning och målgrupp inte var frekventa, om man jämför med tagna domar/beslut när det gäller exempelvis försörjningsstöd, så har jag ändå haft 49 stycken domar/beslut att göra både kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys på. Jag anser att den här mängden domar/beslut är tillräcklig för att erhålla ett någorlunda trovärdigt resultat. Dock bör det påpekas att ett större urval hade ökat den statistiska signifikansen av mina resultat och slutsatser. I mitt fall har jag dock inte kunnat öka urvalet då jag använt mig av samtliga domar under en viss tidsperiod (sex månader). Om jag hade ökat tidsperioden hade jag fått ett bredare urval att basera resultat och slutsatser på. Men en avgränsning måste alltid ske och jag anser att jag hade fått alldeles för många domar/beslut att göra innehållsanalys på om jag skulle undersökt domar/beslut tagna under exempelvis ett år.

När det gäller om det var adekvat att använda mig av endast ett fall i fallstudien, så anser jag att enfallsdesignen räckte och att den på ett bra sätt svarade mot mitt delsyfte; att visa på vad som kan ske i den sociala verkställighetsprocessen på en mikronivå. Enligt Yin (2007) passar enfallsdesignen bra när man vill analysera kvalitativt och dra djupare slutsatser.

Bergström & Boréus (2005) menar att möjligheterna till validitet ökar om forskaren exempelvis lär sig mer om den sociala kontext i vilken studien äger rum. Jag har, som jag skrivit innan, bättrat på mina juridikkunskaper. Jag arbetar också med äldre som har hemtjänst och på så sätt får jag hela tiden nya förståelser (eller förförståelser) på hur det är att vara äldre. Frågan är dock om en mångårig kontakt med ett stort antal äldre även kan öka uppsatsens trovärdighet eller har min mångåriga erfarenhet gjort att jag bara har än mer förförståelser att ta itu med? Bergström & Boréus pekar på vikten av att forskaren ökar förståelsen av sin förförståelse för att öka validiteten. Den egna förförståelsen har betydelse genom hela forskningsprocessen och det är den som bestämmer vilka svar som fås. För att underlätta för läsaren att bedöma uppsatsens validitet skrev jag om min förförståelse i metodkapitlet. I metodkapitlet har jag även redogjort för bland annat litteratursökning, urval, transkribering och analys.

Kvale & Brinkmann (2009) menar att validitet även kan ses utifrån ett etiskt perspektiv. En valid forskningsdesign skall göra gott och producera kunskap som är till nytta för människor, utan skadliga konsekvenser. Min förhoppning är att min uppsats skall producera sådan kunskap om äldre och den rättsliga processen.

Reliabilitet handlar om hur vi mäter, och om tillförligheten till det vi mäter (Trost 2010). En mätning vid en viss tidpunkt skall ge samma resultat vid en förnyad mätning, eller som Kvale & Brinkmann (2009 s. 263) skriver ”reliabilitet behandlas ofta i relation till frågan om ett resultat kan reproduceras vid andra tidpunkter och av andra forskare”.

När det gäller förvaltningsrättens domar/beslut har de producerats för andra ändamål än forskning. Vilket innebär att jag som forskare inte kunnat påverka hur texten kommit till. Andra forskare kan vid en annan tidpunkt göra studier på samma material som jag studerat.

Frågan är dock om andra forskare skulle komma fram till samma resultat. Min uppsats utgår från ett socialkonstruktionistiskt perspektiv. Med detta menar jag att en text kan läsas på många olika sätt beroende på från vilken ”läsarposition” den läses ifrån. En man skulle kanske inte läsa domarna/besluten på samma sätt som en kvinna, en äldre person skulle kanske se på annat i texten som viktigt, än en yngre person skulle göra. Textläsningen färgas också av vilken teoretisk referensram forskaren har och forskarens egen förförståelse samt även vid vilken tid forskaren läser texten i dokumenten. Om ett antal år kommer kanske en annan tolkning av det mer kvalitativa innehållet i domarna/besluten att göras. De mer kvantitativa resultaten som exempelvis åldersfördelning vid överklagandet, hur många av vardera kön som fått bifall respektive avslag eller andelen överklagande med utländskt ursprung, skulle dock bli desamma oavsett tidpunkt och forskare.

När det gäller de kvalitativa intervjuerna så ser jag på intervjuerna som situationsbundna. Informanten berättar sådant som han/hon kommer på, anser viktigt att tala om, eller är uppfylld av vid just det tillfället. Jag har använt mina intervjuguider mer som en översikt över de ämnen som skall täckas. Varken frågorna eller intervjusituationerna har varit standardiserade eller densamma för alla intervjuade. För att en studie skall ha hög reliabilitet skall situationen i alla avseenden vara standardiserad, vilket inte är fallet med mina kvalitativa intervjuer.

Det är ju också så att interaktionen mellan intervjuare och intervjuad skiljer sig åt beroende på vem som utför dem. Ifall någon annan utfört intervjuerna hade han/hon kanske fått andra svar från informanterna. Intervjuandet är på så sätt inget statiskt mätinstrument. Trost (2010) menar att deltagarna i intervjun är aktörer i en process. Det är just denna process som jag velat komma åt, och därför har jag utfört två intervjuer med varje informant. Jag har även försökt att öka mina två delstudiers reliabilitet genom att i metodkapitlet redogöra för forskningsprocessen och för olika omständigheter kring studierna.

Generaliserbarhet handlar om i vilken utsträckning studiens resultat kan appliceras på personer, situationer, händelser eller fall som inte ingått i studien. Är studien endast av lokalt intresse eller kan förståelsen som utvecklats i studien överföras och vara relevant för andra situationer (Fejes & Thornberg 2009; Kvale & Brinkmann 2009).

När det gäller bedömningen av generaliserbarheten av mina resultat i innehållsanalysen av domarna/besluten, är det viktigt att påpeka att studien har utförts under en bestämd tidsperiod. Det medför att generaliserbarheten inte med säkerhet kan överföras till överklaganden som skett under andra tidsperioder. Om jag skulle utfört min studie en tid senare, är det alltså inte säkert att mitt resultat hade sett ut på samma sätt. Organisationen på förvaltningsrätten har exempelvis ändrats med en sammanslagning av förvaltningsdomstolar. Detta gör att jag en tid senare kanske skulle haft fler domar/beslut att undersöka och som

kanske rört andra beslut av socialnämnden. Som jag skrev om i kapitlet tidigare forskning så finns det studier som pekar på att det mellan landets olika kommuner finns stora skillnaderna i både angreppssätt och tolkning av socialtjänstlagen.

Resultatet när det exempelvis gäller vilka socialnämndsbeslut som överklagas stämmer väl överens med tidigare forskning. Detta kan tyda på att just detta resultat kan appliceras även på domar/beslut som inte ingått i studien.

I fallstudien har rättsfallet valts ut genom kriterieurval och inte genom slumpmässigt urval. Fallstudien kan ses mer som en mycket lokal illustration på en verkställighetsprocess. Jag har inga anspråk till att generalisera mina resultat till liknande rättsfall. Men jag kan inte heller säga att detta fall är det enda som visar på vissa mönster och tendenser.

6. RESULTAT OCH ANALYS - DELSTUDIE 1

I detta kapitel, delstudie 1, kommer jag att integrera empiri och analys för att få en mer sammanhängande bild. Jag presenterar resultatet av mitt empiriska material, därefter kommer jag att analysera och tolka mina resultat mot tidigare forskning och teoretiska perspektiv.

6.1 Presentation av domar/beslut

Mitt empiriska material består av 49 domar/beslut som tagits under en viss sexmånadersperiod på förvaltningsrätten i Göteborg. Av de 49 domarna/besluten⁶² blev fyra avskrivna av förvaltningsrätten för vidare handläggning. Två avskrivningar berodde på att den äldre avlidit under handläggningstiden, en avskrivning på att socialnämnden beviljat det sökta biståndet under förvaltningsrättens handläggning och en avskrivning på att det överklagade ärendet återkallats av den klagande själv. Jag kommer att använda mig av de avskrivna domarna/besluten i delstudien endast när jag undersöker vem det är som överklagar, vilka socialnämndsbeslut som överklagas samt vid de olika parternas yrkande.

Som jag redogjort för i metodkapitlet har jag gjort innehållsanalys på hela innehållet i domen/beslutet. En förvaltningsrättslig dom/beslut är cirka fyra sidor lång och innehåller följande delar; saken med parter och yrkanden (socialnämndens avslagsmotivering och yrkande från bland annat socialnämnden och den klagande), domskälen (som är sammanfattningen av utredningen med bilagor), förvaltningsrättens bedömning samt domslutet.

I två av de 49 domarna/besluten är de klagande ett par; man/hustru. I alla andra är den klagande en ensam man eller kvinna. Detta gör att det är sammanlagt 51 äldre personer som överklagat till förvaltningsrätten; 35 kvinnor och 16 män. På grund av de fyra avskrivningarna som jag redovisat för ovan är det 47 äldre personer som i domslutet fått bifall eller avslag av förvaltningsrätten; 32 kvinnor och 15 män.

Förvaltningsrättens avgörande i de 45 domarna/besluten (avskrivningarna borträknade) har fattats av sexton jurister; nio män och sju kvinnor. Varje jurist har dömt i mellan ett och sju mål. I den övervägande delen av de 45 målen har nämndemän deltagit i avgörandet (33 st.). I de resterande målen har en ensamdomare dömt⁶³. I socialstyrelsens (2002) studie har drygt två tredjedelar av målen dömts med en ensamdomare. Vilket enligt socialstyrelsen tyder på att förvaltningsrätten oftast bedömer den här typen av mål som mål av mindre beskaffenhet. I min studie är det tvärtom. I två tredjedelar av målen har förvaltningsrätten istället dömt med en lagfaren domare och tre nämndemän. Jag kan på så sätt inte se att dessa ”äldremål” skulle ha mindre beskaffenhet eller vara mindre viktiga för förvaltningsrätten.

När det gäller handläggningstiden är den kortaste tiden mellan socialnämndsbeslut och förvaltningsrättens dom/beslut tre veckor och den längsta tiden 32 veckor (åtta månader). Den genomsnittliga tiden mellan socialnämndsbeslutet och förvaltningsrättsdom/beslut är

---

⁶² Förvaltningsdomstolens avgörande kan kallas beslut eller dom (se SOU 2001:103 s.281-282). I de 49 målen blir avgörandet ett beslut när förvaltningsrätten avskriver målet och när förvaltningsrätten undanröjer det överklagade beslutet och visar målet åter till stadsdelsnämnden för prövning (totalt 5 beslut). I alla andra mål kallas avgörandet för dom (totalt 44 domar).

⁶³ I Lagen om allmänna förvaltningsdomstolar (SFS 1971:289) står det i 18 § att länsrätt är domför med en ensam lagfaren domare i ”mål av enkel beskaffenhet”.

11,5 veckor (nästan tre månader). Detta resultat stämmer också med resultatet i Socialstyrelsens (2002) studie där den genomsnittliga tiden mellan socialnämndens beslut och länsrättens dom var lite över tre månader (95 dagar). Socialstyrelsens målsägandeintervjuer visade på att väntetiden upplevdes som lång och att den äldres situation ofta förvärrats under väntetiden.

6.2 Huvudsakliga orsaken till socialnämndens avslag

I 32 av 49 mål har socialnämnden avslagit de äldres ansökningar om särskilt boende (permanent särskilt boende, korttidsboende⁶⁴ och växelvård⁶⁵) med att rätt till bistånd inte föreligger eftersom behovet kan tillgodoses på annat sätt genom (utökade) hemtjänstinsatser i det egna hemmet. Skälig levnadsnivå kan uppnås med hjälp av hemtjänstens försorg.

Den dominerande trenden i det västerländska samhället är att de äldre skall vara oberoende och kvarboende i det egna hemmet (Olaison 2009). Att de äldre vill bo kvar hemma så länge som möjligt är något som jag ha sett tas för givet i de olika domarna, men också i statens offentliga utredningar och propositioner. Oftast försvaras kvarboende i hemmet som något som det har visat sig att de äldre själva vill.

Enligt SOU 2003:91 så är de historiska huvudskälen till att satsa på kvarboende och hemmaboende; den äldres egna önskemål, humanitet och ekonomi. Betoningen på den egna bostadens betydelse och att det är där de gamla borde få hjälp och tillsyn började så smått göra sig gällande i Sverige på 1940-talet då Ivar Lo Johansson⁶⁶ skrev om ålderdomen i Sverige. Hans stående uttryck var ”hemvård i stället för vårdhem”. Synen att det mest humana är att bo hemma så länge som möjligt är alltså inte något som dykt upp den senaste tiden, utan det har varit vägledande för svensk äldreomsorg alltsedan 1950-talet (se SOU 1956:1 s.185).

Hemtjänst är också billigare för kommunerna, i alla fall upp till en viss hjälpnivå. När den äldres hjälpbehov ökar blir dock kommunens hemtjänstkostnader högre. Vid ett omfattande hjälpbehov kan dock hemmaboendeanternativet bli mycket dyrt (se Edebalk 2002 s 216).

Kvarboende i hemmet och kostnadseffektiviteten visar sig i socialnämndernas avslagsmotiveringar i domarna/besluten. Följande citat från en socialnämnds avslagsmotivering är ett exempel på detta: ”För att beviljas särskilt boende ska den som söker i regel ha ett så omfattande vårdbehov att denne inte klarar av att bo kvar i sitt hem trots stöd av hemtjänsten. Efter en individuell behovsprövning ska det i normalfallet föreligga behov av omvårdnad, vård eller service under hela dygnet för att särskilt boende ska beviljas. Andras insatser prövas i första hand. Det är först om dessa insatser inte är tillräckliga för att garantera den enskildes trygghet eller omvårdnad som särskilt boende blir aktuellt som bistånd”.

---

⁶⁴ Korttidsplats på särskilt boende kan vara en akut lösning eller tillfällig lösning för anhöriga som vårdar. Det kan också vara så att den äldre själv är i behov av korttidsplats för att kunna återhämta krafter eller träna funktioner för att kunna bo kvar hemma.

⁶⁵ Växelvård innebär växelvis vistelse hemma respektive på ett korttidsboende (särskilt boende) så att anhöriga som vårdar får möjlighet till avlösning. Växelvård sker enligt ett regelbundet schema och kan exempelvis innebära två veckor hemma och två veckor på korttidsboende. Andra intervaller förekommer också.

⁶⁶ Författaren Ivar Lo-Johansson gjorde på slutet på 1940-talet en reportageresa bland svenska ålderdomshem. Resan dokumenterades i sju artiklar i tidskriften ”Vi” och i boken ”Ålderdom”. År 1952 kom boken ”Ålderdomshem - Sverige” ut och som blev en bestseller (SOU 2003:91).

Regeringen är dock av annan åsikt i proposition 2005/06:115 (s. 75): ”Att inte beakta andra förhållanden än behov av omvårdnad dygnet runt vid utredning och beslut om särskilt boende står inte i överensstämmelse med de krav socialtjänstlagen ställer. Det är viktigt att även beakta t.ex. oro och otrygghet i sådana utredningar och beslut”.

6.2.1 Boendefrågan och valfriheten

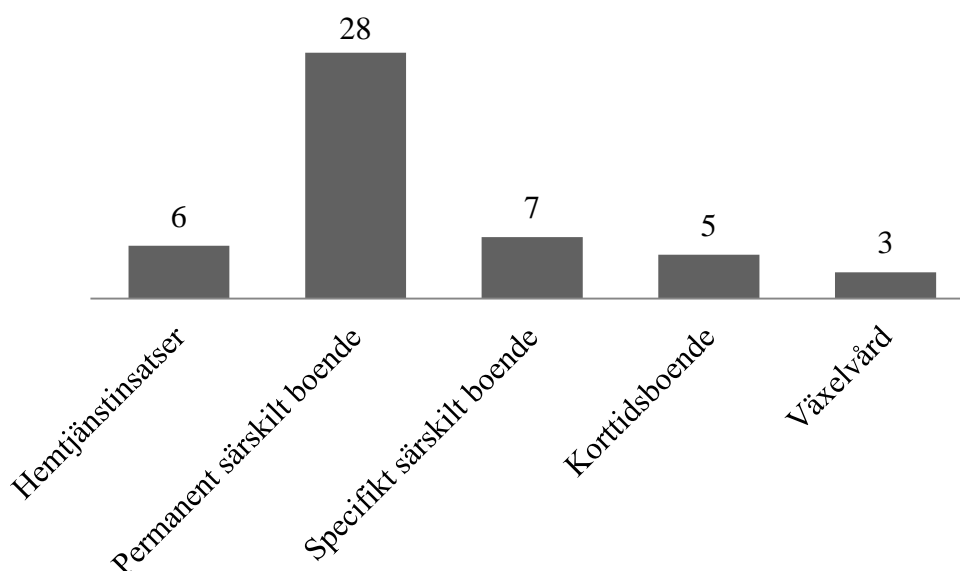
Tiderna förändras och enligt ett socialkonstruktionistiskt synsätt är förarbeten, lagar och rättsregler konstruerade och producerade utefter den specifika tid och kultur som vi just nu lever i. De stöder redan existerande idéer och föreställningar i samhället (Mathiesen 2005). Den senaste tiden är det valfrihet inom äldreomsorgen som står i fokus i de politiska debatterna och regeringen har börjat betona att den äldres egen vilja skall vara en del i boendefrågan: ”Det kan handla om att välja var man vill bo, tillsammans med vem samt att välja hjälpinsatser” (SOU 2008:51) och ”När den enskildes behov inte längre kan tillgodoses i hemmet så ska plats i särskilt boende erbjudas om den enskilde önskar det. Skälen kan handla om den enskildes egen hälsa och upplevelse av otrygghet, anhörigas ork och vilja att delta i vård och omsorg eller brister i kvalitet och kontinuitet i vård och omsorg i hemmet”(prop. 2009/10:116 s.87).

Att ta hänsyn till den äldres egen vilja i boendefrågan är dock något som lyser med sin frånvaro i både socialnämndens avslagsbeslut och senare i förvaltningsrättens bedömning och domslut. I endast en (1 st.) dom tar förvaltningsrätten hänsyn till att den klagande själv uttryckt att hemtjänst inte är något alternativ. Trots att kvinnan hade blivit erbjuden insats i form av hemtjänst fyra gånger per dag hade hon avböjt dessa insatser då hon ansåg att hemtjänst inte passar henne som person. Förvaltningsrätten menar i sin bedömning att ”hemtjänstinsatser i första hand bör ses som en möjlighet för den som vill bo kvar i sitt hem att uppfylla denna den enskildes önskan”. I domens avgörande skriver förvaltningsrätten ”Mot bakgrund av vad som framkommit om NN:s fysiska besvär samt med hänsyn tagen till den oro hon känner och hennes egen vilja att inte bo kvar i hemmet anser länsrätten att hon är i behov av ett särskilt boende för att uppnå skälig levnadsnivå”. I de andra 27 domarna rörande permanent plats i särskilt boende tas ingen hänsyn till den äldres egen vilja vid bedömningen. Den äldre måste istället starkt kunna bevisa att han/hon inte längre kan bo kvar hemma.

6.3 Vilka socialnämndsbeslut överklagas

Figur 1 på nästa sida visar vilka socialnämndsbeslut som målsägande överklagat till förvaltningsrätten. Av figuren framgår att det totala antalet överklaganden av socialnämndsbeslut tillfaller majoriteten permanent särskilt boende (28 mål). Övriga socialnämndsbeslut som har överklagats är på en relativt jämn nivå antalsmässigt; hemtjänstinsatser (sex mål), specifikt särskilt boende (sju mål), korttidsboende (fem mål) och växelvård (tre mål).

Socialstyrelsen (2002) redovisar i sin studie att huvuddelen, drygt 80 procent, av de överklagade besluten rörde särskilt boende. Även Svensson (2000) kom i sin forskningsrapport fram till att ett stort antal ärenden hos länsrätten rörde äldres behov av särskilt boende. I min studie är det 87,8 procent av de överklagade socialnämndsbesluten som på ett eller annat sätt relaterar till särskilt boende (permanent särskilt boende, specifikt boende, korttidsboende och växelvård). Som jag redogjorde för i avsnitt 6.2 så är socialnämndens typiska avslagsmotivering i dessa mål att behovet kan tillgodoses genom hemtjänstinsatser, och att en skälig levnadsnivå uppnås genom hemtjänstens försorg.

Figur 1. Fördelning över överklagade socialnämndsbeslut, n=49

När det gäller specifikt särskilt boende har den klagande redan beviljats särskilt boende av socialnämnden, men har nu gjort en ansökan om att få bo på ett speciellt boende på grund av exempelvis närhet till man/hustru, barn och barnbarn. Följande citat är exempel på en typisk avslagsmotivering: ”Stadsdelsnämnden avslår N.N: s ansökan om särskilt boende på ... med motiveringen att skälig levnadsnivå kan uppnås på alla särskilda boende i Göteborg”. Stadsdelsnämnden vidhåller i ett senare yttrande sitt beslut med att ”situationen idag är sådan att man inte fritt kan välja äldreboende om man skall kunna få en plats inom rimlig tid”.

Av de 49 överklagade socialnämndsbesluten handlar endast sex överklaganden om avslagen ansökan om hemtjänstinsatser. De ansökningar om hemtjänstinsatser som avslagits är städning (ett överklagande), ledsagning i samband med resor och besök på vårdcentral (två överklaganden), hemtjänst skall utföras genom anhörganställning (två överklaganden) och trygghetslarm (ett överklagande).

Socialnämnderna gör bland annat följande avslagsmotiveringar på de olika hemtjänstinsatserna: ”Kvinnan har resurser att kunna tillgodose behovet av städning på egen hand”; ”Behovet av ledsagning i samband med resor och besök på vårdcentral kan tillgodoses på annat sätt via exempelvis färdtjänst”; ”Anhörganställning är inte ett myndighetsbeslut utan ett personaladministrativt beslut, hemtjänsten kommer att utföras av kommunens personal”; ”N. N är i behov av trygghetslarm, men de tekniska förutsättningarna finns inte i hennes lägenhet för att installera en sådan”.

6.4 Analys angående skillnad i överklagandefrekvens mellan olika socialnämndsbeslut

6.4.1 Relativt få överklaganden relaterat till hemtjänstinsatser

Trots att statistik (SCB 2010b) visar på att vården och omsorgen om äldre alltmer bedrivs med hemmet som arena, i form av hemtjänst, så är endast sex överklaganden relaterade till hemtjänstinsatser.

Förklaringen till att så få beslut rör hemtjänstinsatser kan vara att beslutsfattandet i hemtjänstärenden går till så att sökanden och biståndshandläggaren diskuterar eller förhandlar sig fram till hur biståndet skall utformas. Detta har även framkommit vid tidigare forskning

om beslutsfattandet inom hemtjänsten (Dunér & Nordström 2006; Olaison 2009). Biståndshandläggarna och de äldre både identifierar och konstruerar behov tillsammans. Genom förhandling kommer de gemensamt fram till definiering av vilka behov den äldre har och når på så sätt en överenskommelse som alla kan acceptera. Förhandlingen kan ses som en problemlösningsprocess, där insatser både kan förhandlas bort och omförhandlas. Den äldres medverkan i förhandlingen, och att det blir en överenskommelse som den äldre kan acceptera, bidrar till att det är få äldre som överklagar. Det blir ju på detta sätt inte några avslagna hemtjänstbeslut.

En annan förklaring till att de äldre inte överklagar hemtjänstinsatser kan vara att makt och beroendeförhållandet mellan den äldre och biståndshandläggaren är ojämnt eller asymmetriskt. Biståndshandläggaren har ett överläge då han/hon kan organisationen, vet reglerna, förfogar över resurserna och har makten över beslutandet (Johansson R 2007). Lukes (1974) menar att den yttersta formen av maktutövning är när man förmår en person att vilja ha sådant som man vill att de skall ha (tredje ansiktet). Den äldres önskningar blir manipulerade då han/hon bara erbjuds det som organisationen ger tillträde till, det vill säga de insatser och det utbud som kommunen har att erbjuda. Den äldre tror att han/hon vill ha de hemtjänstinsatser som biståndshandläggaren föreslår eller erbjuder. Biståndshandläggaren ägnar sig på detta sätt åt en konfliktfri maktutövning då den äldres önskningar påverkas, formas och begränsas till att överensstämmas med biståndshandläggarens (organisationens) vilja. Följden blir den att den äldre både tror att han/hon vill det biståndshandläggaren vill och att han/hon fått vara med och bestämma över det som beslutats. På detta sätt hindras den äldre från att bli missnöjd. Även om den äldre får avslag så sker inget överklagande. Han/hon kommer att acceptera beslutet.

6.4.2 Potentiella orsaker till att permanent särskilt boende har det högsta antalet överklaganden

Som jag redovisat om tidigare så tyder forskning på att det oftast är kommunernas ekonomi som går före det individuella önskemålet eller behovet (Thorslund 2002; Andersson 2004; SKTF 2007; Stranz 2007;).

Beslut om plats i särskilt boende innebär ett stort ekonomiskt åtagande för kommunen och platserna är få (SOU 2008:51 s.40). Som det är nu har de äldre inga möjligheter att välja fritt var och hur de vill bo (SKTF 2007). De flesta avslagsbeslut (96 procent) ute i kommunerna rör särskilt boende (Thorslund & Wånell 2006). I min studie har permanent särskilt boende det högsta antalet överklaganden. Att de äldre inte fritt kan välja var och hur de vill bo visar sig också i förvaltningsrättens avslag när det gäller specifikt särskilt boende; sex av sju klagande fick avslag på överklagandet.

Kanske är det så att frågan om plats i särskilt boende inte är lika förhandlingsbart som olika hemtjänstinsatser. De äldre (och anhöriga) har kommit till en punkt där de upplever behoven som så stora att de inte längre anser sig kunna klara av sin situation i det ordinarie boendet (Socialstyrelsen 2002). Det kan antas att det kan ta lång tid för den äldre (och anhöriga) att inse och bearbeta att det enda alternativet som återstår är att flytta till särskilt boende. När så en ansökan görs om särskilt boende är den äldre (och anhöriga) så klara över detta, att biståndshandläggaren har svårt att förhandla om exempelvis fler hemtjänsttimmar istället för en plats på särskilt boende. Det kan också vara så att den äldres önskan inte går att påverka och forma på samma sätt när det gäller särskilt boende. Särskilt boende är något konkret och den äldre (och anhöriga) vet oftast vad ett särskilt boende innebär. Hemtjänstinsatser är diffusare. Det är svårt att veta vad som inkluderas i dessa insatser.

Nedan följer några utvalda typexempel på de äldres olika yrkanden i domarna/besluten när det gäller varför de inte kan ha hemtjänst. Det genomgående är att den äldre beskriver att det inte finns någon personalkontinuitet och hur utlämnade, oroliga och otrygga de blir när personal som de aldrig lär känna kommer in i deras hem.

”Hemtjänst inget alternativ. Känner sig otrygg och utlämnad till obekanta personer”.

”Socialnämnden anser att N. N bör prova mer hjälp i hemmet än vad hon idag tagit emot men hon upplever det som otryggt att ha okända personer hemma.

”De insatser som beviljades är långt ifrån det som levererades av hemtjänsten. Även om insatser beviljats kvarstår problemet om inte hemtjänsten lever upp till besluten /.../ Det var aldrig personal hos honom i den omfattning som beviljats i besluten. Han och hans anhöriga ska inte behöva engagera sig i en icke fungerande arbetsledning i den situation de befann sig i”.

”N. N tycker inte att hon mött någon inom hemtjänsten som hon har riktigt förtroende för. Hon är inte heller förtjust i att det kommer olika personer hem till henne, eftersom detta gör henne orolig”.

Det förefaller som om det egna hemmet också kan bli institutionsliknande, där den äldre har allt mindre att säga till om. De äldre beskriver i citaten ovan hur okända människor med tidsbrist intar hemmet och vården/omsorgen. Gaunt (1996) menar att vad som är en institution handlar om vem som äger och utövar makt. Det lär inte alltid vara så att den äldre har makten i sitt eget hem.

Socialstyrelsens (2002) studie visar på att den äldre måste ha hemtjänst för att få särskilt boende, och att de som inte har hemtjänst kommer i ett sämre läge när behovet av särskilt boende blir aktuellt. Detta kan jag också se i de olika domskälen. Följande är ett exempel på förvaltningsrättens syn i dessa ärenden: ”Eftersom kommunen kan tillgodose hans behov genom att erbjuda insatser i form av hemtjänst och N. N tackat nej till de erbjudna insatserna finner förvaltningsrätten att socialnämnden haft fog för sitt beslut att avslå ansökan om särskilt boende”. Både socialnämnden och förvaltningsrätten använder sig av en form av disciplinering som maktteknik (se Foucault 1993). Påståendet att den äldre skall ha hemtjänst hålls för sann. Har den äldre hemtjänst så blir belöningen lättare särskilt boende den dag ansökan blir aktuell. Har den äldre inte hemtjänst ifrågasätts även den äldres behov av särskilt boende.

6.5 Ålder som faktor vid överklagandet

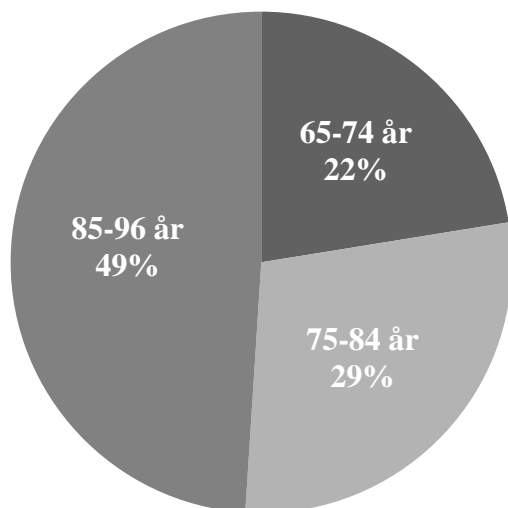
6.5.1 Fördelning av överklagande med avseende på ålder

Man kan i Figur 2 se att med stigande ålder överklagar fler äldre sina missgynnande beslut till förvaltningsrätten. Nästan hälften av de äldre är 85-96 år vid överklagandet.

Medelåldern (för män och kvinnor tillsammans) vid överklagandet är 82,5 år. Detta resultat stämmer även med den uppmätta medelåldern på 83 år i Socialstyrelsens (2002) studie om besvärshänsikten.

Socialstyrelsen (2002) menar att äldre först överklagar sina beslut när de får betydande svårigheter att klara sin dagliga tillvaro. Med stigande ålder ökar risken att drabbas av både demens och andra sjukdomar som ger funktionsnedsättningar. Som jag skrev om i tidigare forskning så visar statistik från Socialstyrelsen (2011) att 3 procent i åldersgruppen 65-74 år var beviljade antingen hemtjänst eller särskilt boende mot 37 procent i åldersgruppen 80 år

eller äldre. Bland de allra äldsta över 95 år bor cirka 78 procent i särskilt boende eller hade hemtjänst. Dessa siffror visar på att hjälpbehovet ökar med stigande ålder.

Figur 2. Andelen överklagande i åldern 65-74 år, 75-84 respektive 85-96 år, n=51

Tidigare forskning visar också på att äldre i det längsta försöker behålla sitt oberoende och vara en fri och självständig aktör. Att vara i behov av hjälp utifrån ger motstridiga känslor och en påminnelse om att livet är förgängligt (Jolanki et al 2000; Richards 2000; Dunér & Nordström 2005; Janlöv et al 2005). Det förefaller så att ett överklagande av ett icke gynnande biståndsbeslut först sker när alla andra vägar är uttömda. Det vill säga när den äldre själv och/eller en anhörig inser att det inte går att kämpa mer fysiskt och psykiskt.

Även de äldre och deras anhöriga är genomsvårade av föreställningar som finns i dess omgivning (se Berger & Luckmann 2010). Identiteten är ett fenomen som växer fram ur det dialektiska förhållandet mellan individ och samhälle (ibid s.202). Genom språket skapar vi gemensamma antaganden om hur saker och ting är och vad som skall anses som legitimt för en viss ålder. Med stigande ålder förväntar vi att den äldre blir sjukare och i behov av mer hjälp. Ju äldre vi blir desto mer är det ”normaliserat” att inte kunna klara sig så bra själv. Vilket torde göra att det blir mer legitimt för den enskilde att överklaga.

En viss ålder definierar oss på ett speciellt sätt och påståenden om hur människor är i den åldern hålls för sanna. Trots att en 65-74 åring kan ha lika stora fysiska och mentala svagheter, så är samhällets förväntningar på de äldre i denna åldersgrupp i ”den tredje åldern” att de fortfarande ska vara aktiva, friska och kunna föra sin egen talan (Thorslund & Larsson 2002; Gilleard et al. 2005; Tornstam 2005).

Foucault (1993) skriver om disciplineringen som maktteknik i samhället. Kanske är det så att samhällets disciplinering gör den yngre pensionären till ett lydigt, underordnat och kontrollerbart subjekt. Genom att påverka den yngre pensionärens uppfattningar om vad som är normalt för hans/hennes ålder kan samhället få honom/henne att tro att ett överklagande inte är av intresse. Samhället får på detta sätt makt över den yngre pensionären och detta utan konflikt.

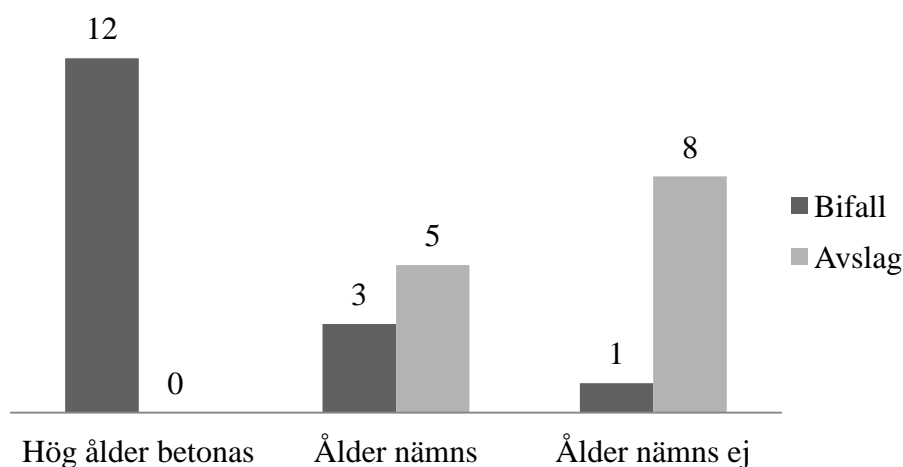
Socialstyrelsens (2002) resultat pekar på starka företrädare som en förutsättning för att en äldre person skall kunna utnyttja sin överklaganderätt. Eftersom jag i delstudie 1 inte gjort intervjuer med de klagande, så kan jag inte se om de haft någon som hjälpt till med överklagandet. I min fallstudie (delstudie 2) ser jag däremot hur viktigt det är att få hjälp och stöttning med skrivandet och då särskilt vid framställningen och bevisandet av behov i målet.

I min innehållsanalys av domar/beslut har jag endast kunnat undersöka om den klagande haft formellt ombud⁶⁷ eller inte. Tolv klagande hade formellt ombud, varav tio klagande var äldre än 80 år. Även om behovet av formellt ombud på grund av fysisk och mental svaghet ökar med stigande ålder, så kan även detta relatera till att det blir mer legitimt att ha företrädare med ökad ålder.

6.5.2 Analys av ålderns påverkan på förvaltningsrättens dom

Ett resultat när det gäller synen på ålder som jag kan se i domarna/besluten är att 83 år verkar vara en brytpunkt. Ålder på den klagande nämns endast i förvaltningsrättens bedömning om den klagande är äldre än 83 år. Först vid denna ålder verkar det som om den klagande har uppnått en hög ålder och därmed kan betraktas som gammal.

I nästan en tredjedel av alla mål där den klagande är över 83 år nämns dock inte den klagandes ålder. Om den klagande är yngre det vill säga mellan 65 - 82 år nämner inte juristerna den klagandes ålder överhuvudtaget⁶⁸. Detta gäller för både kvinnor och män.

Figur 3. Antalet avslag och bifall för personer över 83 år fördelat över hur begreppet ålder betonas i domen, n=29

Man kan i figur 3 se att det i alla rättsfall, i vilka förvaltningsrätten skriver ”hög/a ålder” i sin bedömning, blir det bifall i domslutet. När åldern endast nämns som ett konstaterande, såsom ”N. N är 89 år”, fick tre klagande bifall och fem klagande avslag. På de klagande över 83 år där åldern inte nämns alls i förvaltningsrättens bedömning fick endast en klagande bifall medan åtta klagande fick avslag. Det verkar som om betoningen av ålder och hög ålder sker när juristen skall bevisa att den klagande har behov av exempelvis särskilt boende för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Åldern används som en slags förstärkning vilket följande citat från en av domarna/besluten visar: ”Med beaktande av det ovan anförda samt utredning i

⁶⁷ Formellt ombud har fullmakt att företräda part vid rättsprocessen i domstol

⁶⁸ Hur gammal den klagande är kan jag i dessa mål endast utläsa i personnumret på domens första sida.

målet, i kombination med NN:s höga ålder, gör förvaltningsrätten den bedömningen att NN inte för närvarande kan anses tillförsäkrad en skälig levnadsnivå”.

Synen på ålder i två likartade⁶⁹ rättsfall kan även skilja sig högst betydligt åt mellan olika jurister. Förvaltningsrätten gör följande bedömning på en kvinna född 1926 som överklagat ett avslag på ansökan om särskilt boende: ”I sammanhanget bör hänsyn även tas till hennes höga ålder, vilken talar för att hennes hälsoproblem och hjälpbehov snarare kommer att öka än minska” (överklagandet blev bifallet av förvaltningsrätten). I en annan dom rörande en kvinna som också överklagar ett avslag på ansökan om särskilt boende nämns åldern endast i förbifarten. Förvaltningsrätten konstaterar endast i sin bedömning ”NN blir i år 89 år” (överklagandet avslogs av förvaltningsrätten). Den ena juristen tolkar att kvinnan som är född 1926 har en hög ålder och att åldern gör att hälsoproblem och hjälpbehov i framtiden kommer att öka. Kvinnan som är 89 år har också en hög ålder och även för henne kan man förutsätta att hennes hälsoproblem och hjälpbehov snarare kommer att öka än att minska men hon har en jurist som bara konstaterar ålder mer i förbifarten i sitt domskäl. Eftersom juristen har tänkt göra ett avslag behövs inte åldern som förstärkning i bevisningen. Utfallet i liknande mål kan på detta sätt bli helt olika beroende på vilket perspektiv juristen utgår ifrån.

Schlytter (1999 s.53) menar att vem som är rättstillämpare, dennes kunskapsbas och erfarenheter i stort är relevanta faktorer i rättstillämpningen. Både socialstyrelsen (2002) och Svensson (2000) pekar i sin forskning på handlingsfriheten, diskretionen, för beslutsfattare på förvaltningsrätten. De skriver om betydande skillnader i enhetlighet och avvägningar även inom samma länsrätt och att det finns ett stort utrymme för beslutsfattarens egna värderingar.

I det prejudicerade fall från Regeringsrätten (RÅ 2007) som förväntas vara vägledning för förvaltningsrättens domar är målsäganden en kvinna på 90 år som har vissa fysiska sjukdomsbesvär i förening med känslor av otrygghet och social isolering. Regeringsrätten menar i sin bedömning att i sammanhanget bör hänsyn även tas till hennes höga ålder, vilken talade för att hennes hälsoproblem och hjälpbehov snarare skulle komma att öka än minska. Detta uttalande är något som vissa jurister på förvaltningsrätten använt sig av i sina bedömningar för att förstärka bevisningen, medan andra jurister som tänkt göra avslag inte tar fasta på just detta i det prejudicerande rättsfallet från Regeringsrätten⁷⁰.

All kunskap kommer från och underhålls av sociala interaktioner. Rättssystemet både producerar värden och värderingar och förhåller sig till de värden och värderingar som redan finns i samhället (Schlytter 1999). Synen på att den äldre uppnått en hög ålder först vid 83 år är något som är socialt skapat. Vi har kommit fram till denna bild av verkligheten gemensamt. Juristerna förhåller sig i domarna/besluten till de gemensamma värderingar som redan finns i samhället. Dagens yngre pensionärer är i fler avseenden friskare än gårdagens. I och med att medellivslängden stiger och äldre håller sig allt friskare så ändras vår syn på vad

---

⁶⁹ Med likartade menar jag att båda målsägande av socialnämnden har fått avslag på en viss insats, och där den klagande uppger liknande skäl i sitt yrkande. Som jag tidigare skrev under rubriken avgränsningar så studerar jag domarna/besluten som dokument. Under handläggningen och utredningen på förvaltningsrätten av domarna/besluten kommunicerar juristen med part. Vad som då skett i interaktionen och vilken påverkan detta har haft på domarna/besluten kan jag därför inte veta något om.

⁷⁰ I svensk rätt är en domstol inte formellt bunden av tidigare domstolsbeslut, varken i lägre eller högre instans. En dom från högsta förvaltningsdomstolen förväntas dock ha en vägledande inverkan vid liknande rättegångar. (lagen.nu).

det innebär att ha uppnått en viss ålder. Idag beräknas personer som fyllt 65 år⁷¹ ha en genomsnittlig (återstående) livslängd på 85,9 år för kvinnorna och 83,0 år för männen (SCB 2010 d). Förvaltningsrättens syn på hög ålder vid 83 år stämmer väl överens med den (återstående) genomsnittliga livslängden för 65-åringar i Sverige idag. Det är först när äldre är förbi den förväntade medellivslängden som de betraktas ha en hög ålder.

6.6 Kön som faktor i överklagandet

6.6.1 Fördelning av överklagande med avseende på kön

Medelåldern vid överklagandet skiljer sig åt mellan män och kvinnor då den är 77,7 år för män och 84,6 år för kvinnor. Kvinnorna är betydligt äldre än männen när de överklagar sina beslut till högre instans. Kvinnorna lever längre (se SCB 2010a; SCB 2010 d), vilket innebär att de "överlever" sina män och därmed står ensamma vid hög ålder. Kvinnorna har på detta sätt större behov av äldreomsorg än vad männen har.

Enligt tidigare forskning (Socialstyrelsen 2004a s.15; Szebehely 2005) får mannen i regel hjälp av sin partner fram till livets slut. Vid ett negativ socialnämndsbeslut har mannen oftare hustrun som utväg, och är på så sätt inte lika beroende av äldreomsorgen. Det kan antas att mannen på grund av detta inte har samma behov av att överklaga sitt beslut. Han får hjälp ändå.

Min studies resultat visar att det var 35 kvinnor och 16 män som överklagat sina missgynnande socialnämndsbeslut. Detta stämmer också väl med socialstyrelsens (2002) resultat. Där det framgick att kvinnor utgör två tredjedelar av dem som överklagat.

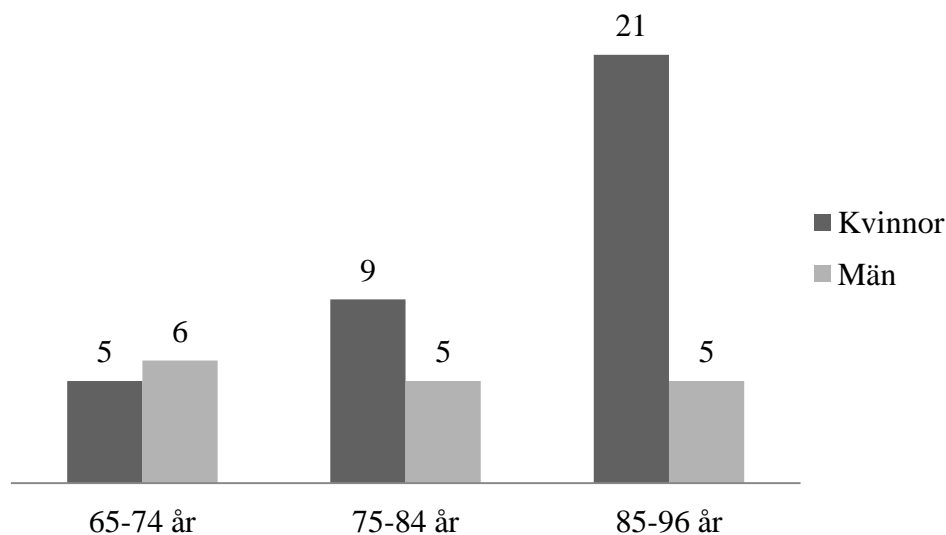
Övervägande delen av de som överklagat i min studie bodde dock ensamma. Detta gällde för både kvinnor och män; 69 procent av männen och 80 procent av kvinnorna var ensamboende⁷². Socialstyrelsens (2002 s. 27) studie om besvärsträtten hade liknande resultat. Vid dessa intervjuer uppgav 73 procent av de äldre att de bodde ensamma. De äldre led också oftare av ensamhet och hade mer fysiska krämpor än äldre i allmänhet.

Figur 4 på nästa sida visar på att antalet män som överklagar ligger kvar på samma nivå i de olika åldersgrupperna, medan fler kvinnor överklagar med stigande ålder. Att kvinnor blir äldre än män kan vara en förklaringsfaktor till att fler kvinnor överklagar med stigande ålder. 80 procent av kvinnorna som överklagat bodde ensamma mot 69 procent av männen. Kvinnornas ensamboende vid hög ålder gör att de är mer beroende av äldreomsorgens och anhörigas hjälpinsatser. Det är högst troligt att kvinnorna i åldern 85-96 år, som tillhör gruppen de allra äldsta i samhället, har nedsatta funktioner och kroniska sjukdomar. Två tredjedelar (14 av 21) av kvinnorna i denna åldersgrupp överklagade avslagna socialnämndsbeslut rörande permanent särskilt boende.

---

⁷¹ De personer som fyllt 65 år beräknas i genomsnitt leva längre än en nyfödd person eftersom de redan levt i 65 år. Därför blir medellivslängden med denna uträkning högre än om medellivslängden räknas på det vanliga sättet från födelsen.

⁷² I domarna/besluten kan det vara så att eventuell partner eller anhörig inte nämns, trots att de bor ihop. I realiteten kan det på så sätt vara fler som bor tillsammans med någon än vad jag uppgivit. Oftast står det om den äldre är ensamstående eller ej i domskälet. Jag har också kunnat utläsa att den äldre varit ensamboende då han/hon i sitt yrkande beskriver oro och ensamhet i boendet.

Figur 4. Antal överklagande män och kvinnor fördelat över de respektive åldersgrupperna, n=51

Tidigare forskning pekar på en allt restriktivare biståndshandläggning. På en relativt kort tid har det skett en förskjutning från den formella omsorgen till den informella omsorgen, där anhöriga fått ett ökat ansvar för vården och omsorgen (Jeppsson-Grassman 2001; Sand 2002; Larsson 2004; Szebehely 2005; SOU 2008:51). Får inte den äldre beviljat tillräckligt med biståndstimmar, får de anhöriga än mer ansvar. En av förutsättningarna för att erhålla bistånd i form av särskilt boende är att den enskilde har ett vårdbehov som inte kan tillgodoses på annat sätt.

Begreppet tillgodoses på annat sätt har enligt Thorslund (2002) och Szebehely (2005) fått en allt striktare tillämpning, då utvecklingen verkar gå mot att biståndshandläggare i sina bedömningar i allt högre grad beaktar om det finns personer i hushållet eller i den äldres närhet som kan bistå med hjälp. Anhörigas möjlighet att hjälpa vägs på så sätt in i vilka insatser som kan komma ifråga. Detta kan jag också se i domarnas/beslutens yrkanden där de äldre visar på att anhöriga inte längre orkar stödja, då de exempelvis själva börjar komma upp i pensionsåldern eller arbetar heltid och på grund av detta inte har någon ork över.

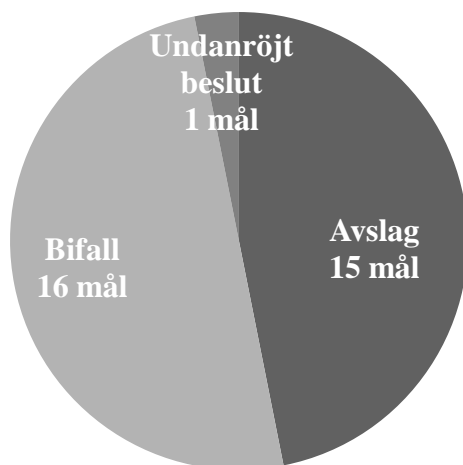
I Dunérs (2010) studie var ett av motiven till anhörigas hjälpinsatser ”av nödvändighet” då formell omsorg inte kunde tillgodose behoven hos den äldre. Anhörigomsorg är ett tidskrävande arbete som innebär ambivalenta känslor av både tillfredsställelse och utarbetning (Dunér 2010). I vår stressiga vardag uppfattas tid som en bristvara och därför blir makten och kontrollen över tiden extra viktig. En anhörig kan känna att han/hon har huvudansvaret och att den lediga tiden blir styrd av den som behöver hjälp. Att försöka få in den äldre som har ett stort hjälpbehov på särskilt boende kan handla om kvinnors eller andra anhörigas sätt att återta makten över den egna tiden.

6.6.2 Analys av könstillhörighetens påverkan på förvaltningsrättens dom

När det gäller förvaltningsrättens bifall/avslag har jag på grund av fyra avskrivningar haft 45 domslut/beslut att studera. Eftersom det i två domar var två klagande (man och hustru) så rör det sig om 47 personer som fått domslut/beslut; 15 män och 32 kvinnor. I ett beslut med två klagande undanröjer förvaltningsrätten det överklagade beslutet och visar målet åter till stadsdelsnämnden för prövning av NN:s behov av städhjälp. I detta mål blev det på så sätt varken bifall eller avslag, vilket avspeglas i figur 5 och figur 6.

Figur 5. Andel bifall, avslag och undanröjda beslut för de 15 överklagande männen.

Figur 6. Andel bifall, avslag och undanröjda beslut för de 32 överklagande kvinnorna.

Det mest iögonfallande när det gäller förvaltningsrättens bifall/avslag är att de verkar vara könsmässigt relaterade. Figur 6 visar på att hälften av alla kvinnor i studien har fått bifall till överklagandet, medan figur 5 visar på att endast en av 14 män fått bifall till överklagandet (en man fick ett undanröjt beslut; alltså varken bifall eller avslag)⁷³. Männerna som fick avslag har

⁷³ En man avskrevs under handläggningstiden på förvaltningsrätten.

överklagat socialnämndens avslagsbeslut på ansökan om plats i permanent särskilt boende (sex mål), korttidsplats (fyra mål) och växelvård (två mål). Resterande två överklaganden handlade om specifikt särskilt boende och städhjälp. Den man som fick bifall till överklagandet av förvaltningsrätten hade överklagat socialnämndens avslagsbeslut på växelvård⁷⁴.

Kvinnorna som fått antingen bifall eller avslag av förvaltningsrätten har överklagat socialnämndens avslagsbeslut på ansökan om permanent särskilt boende (19 mål), specifikt särskilt boende (sex mål), olika former av hemtjänstinsatser (fyra mål plus ett undanröjt beslut) och växelvård (två mål)⁷⁵. När det gäller permanent särskilt boende fick 13 kvinnor bifall och sex kvinnor avslag. Resultatet visar att förvaltningsrättens bifall i mycket hög grad är relaterat till kvinnor, hög ålder och särskilt boende.

I min studie är ändringsfrekvensen i förvaltningsrätten cirka 36 procent. Nästan två tredjedelar av de kommunala besluten ligger således fast i förvaltningsrättsprövningen.

Enligt en prejudicerande dom från Regeringsrätten ska det vid bedömning av särskilt boende tas hänsyn till såväl det fysiska omvårdnadsbehovet som sociala och psykologiska faktorer (RÅ 2007 ref.86). I förarbetena till SoL står det att den äldres egna upplevelser av till exempel otrygghet, osäkerhet och social isolering skall vägas in i beslutet (prop. 1996/97:124 s.121). Där anges också att när behovet av tillsyn eller kraven på trygghet och säkerhet inte längre kan tillgodoses i det egna hemmet, bör möjligheten finnas att flytta till en särskild boendeform (ibid s.89). Jag kan i domarna se att män genomgående har svårt att bevisa att de på grund av upplevelser av oro och otrygghet, inte är tillförsäkrade en skälig levnadsnivå i hemmet.

Även om män i domarnas/beslutens olika yrkande beskriver otrygghet ”har ansökt om korttidsplats på ... för den tid då hustrun är på semester av den anledningen att han känner sig tryggare där än hemma när hustrun är borta” eller beskriver ensamhet ”har sedan hans frus bortgång inte längre någon livslust. Lägenheten känns tom och han är mycket ensam. Vill bo på ett äldreboende där det finns andra människor att träffa, umgås och äta tillsammans med istället för att bo kvar hemma” så blir det ändå avslag. Förvaltningsrätten kan i sin bedömning skriva följande: ”Förvaltningsrätten ifrågasätter inte att N. N kan känna större social trygghet om han hade plats på ett särskilt boende. Det är dock inte visat att han i nuläget har behov av stöd och hjälp i sådan omfattning att han har rätt till särskilt boende”.

Kvinnligt och manligt kön tillskrivs olika egenskaper, färdigheter och förväntningar. Könskonstruktionen är en ständigt pågående aktivitet som äger rum i samhällets alla sociala möten, och visar sig i hur vi pratar, agerar och berättar om våra liv (Butler 1990; Rosenberg 2005). Vad som kännetecknar manligt respektive kvinnligt kön är något som vi lär oss från det vi är små. Uppfattningar som blir till objektiv verklighet och upplevs som naturliga och självklara, då de delas av så många (Berger & Luckmann 2010). Könsnormer är tröga att förändra eftersom de är så internaliserade i oss.

Även om en man i sitt yrkande beskriver otryggheten med hemtjänsten och ensamheten i hemmet så skriver förvaltningsrätten i sin bedömning: ”Har inte gett uttryck för någon otrygghet eller höggradig oro inför alternativet med utökad hemtjänst”. Det räcker inte att

---

⁷⁴ Detta mål gör jag en fallstudie på i delstudie 2.

⁷⁵ Tre kvinnor avskrevs under handläggningstiden på förvaltningsrätten.

män i domarnas/beslutens yrkande beskriver sin oro och ångest. Män måste bevisa att de har en höggradig oro och ångest. I det västerländska samhället är synen den att det är kvinnor som har psykiska besvär. Enligt traditionell stereotyp västerländsk norm är män självständiga, starka och visar inte svaghet medan kvinnors typiska karaktäristiska är att de är emotionella (Courtney 2000; Lehti 2009). Denna norm visar sig också i Nationell handlingsplan för äldrepolitiken (prop.1997/98:113 s.31) där det står att ”kvinnor i alla åldrar har psykiska besvär som bland annat ångslan, oro och ångest i betydligt större omfattning än män, så också bland äldre”. Att må dåligt ingår inte i den traditionella mansbilden. Särskilt inte för den äldre generationens män som var uppvuxna med att ”män inte skall gråta”.

Samhället har påverkat och lärt männen hur de bör vara och uppföra sig och männen beter sig så som de tror att samhället förväntar sig. Enligt Lukes (1974) handlar maktens tredje ansikte om att samhället genom att påverka individers uppfattningar ägnar sig åt ett maktutövande utan konflikter. Männen tror att de inte skall visa hur de mår psykiskt och de tror att de har svårare att sätta ord på sina känslor. Så när förvaltningsrätten under utredningstiden kommunicerar med den klagande och ger honom tillfälle att yttra sig så är det antagligen så att han inte förstärker sin oro med ord utan att han istället skyler över den genom att säga att det inte är så farligt. Vilket resulterar i att förvaltningsrätten avslår överklagandet, då inte oron och otryggheten är tillräckligt bevisad. Män kommer på detta sätt i en underordnad maktposition.

Medelåldern vid överklagandet är 77,7 år för männen. Under föregående rubrik skrev jag om att 83 år verkar vara en brytpunkt för att betraktas som gammal och att i alla de rättsfall där förvaltningsrätten skriver ”hög/ålder” i sin bedömning blev det bifall i domslutet (se figur 3). Att män är yngre än kvinnor när de överklagar (se figur 4) gör att de blir mindre trovärdiga. De passar inte in i konstruktionen av hur de skall vara och må i just den åldern. De befinner sig fortfarande i den ”tredje åldern” och förväntas att kunna klara sig själva av samhället. Förvaltningsrätten som organisation klarar bara av att ta hand om en liten del, en viss aspekt och fäster därför bara avseende vid vissa av den äldres egenskaper som exempelvis åldern eller könet (Johansson R 2007). Vilket förefaller drabba männen genom att de får avslag på överklagandet.

6.7 Etnicitet som faktor i överklagandet

6.7.1 Fördelning av överklagande med avseende på etnicitet

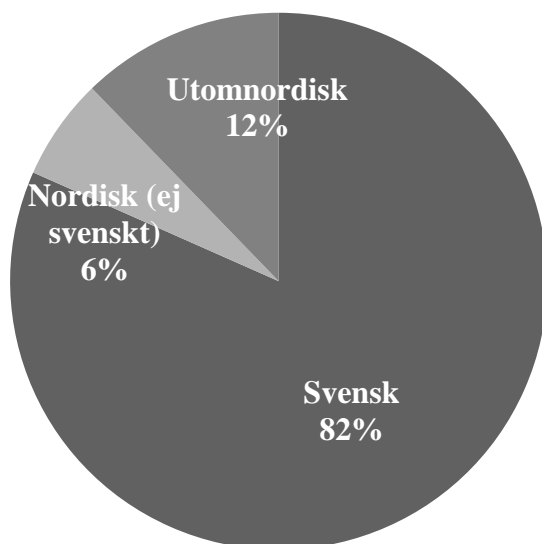
Ser man till hela Sveriges totala befolkning uppgår antalet äldre över 65 år med utländskt ursprung⁷⁶ till 11,4 procent. Drygt hälften är födda inom Norden och 10 procent i ett utomeuropeiskt land (SKL 2008). Utrikes födda i åldergruppen 65 år och äldre beräknas öka till cirka 13 procent år 2020 (SOU 2003:91). Forskning visar att äldre med utländsk bakgrund är underrepresenterade både bland dem som har hemtjänst och bland dem som bor i särskilda boendeformer (se Socialstyrelsen 1997; SOU 2003:91).

När det gäller domarna/besluten har nio klagande av de sammanlagda 49 klagande utländskt ursprung. Om man räknar om detta till procent så utgör andelen klagande med utländskt ursprung cirka 18 procent av det totala antalet klagande i min undersökning, vilket kan ses i

---

⁷⁶ Äldre med utländsk bakgrund kan inte ses som en enhetlig grupp. Det finns stora variationer i fråga om socioekonomisk bakgrund, etnisk och kulturell härkomst, språk, tid och orsak för invandringen (Olsson 2000 s.253; Forsell 2004).

figur 7 nedan.⁷⁷ Eftersom kategorin äldre (65+) med utländskt ursprung utgör 11,4 procent av befolkningen, så är det sett till detta, en relativt stor andel äldre med utländsk härkomst som överklagat sina beslut.

Figur 7. Fördelning av överklagande med avseende på utländskt ursprung.

Det ursprungliga hemlandet som på ett eller annat sätt går att utläsa i domarna/besluten är att tre klagande kommer från Finland och sex klagande från Östeuropa och Mellanöstern. Detta innebär att två tredjedelar eller cirka 67 procent av målsägarna med utländskt ursprung även har ett utomnordiskt ursprung. Fördelningen mellan kvinnor och män är ganska jämn då det är fem kvinnor och fyra män med utländskt ursprung som överklagat. Medelåldern vid överklagandet var 76,5 år. Sju klagande (fyra män och tre kvinnor) fick avslag av förvaltningsrätten och två kvinnor med ursprung i Finland fick bifall.

När det gäller de båda kvinnorna med ursprung i Finland och som fått bifall tar den ena kvinnan i sitt yrkande upp att hon är 96 år och att hennes svenska är så gott som obefintlig och att hon därför känner sig otrygg då hon glömmer och inte blir förstådd. Hon har därför ansökt till ett äldreboende som har en finsk avdelning. Förvaltningsrätten skriver i sin bedömning att de ”tar i beaktande av vad N. N själv anfört samt utredning i övrigt i målet i kombination med N. N:s höga ålder att hennes behov inte kan tillgodoses genom de insatser som nämnden erbjuder henne”. I detta bifall har det prejudicerade rättsfallet (RÅ 2007 ref 86) haft en vägledande inverkan (vilket även nämns av förvaltningsrätten) då hänsyn tagits till både fysiska faktorer som den klagandes höga ålder och sociala faktorer som att hon har svårt att förstå och tala svenska på grund av sitt finska ursprung.

Den andra kvinnan som fått bifall till överklagandet beskriver i sitt yrkande att hon uppvisar ängslan och oro vid större förändringar. Hon kom som flykting när hon var ett par år gammal

⁷⁷ Att den klagande har utländskt ursprung kan jag i domarna/besluten endast se på namnet, att ursprungslandet nämns, att det står att svenskan är så gott som obefintlig eller att det står att klagande kom som flykting vid viss ålder. Jag reserverar mig för att det kan vara fler som har utländskt ursprung, trots exempelvis ett svenskklingande namn.

och den första tiden i Sverige präglades av ständiga omflyttningar mellan olika förläggningar innan hon erhöll fast boende. Förvaltningsrätten gör i detta mål bedömningen ”att vid en samlad bedömning av uppgifter och med beaktande att N. N uppvisar en uttalad oro och ängslan vid förändringar, vilket styrks av stadsdelsnämndens utredning anser förvaltningsrätten att N. N inte kan anses tillförsäkrad en skälig levnadsnivå genom ett särskilt boende annat än i ...” Även här har det prejudicerade rättsfallet (RÅ 2007 ref 86) haft en vägledande inverkan. Båda kvinnorna har kunnat bevisa i sina yrkanden att de mår både psykiskt och socialt dåligt i sin nuvarande situation, vilket gör att de anses som trovärdiga. De kommer båda från ett nordiskt grannland som har stora kulturella likheter och gemensamma anknytningspunkter med Sverige, vilket kan öka på förståelsen för deras situation. Jag kan utläsa ur domarna/besluten att de båda två har bott i Sverige länge och att de har barn och familj som är etablerade här och som har hjälpt dem att poängtera rätt saker för att kunna få bifall till överklagandet.

Som jag nämnt tidigare innehåller en förvaltningsrättslig dom olika delar varav yrkanden (från exempelvis socialnämnd och den klagande) är en del. I de här målens yrkanden framgår ett tydligt mönster och det är att socialnämnderna (biståndshandläggarna) på olika sätt ifrågasätter de klagande med utländskt ursprung, vilket följande citat pekar på: ”Varken N. N eller hans hustru har tidigare nämnt att han brukar stiga upp och vandra nattetid. Enligt hemtjänstens personal fungerade allt bra och de har inte fått några indikationer på att hjälpen fungerar dåligt” eller som i ett annat mål: ”Varje morgon när personalen kom till honom satt han påklädd vid köksbordet och även om personalen var tillgänglig vid dusch så klarade N. N att duscha själv”. I ett tredje mål har stadsdelsnämnden avslagit ansökan om bistånd med motiveringen ”att N. N inte medverkat vid det första hembesöket och valt att lämna bostaden vid det andra besöket, vilket har fått till stånd att det inte går att fastställa hennes omsorgsbehov på ett fullgott sätt”. Den klagande N. N yrkar att ”det hela är ett missförstånd. Hon har inte fått information om att biståndshandläggare skulle komma just då. Hon anser sig inte ha varit bristande i sin samverkan med socialtjänsten”. I ett fjärde mål beskriver socialnämnden att den klagande” vid tre tillfällen tackat nej till erbjudanden om plats i särskilt boende samt sagt sig inte vara i behov av sådan insats för tillfället eller fler insatser i hemmet än dem hon redan har. Därför får hon anses tillförsäkrad en skälig levnadsnivå med befintligt bistånd ”.

6.7.2 Analys av etnicitetens påverkan på förvaltningsrättens dom

Det förefaller så att de klagande av utomnordiskt ursprung ifrågasätts i socialnämndernas olika yrkanden. Förvaltningsrätten tar sedan i domskälet upp socialnämndens ifrågasättande av klaganden och socialnämndens avslagsmotiveringar och yrkanden. Överlag verkar det vara så att de klagande med utomnordiskt ursprung har svårare att bevisa för förvaltningsrätten att de har oro eller hur de mår för övrigt, vilket följande två citat visar på: ”Hans omvårdnadsbehov är begränsat och förvaltningsrätten finner det inte visat att N.N, genom nuvarande och erbjudna insatser, inte är tillförsäkrad en skälig levnadsnivå.” eller som i ett annat mål: ”Det har inte framkommit att han gett uttryck för någon otrygghet” Förvaltningsrätten följer i dessa mål socialnämndens linje, och kan avsluta sin bedömning med ord som ”socialnämnden har därför haft fog för sitt beslut, varför överklaganden bör avslås”.

Av de nio klagande med utländskt ursprung fick sju klagande avslag av förvaltningsrätten. Sex av dessa sju klagande var av utomnordiskt ursprung.

I samspelet med andra människor speglar vi varandra och skapar bilder både av oss själva och av den Andre (Berger & Luckmann 2010). Det vill säga av den som inte är som vi/jag. I alla möten ”gör” vi varandra. Detta innebär att vi genom föreställningar, idéer, normer och värderingar konstruerar oss själva och varandra. En individ av utländskt ursprung ”den Andre” kan på detta sätt tillskrivas särskiljande egenskaper som grundas på attityder, fördomar och stereotyper föreställningar (Molina & de los Reyes 2006). I det tvärkulturella möte som sker konstruerar biståndshandläggaren (socialnämnden) ”den Andre” efter sina egna referensramar och föreställningar om hur främmande och annorlunda ”den Andres” kultur är. I detta särskiljande är det lätt att ”den Andre”, det vill säga den äldre med utländskt ursprung, blir ifrågasatt och blir betraktad som en orosfaktor eller som mindre trovärdig, särskilt om den äldre kommer från en kultur som uppfattas olik den svenska. Men många äldre med utländskt ursprung kan ha bott i Sverige i 50-60 år, vilket gör att de identifierar sig med Sverige och upplever sig som svenskar. De varken betar sig eller ens tänker på det sätt som biståndshandläggaren förväntar sig att de skall göra. Allt detta sammantaget skapar naturligtvis konflikter och missförstånd i kommunikationen mellan biståndshandläggaren och den äldre.

När den äldre överklagar ett missgynnande socialnämndsbeslut till en oberoende och självständig myndighet som förvaltningsrätten, ger det makt till den äldre. Man kan se det så att kvinnan som i socialnämndens utredning fått riktat mot sig att hon inte medverkat vid ett hembesök och lämnat hemmet vid ett annat hembesök, ägnar sig åt en form av motmakt eller motstånd när hon överklagar till förvaltningsrätten (se Foucault 2002). I sitt yrkande till förvaltningsrätten hävdar hon att socialnämndens uttalande om henne inte stämmer. Hon anser sig inte ha fått rätt information och hon bestrider uttalandet om att hon inte samverkat med socialtjänsten.

Men även juristerna på förvaltningsrätten är präglade av våra föreställningar om ”vi” och ”de Andra”, och de delar våra gemensamma antaganden om hur ”de Andra” bör bedömas och uppfattas. I domarna där den klagande har utländskt ursprung kan jag se att socialnämndens yrkande förstärks i förvaltningsrättens slutliga bedömning. Istället för att ifrågasätta socialnämndens utredning och yrkanden, så går förvaltningsrätten i linje med socialnämndens beslut. Resultatet blir att sju av nio klagande med utländskt ursprung fick avslag.

Att socialnämnden ifrågasätter de klagandes trovärdighet vilket mynnar ut i att även förvaltningsrätten gör avslag behöver inte bara böttna i etnicitet utan kan även förklaras med att den sammanlagda medelåldern för alla klagande med utländskt ursprung är relativt låg 76,5 år. En medelålder som nästan överensstämmer med männens medelålder vid överklagandet. De är inte ”tillräckligt” gamla än, och på grund av detta har de även svårare för att bevisa sina behov (Gilleard et al.2005).

7. RESULTAT OCH ANALYS – DELSTUDIE 2

Liksom i delstudie 1 kommer jag i delstudie 2 att integrera empiri och analys. Jag presenterar resultatet av mitt empiriska material, därefter kommer jag att analysera och tolka mina resultat mot tidigare forskning och teoretiska perspektiv. Eftersom jag vill undersöka verkställighetsprocessen efter bifallen förvaltningsrättslig dom, delar jag upp empirin och analysen i det första och andra intervjutillfället med mina informanter.

7.1 Presentation av informanterna i fallstudien, domens yrkanden och domslutet.

7.1.1 Kort presentation av informanterna i fallstudien.

Biståndshandläggaren: Kvinna cirka 30 år. Har ett par års erfarenhet av biståndsbedömning inom vård och omsorg.

Den klagande: Man cirka 80 år. Enligt läkarintyg har den klagande för ett par år sedan haft en stroke vilket fört med sig försämrat allmäntillstånd, nedsatt minne, passivitet och balanssvårigheter. Har även en kronisk hjärtsjukdom samt är dubbelinkontinent. Har varit gift med sin maka N. N i 55 år. Makarna har inga barn men har syskon och syskonbarn som ger hjälp och stöd.

Anhörig: Maka till den klagande. Är cirka 80 år och har problem med högt blodtryck. Känner sig mycket utarbetad och trött.

Närstående: Yngre syster till anhörig. Är cirka 70 år. Bor i närheten och får ofta ”rycka in” och bistå i vården av den klagande. Tillsammans med ett syskonbarn formulerade hon överklagan till förvaltningsrätten.

7.1.2 Socialnämndens avslagsmotivering på ansökan om växelvård

Domen börjar med socialnämndens avslagsmotivering: ”Socialnämnden har i beslut den ... avslagit N. N:s ansökan om bistånd i form av växelvårdsplats med motiveringen att avlösning av hustrun kan tillgodose i hemmet genom insatser från hemtjänsten”.

7.1.3 Klagandes yrkande

Klagandes yrkande i domen: ”N. N överklagar och yrkar att han skall beviljas bistånd till växelvårdsplats och anför bland annat följande. Det fattade beslutet är oriktigt då han behöver ett annat boende och då hans hustru är i stort behov av avlastning. Beslutet och underliggande utredning har inte i tillräckligt hög grad tagit hänsyn till hans vårdbehov och till hans hustrus hälsa och behov av avlastning, vilket även hans läkare intygar”.

7.1.4 Socialnämndens yrkande

Socialnämndens yrkande i domen: ”Socialnämnden anser inte att det finns skäl att ändra beslutet och anför bland annat följande. Paret erbjuds hemtjänstinsats i form av en fast tid per natt för hjälp med toalettbesök. Paret erbjuds även avlastning i hemmet genom att hemtjänsten kommer och tittar till N.N, alternativt sitter hos honom under några timmar då hustrun inte är i hemmet. N. N har även möjlighet att inkomma med en ny ansökan om vistelse på korttidsboende och då görs en ny prövning om rätten till bistånd. Detta är inte uteslutet för att en ansökan om växelvård avslagits”.

7.1.5 Förvaltningsrättens domslut

Förvaltningsrättens domslut: ”Förvaltningsrätten upphäver det överklagade beslutet och bifaller överklagandet på så sätt att N. N beviljas växelvårdsplats. Målet återförvisas till stadsdelsnämnden för förnyad handläggning”.

7.2 Det första intervjutillfället

7.2.1 Förhållning av verkställigheten

Jag gjorde den första intervjun med mina informanter cirka fem månader efter meddelad förvaltningsrättsdom. Om man även räknar in tiden mellan socialnämndsbeslutet och förvaltningsrättsdomen, vilken var nästan tre månader, så började jag intervjuandet cirka åtta månader efter det att socialnämnden avslagit växelvårdsplatsen.

Trots att det hade gått cirka fem månader sedan domen meddelats visste inte den klagande och anhörig om att överklagandet hade blivit bifallet av förvaltningsrätten och att den klagande hade beviljats växelvårdsplats. Anhörig trodde att de fortfarande var tvungna att ansöka om korttidsplats varje gång den klagande skulle in på avlastning. Vid det första intervjutillfället var det åtta veckor sedan den klagande var på en korttidsplats.

Anhörig: Det kommer snart ett papper från biståndshandläggaren som vi skall fylla i... jag vet inte alls... om jag skall ha honom hemma i fyra veckor nu eller om jag ska ha honom i fjorton dagar /.../ Jag har så mycket kuvert här så det inte är klokt... en massa papper här (bläddrar i pappershögen, min anm.) det är så mycket att hålla ordning på... om jag bara slapp allt detta.

Inte heller närstående visste vid den första intervjun om att förvaltningsrättens gett bifall.

Närstående: Jag har inte läst domen /.../ Min syster vet varken ut eller in... hon går och väntar på svar varje dag och tittar i brevlådan.

Vid intervjun med biståndshandläggaren kom det däremot fram att växelvården låg som ett biståndsbeslut alltsedan förvaltningsrättens dom, och att den klagande hade en växelvårdsplats med ett intervall på sex veckor hemma och två veckor på boende.

Biståndshandläggare: Det har varit lite krångel nu i julhelgerna om när han skulle komma in och så... men nu är det den intervallen som gäller... sex veckor hemma och två veckor på boendet... växelvården ligger inne som ett bistånd.

Innan jag påbörjade mina intervjuer trodde jag att verkställigheten av förvaltningsrättens dom var påbörjad sedan länge. Jag var mer orolig för att mina informanter skulle se överklagandet som ett avslutat kapitel. Resultatet visar dock att cirka fem månader efter förvaltningsrättens dom så väntade den klagande, anhörig och närstående fortfarande på domen.

Den närstående förklarade att allt annat runt omkring systemen och svågern hade blivit för mycket för henne och att detta hade gjort att hon inte tagit reda på hur långt förvaltningsrätten kommit i handlägningsprocessen.

Närstående: Det har varit för bedrövligt... jag tror inte ni kan ana hur jag har haft det (med tårar i ögonen, min anm.) och så har hon... ringt på morgonen... gråter och är förtvivlad och så skall jag trösta henne... det har varit full snurr för mig... jaa... det är inte riktigt klokt vad jag har hållit på med min syster och svåger och brytt mig om dem.

Forskning visar att det upplevs som både tillfredsställande och mycket svårt att ge hjälp/omsorg (se Dunér 2010). Trots att den närstående hjälpte till med överklagandet, har hon inte hunnit ta reda på hur domen blev. Tiden har gått åt till annat.

Anhörigs uttalande pekar på svårigheterna för äldre att hålla ordning på papper och ta till sig informationen i olika brev. Har en person hemtjänst, hemsjukvård och dessutom gör en överklagan kan det bli mycket post att gå igenom. Juridiska beslut har ett språk som den äldre i allmänhet kan ha svårt att förstå.

När det gäller biståndshandläggaren så fick jag inte någon klarhet i om hon medvetet ”mörkat” informationen om att den klagande fått ett bifall av förvaltningsrätten. Det går dock att konstatera att biståndshandläggaren inte hade diskuterat domen med den klagande och anhörig på ett sådant sätt att de förstod. Genom att hålla borta förvaltningsrättens bifall från den klagande och anhörig får biståndshandläggaren makten. Enligt maktens andra ansikte blir vissa frågor aldrig aktuella, eftersom makten används för att hålla dem tillbaka. Makten visar sig i det som inte diskuteras öppet (Bacharachs & Baratz 1962; Lukes 1974; Hatch 2006).

Enligt Lipsky (1980) har offentligt anställda tjänstemän en betydande handlingsfrihet i utförandet av sina arbetsuppgifter. Biståndshandläggaren har ett handlingsutrymme och anpassar sitt professionella agerande med organisationens begränsade resurser (Corazzini 2000). Det förefaller så att biståndshandläggaren, kanske på grund av svårigheten att erhålla plats på särskilt boende, medvetet eller omedvetet kan ha ”förhalat” verkställigheten av förvaltningsrättens dom.

7.2.2 Kontrollen över tiden

Förvaltningsdomstol skall vid en överprövning pröva ett överklagat beslut till såväl form som innehåll och kunna sätta ett annat beslut i dess ställe (Pettersson 2005; Strömberg & Lundell 2008; Socialstyrelsen 2010b). Enligt Thelander (2011) prövas numera sällan innehållet i en överklagad biståndsinsats. Förvaltningsrätten räknar innehållet som verkställighet och därför lämnas innehållet över till socialtjänsten att besluta om. Thelander menar vidare att denna praxis har utvecklats utan stöd av lag eller förarbeten.

Förvaltningsrättens domslut i denna dom lyder: ”Förvaltningsrätten bifaller överklagandet på så sätt att N. N beviljas växelvårdsplats. Målet återförvisas till stadsdelsnämnden för förnyad handläggning”. Innehållet, det vill säga vad den klagande skall få för intervall på växelvården, är något som förvaltningsrätten inte tar ställning till. Det lämnas över för förnyad handläggning hos biståndshandläggaren. Detta innebär att samma handläggare som tidigare bedömt att insatsen inte behövs, nu får ansvaret för utformningen (innehållet) av insatsen. Det vill säga vilket tidsintervall som skall gälla för växelvården.

Biståndshandläggaren diskuterar i intervjun tiden för den växelvård som hon beslutat om. På min fråga om varför just denna tidsintervall (två veckor på boendet och sex veckor hemma) svarar hon:

Biståndshandläggare: Jag kan tycka att vi väntar ett tag till och låter det gå några omgångar till... så det får bli rutinmässigt... så får vi se hur det känns... och sedan omprövar vi det här och ser vad behovet är... men jag tycker att vi kan vänta minst en gång till i alla fall.

Det är inte bara biståndsbedömaren som pratar om tid och väntan. (När den anhöriga berättade om sin situation nedan, så visste hon ännu inte om att målet fått bifall).

A-C: Hur upplever du din situation?

Anhörig: Det är ju jobbigt... fjorton dagar hemma tycker jag ju är tillräckligt... men åtta veckor det är ju fruktansvärt (låter ledsen, min anm.)... ja... det är hemskt att inte kunna sova... jag får gå upp en gång i timman och byta flaskan och sedan får jag massera benen på honom... massera mig säger han... det gör så ont. /... /Allt bara blir värre... han är senil och vet inte om det är kväll eller eftermiddag. Det är så jobbigt med all väntan... för att det blir så tröttsamt psykiskt för mig... när jag skall vänta och vänta... jaa... vänta både på honom och på hemtjänsten... en vecka kunde de ju inte duscha honom för att de hade för lite folk... jag blir vansinnig på det här väntandet... att stå och vänta och vänta när han är på toaletten... du får vänta säger han... jag är inte klar ännu.

När jag besöker den klagande under hans vistelse på boendet pratar han också om tiden och att vänta.

Den klagande: När jag vaknar på nätterna... det kanske är varje natt... har jag ingen aning om vilken tid det är på dygnet... det enda jag har att göra är att se på klockan... för den går rätt... nu är den tio i tre... om en knapp timma börjar bingon.

Citaten ovan pekar på hur betydelsefull kontrollen över tiden är. Asplund (1983) menar att det är viktigt för vår individualitet att vi som individer kan, eller i alla fall tror oss kunna styra och forma tiden.

Den anhöriga beskriver sin väntan. Hur hon mist kontrollen över sin tid och hur andra styr över den. Hon har hittills fått ansöka om tillfällig korttidsplats när hon känt att hon behöver avlastning i vårdandet, men aldrig vetat när en plats blir ledig. När det gäller hemtjänsten beskriver den anhöriga att hon inte har någon kontroll över när de kommer. Den klagande (maken) bestämmer också över hennes tid. Interaktionen dem emellan präglas av hans sjukdom och hjälpbehov. Forskning visar att anhörigvårdare löper risk att få hälsoproblem när de utför ett omsorgsarbete som kanske varar dygnet runt (Szebehely 2006; Kristensson Ekvall 2004).

Johansson L (2007) menar att en påtvingad vårdarroll, är olycklig för båda parter. Biståndshandläggaren menar att de får vänta och se innan tidsintervallet kan ändras. Ett långt tidsintervall kan komma att försvåra för den anhöriga som är i behov av avlastning och egentid. I längden kan det leda till att den anhöriga inte orkar med att vårda, vilket även kan komma att drabba den klagande negativt.

Biståndshandläggaren anpassar klienten och dennes hjälpbehov till organisationens ramar (Hellström Muhli 2003). Det är ont om platser i särskilt boende. Forskning visar på att ekonomiska argument väger tungt hos biståndshandläggarna. Det handlar framförallt om att hushålla med de resurser som finns i kommunen (Andersson 2004). Biståndshandläggaren har handlingsfrihet när det gäller innehållet i domen och styr själv över tidsintervallet. Hennes kontroll över intervallet resulterar antagligen även i att kommunen kommer billigare undan. Hemtjänst och anhörigomsorg är enligt forskning mer kostnadseffektivt (Edebalk 2002).

Den klagande är väldigt beroende av att veta klocktiden. Att ha kontroll över vad klockan är och när bingon börjar är viktigt för honom. Berger & Luckmann (2010 s. 38-40) menar att vi omsluts av tiden, och att klockan och almanackan säkerställer att vi verkligen följer med vår tid. När intervjun genomfördes befann sig den klagande på det särskilda boendet. Det vill säga på en institution där andra har makten över när han skall spela bingo, äta mat etc. Att han fortfarande kan ha kontroll på klockan, gör att han vet när maten kommer, när han skall

sova och vara vaken, när de kommer och hämtar honom för att spela bingo eller när det är dags att åka hem igen. Kontrollen över tiden lär göra att han slipper oviss väntan, och säkerställer att han verkligen följer med sin tid. Det kan antas att kontrollen på tiden ger den klagande en känsla av oberoende. Forskning visar på att de flesta äldre i det längsta, vill vara oberoende och kunna ha kontroll över sin situation (Richards 2000; Dunér & Nordström 2005b).

7.2.3 Dilemmat

Citaten nedan visar på dilemmat i den konkreta bedömningsituationen.

A-C: Varför blev det ett avslag på ansökan om växelvård?

Biståndshandläggare: Den klagande har själv uttryckt att han inte ville ha växelvård... Det finns en skyldighet för kommunen... att även uppmärksamma och stötta anhörigvårdare ... grunden till förvaltningsrättens beslut är just det att är man anhörigvårdare så ska man stöttas... om det är växelvård eller något annat det kan ju så diskuteras... vi ansåg dock att båda makarnas behov kunde tillgodoses med olika former av hemtjänstinsatser... sedan så har förvaltningsrätten gjort en annan bedömning.

Biståndshandläggaren: Det handlar om den här svåra avvägningen... om... vem man skall lyssna på... två personer tycker olika det är det som det handlar om. Detta kommer vi få diskutera i väldigt många år framöver. Skall man lyssna på den anhörige helt eller på den personen det gäller helt... Du måste förstå att det är svårt... när den ena säger att hon inte orkar ta hand om sin man... och att han behöver vara borta... medan den andra säger att han vill vara hemma... vem ska man lyssna på mest... det är någonting som vi får diskutera mer... för man kan ju inte... skicka iväg en person för att den andre inte vill ha honom där.

Det förefaller som om biståndshandläggaren med orden ”om det är växelvård eller något annat det kan ju så diskuteras” inte anser att förvaltningsrättens dom var rätt.

Det förefaller som om hon fortfarande tycker att makarnas behov kan tillgodoses enbart med hemtjänstinsatser. Förvaltningsrätten ansåg i domskälet att den klagande hade ett omfattande vårdbehov och att utökade hemtjänstinsatser inte avlastade hustrun på ett sådant sätt att behovet var tillgodosett. Biståndshandläggaren däremot verkar fortfarande ha sin egen syn på vilka behov som den klagande och anhörig har.

Forskning pekar på att en organisation bara kan ta hand om en liten del eller en aspekt av en människas liv. Organisationen måste konstruera en klient och tillskriva klienten de egenskaper som gör honom/henne till klienter i den aktuella organisationen. Individerna måste förenklas för att organisationen skall kunna hantera och kontrollera honom/henne (Johansson R 2007; Järvinen & Mik-Meyer 2003).

Den klagande har vid något/några tillfällen uttalat sig om att han inte ville ha växelvård. Den här önskan att bo hemma passar in i den aktuella organisationen. Det finns en trend i det västerländska samhället där kvarboende i det egna hemmet förespråkas (Olaison 2009 s. 83). Denna tydliga hemtjänstdiskurs har jag pekat på i min resultatredovisning för delstudie 1.

Det kan också antas att biståndshandläggaren i sin klientkonstruktion bara lägger märke till sådant som stödjer hennes uppfattning om hur den klagande behöver må för att kunna vara hemma med hemtjänstinsatser. Den äldre kategoriseras för att kunna bli hemtjänstmottagare.

Den klagande är en man och forskning visar på att kvinnligt och manligt kön tillskrivs olika egenskaper, färdigheter och förväntningar. Könskonstruktionen är en ständigt pågående aktivitet som äger rum i samhällets alla sociala möten, och visar sig i hur vi pratar, agerar och berättar om våra liv (Butler 1990; Rosenberg 2005). Det kan vara så att den klagande i det sociala mötet, i interaktionen, med en myndighetsperson säger och gör det som förväntas av

honom som man. Trots sin sjukdomsbild visar han att ”en bra karl reder sig själv”. Mitt resultat i delstudie 1 visar att män måste både ge uttryck för och höggradigt bevisa att de har behov av stöd och hjälp i sådan omfattning att de har rätt till särskilt boende. Könskonstruktionen hindrar dock män från att göra detta.

Hydén (2000) menar att vad som kommer fram vid en intervju eller ett samtal är situationsbundet. Det som vi är uppfyllda av när någonting just har hänt, är kanske inte så viktigt för oss en tid senare. Bara för att den klagande i något/några samtal med biståndshandläggaren påtalat att han vill bo kvar hemma, är det inte säkert att han alltid är av samma åsikt.

Citatet ”Skall man lyssna på den anhörige helt... eller på den personen det gäller helt” visar på ett dilemma i konkreta bedömningsituationer. Enligt Olaison (2009 s.84-86) är dagens lagstiftning individcentrerad och ger därför ett begränsat utrymme att samtidigt ge hjälp till anhöriga. Det saknas ett familjecentrat perspektiv vilket även citatet ovan visar på. Anhöriga har ett stort och tungt ansvar i omsorgsarbetet, men deras roll är problematisk då de inte är klienter i organisationen.

7.3 Det andra intervjutillfället

7.3.1 Förändringen

Vid det andra intervjutillfället har interaktionen mellan aktörerna i fallstudien förändrats. Detta trots att det bara hade gått 4-6 veckor mellan de båda intervjutillfällena; Den närstående har haft ork till att engagera sig, biståndshandläggaren har gjort ett hembesök och den klagande har fått ett annat tidsintervall på boendet. Detta sammantaget ser ut att ha lett till att den anhöriga verkar ha fått en ny syn på biståndshandläggaren.

Anhörig: Biståndshandläggaren var väldigt hygglig sist hon var här... hon har blivit väldigt ödmjuk... tycker jag... hon har ju alltid varit lite mer så där kavat... och pratat om att hon i första hand skall hjälpa min make... och sådant där... det var det alltid förr... jaa... men hon är väldigt bussig nu... hon är väldigt snäll... ja det har ändrat sig.

Biståndshandläggaren har sedan det första intervjutillfället gjort en omprövning av sitt beslut gällande tidsintervallen. Den klagande har nu blivit beviljad tre veckor hemma och tre veckor på boendet.

Biståndshandläggaren: Vi har ändrat intervallen... att det blir oftare. Jag har varit på ett nytt hembesök och pratat med dem... ja... och så har jag pratat med boendet också... och de säger ju att han har ett större vårdbehov nu... och därför så ändrade vi intervallen.

Biståndshandläggaren: Det är omförhandlingsbart... det är liksom inget som är hugget i sten... utan när behovet förändras... vilket det gör när man blir sjukare... så... tar man upp diskussionen igen... och frågar... hur man skall kunna tillfredsställa det på bästa sätt.

Citaten ovan pekar på att inget är statiskt utan allt är föränderligt. Mead (1910 s. 403) menar att människans egenskaper och beteende inte är stabila, utan de existerar i en fortlöpande process i interaktion och växelverkan med andra.

Citatet ”och så har jag pratat med boendet också... och de säger ju att han har ett större vårdbehov nu” visar på att biståndshandläggaren jämkar samman den äldres uppfattning av sina behov med sjukvårdspersonalens och de egna uppfattningarna om den äldres behov (se

Dunér & Nordström 2006). Biståndshandläggaren löser sin organisatoriska osäkerhet genom att inhämta andras åsikter, vilket även ger större legitimitet till hennes eget beslut.

Relationen mellan de olika aktörerna i fallstudien kan ses som maktrelationer. En person har möjlighet att genomdriva sin vilja gentemot en annan. Enligt maktens fjärde ansikte är makt något dynamiskt, något som hela tiden befinner sig i förändring. Styrkeförhållandena kan alltid förändras. Den som är i överläge vid ett tillfälle kan vid ett annat hamna i underläge och tvärtom. Maktrelationer korsar varandra på ett sätt som gör att den som är maktlös ur ett perspektiv är makthavare i ett annat (Foucault 1980 b).

Makt uppstår i interaktionen mellan människor och är något dynamiskt som kan förändras och omformas. Man kan säga att makt ingår i relationen som ett givet inslag i samspelet (Engelstad 2006). I de fall som den äldre och biståndsbedömaren är överens blir makten i relationen osynlig. När de däremot har olika åsikter och för en kamp om tolkningar, blir både makten och motmakten (motståndet) fullt synliga.

När den äldre överklagar ett missgynnande socialnämndsbeslut till en oberoende och självständig myndighet som förvaltningsrätten, ger det makt till den äldre. Den äldre får möjlighet till att göra synligt motstånd mot biståndshandläggarens beslut.

Får den äldre sedan ett bifall till överklagandet hos förvaltningsrätten innebär det att biståndshandläggaren skall tillhandahålla det bistånd som förvaltningsrätten funnit att den äldre är berättigad till. Enligt maktens första ansikte (Robert A. Dahl 1957) har "A makt över B i den utsträckning han kan få B att göra något som B annars inte skulle göra". Den äldre får genom förvaltningsrättens bifallna dom makt över biståndshandläggaren, då han/hon får biståndshandläggaren att göra något som han/hon annars inte skulle gjort.

Problemet med förvaltningsrättens dom är dock att de inte tar ställning till innehållet i domen. Att bestämma över verkställigheten, det vill säga tidsintervallet ligger på biståndshandläggaren. Detta gör att biståndshandläggaren återigen får makt över den klagande.

Enligt Johansson R (2007) kan biståndshandläggarens överläge bero på att hon vet hur organisationen ser ut och kan vilka regler som finns inom den. Biståndshandläggaren har tillgång till organisationens resurser med vilkas hjälp hon kan belöna eller bestraffa klienten. Biståndshandläggaren vet även att en viss förhållning av verkställigheten är legitim inom organisationen, då det inte finns tillräckligt med platser på särskilt boende.

Enligt maktens fjärde ansikte finns motståndet där makten är som störst.

Närstående: Min syster ringde till mig och var helt förtvivlad... och gråter... för hon pratat med biståndsbedömaren i telefon. Då ringer jag upp verksamhetschefen... jag sa till min syster... jag ringer henne... nu får det bli ordning på det här. Jag hade ett jättesamtal med verksamhetschefen... och sa att... ska jag se min syster gå ner sig så... så att hon kommer att dö... hon visste om att jag varit med och skrivit till förvaltningsrätten... jag tror att jag blev ett hot... jag sa att jag skulle anmäla dem... sedan kom ju biståndshandläggaren och fjäskade... visste väl att nu är det fara å färde...

Genom olika former av motmakt, som att gå till verksamhetschefen en nivå högre i organisationen och att hota med anmälan (organisationen visste att den närstående varit med och formulerat överklagandet) fick den klagande och anhörig återigen makten. Biståndshandläggaren ändrar sitt beslut om tidsintervallen på växelvården till tre veckor hemma och tre veckor på boendet.

8. SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION

I detta kapitel besvaras frågeställningarna till delsyfte 1 och 2. I sammanfattningen sätts frågeställningarna som rubriker, vilka sedan besvaras så koncist som möjligt. I slutdiskussionen diskuteras uppsatsens resultat och vidare forskning.

8.1 Sammanfattning delsyfte 1

Vilka socialnämndsbeslut överklagas och vad kan en eventuell skillnad i överklagandefrekvens bero på?

Den övervägande delen av det totala antalet socialnämndsbeslut som överklagas är relaterat till särskilt boende. Trots att vården och omsorgen om äldre alltmer bedrivs med hemmet som arena, så är det få som överklagar avslagen ansökan om hemtjänstinsatser.

Resultatet tyder på att det finns en hemtjänstdiskurs i samhället. De äldre anses erhålla trygghet och bedöms kunna uppnå en skälig levnadsnivå med hemtjänstinsatser. Kvarboende och hemmaboende har kommit att bli det naturliga och ”det sanna”.

Biståndshandläggare och den äldre både identifierar och konstruerar behov tillsammans. Hemtjänstinsatser kan både förhandlas bort och omförhandlas (Olaison 2009). Den äldre blir dock bara erbjuden det som organisationen ger tillträde till. Genom att den äldre tror att han/hon fått vara med att bestämma, blir det en överenskommelse som den äldre kan acceptera. Denna problemlösningsprocess bidrar till att det varken blir några avslagna hemtjänstbeslut eller överklaganden till förvaltningsrätten.

De äldre ansöker om särskilt boende när de upplever att deras behov inte kan tillgodoses i det ordinära boendet med hemtjänstinsatser. Det genomgående i studien är att den äldre beskriver att det inte finns någon personalkontinuitet i hemtjänsten och hur oroliga och otrygga de blir när personal som de aldrig lär känna kommer in i deras hem. Samtidigt bidrar ansträngda ekonomier i kommunerna till att det inte finns tillräckligt med platser på särskilt boende. Det leder till att ansökningar till särskilt boende ofta får avslag av socialnämnden och att många överklaganden gällande dessa ärenden följaktligen görs till förvaltningsrätten.

Hur ser fördelningen av äldre ut med avseende på ålder, kön och etnicitet i de överklaganden som gjorts under den studerade perioden?

Med stigande ålder överklagar fler äldre sina missgynnande beslut till förvaltningsrätten. Nästan hälften av de äldre i studien är i åldern 85-96 år vid överklagandet. Kvinnor är mer representerade i överklagandestatistiken än män i studien (ca två tredjedelar totalt). Denna trend blir extra tydlig i det allra översta åldersintervallet (85-96 år).

När de gäller personer med utländskt bakgrund representerar de cirka 18 procent av alla som överklagar. Denna siffra kan jämföras med att denna grupp endast utgör 11.4 procent av Sveriges totala befolkning.

På vilket sätt tas ålder, kön och etnicitet i beaktning när det gäller synen på den äldres behov och vilken påverkan har det på påföljande dom?

Den äldre klagande måste höggradigt bevisa och ge uttryck för sin oro och otrygghet för att få ett bifall. Åldern, könet och etniciteten har betydelse för trovärdigheten i bevisningen. Olika maktordningar som ålder, kön och etnicitet samspelar med varandra (se vidare Krekula et al 2005 s 90).

Det förefaller så att stigande ålder ökar trovärdigheten till de klagandes olika yrkanden. Betoningen av ålder och hög ålder sker när juristen skall bevisa att den klagande har behov av exempelvis särskilt boende för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Förvaltningsrätten använder ”hög/a ålder” som förstärkning för att kunna göra ett bifall då den äldre uppnått brytpunkten 83 år. Vid ett tänkt avslag låter förvaltningsrätten däremot bli att nämna den klagandes ålder i bedömningen.

Förvaltningsrättens bifall/avslag verkar vara könsmässigt relaterade. Hälften av alla kvinnor i studien fick bifall till överklagandet, medan endast 1 av 14 män fick bifall till överklagandet. Förvaltningsrättens bifall är i hög grad relaterad till kvinnor, hög ålder och särskilt boende.

Generellt för männen pekar mitt resultat på att de på grund av sitt kön har svårigheter att i sina yrkanden övertyga om att de på grund av oro och ångest har behov av särskilt boende. De är också yngre när de överklagar än kvinnorna, vilket även kan påverka förvaltningsrättens bedömning.

Ett mönster är att socialnämnderna (biståndshandläggarna) på olika sätt i yrkande ifrågasätter både behovet och trovärdigheten hos de klagande med utländskt ursprung. Förvaltningsrätten tar sedan i domskälet upp socialnämndens ifrågasättande av klaganden och socialnämndens avslagsmotiveringar och yrkanden. Förvaltningsrätten följer i stort sett socialnämndens linje i dessa mål.

Överlag förefaller det vara så att de klagande med utomnordiskt ursprung har svårt att bevisa för förvaltningsrätten hur de mår. Det förefaller som om etnicitet och den låga medelåldern samverkar vid ett avslag och att de i vissa fall kanske även förstärker varandra. Detta verkar bli extra tydligt om även könet räknas in i denna samverkan, då alla de fyra män av utomnordiskt ursprung som överklagade fick avslag av förvaltningsrätten.

8.2 Sammanfattning delsyfte 2

Hur konstrueras den äldres behov ur ett myndighets- och individperspektiv efter bifallen förvaltningsrättslig dom?

Myndighetsperspektiv: Organisationer genomsyras av omgivningens föreställningar och uppstår som ett resultat av mänsklig interaktion på olika nivåer (Berger & Luckmann 2010). Skall organisationen (socialnämnden) kunna behålla sin legitimitet i ett allt kärvare ekonomiskt läge, måste biståndshandläggaren vara kostnadsmedveten och tänka på vad olika insatser kostar. En viss ”förhållning” av verkställigheten blir på detta sätt legitim inom organisationen, då det inte finns tillräckligt med platser på särskilt boende. Biståndshandläggaren anpassar sitt professionella agerande med organisationens begränsade resurser (se Lipsky 1980). Genom beslutet om ett relativt långt tidsintervall på växelvården, visar biståndshandläggaren att hon, trots förvaltningsrättens domslut, fortfarande har kontrollen över den klagandes behov och hur behovet bäst skall kunna tillgodoses.

Biståndshandläggaren konstruerar klienten ”den klagande” och tillskriver honom sådana egenskaper och behov som gör att han passar in i den aktuella organisationen. Att den klagande har uttryckt att han inte vill ha växelvård passar in i hemtjänstdiskursen. Uttalandet kan också vara en del av den könskonstruktion som sker i alla sociala möten. Kvinnligt och manligt kön tillskrivs olika egenskaper, färdigheter och förväntningar. Trots den klagandes

sjukdomsbild ”reder sig en bra karl själv”. När det gäller den anhöriga finns det fortfarande en förväntan i kvinnorollen om att vara omvårdande (Walker et al. 1995; Sand 2002).

Individperspektiv: Den anhöriga har svårigheter att hålla ordning på alla brev som kommer i brevlådan, och att ta till sig språket och informationen i olika myndighetskrivelser. Detta kan även vara en orsak till att den anhöriga inte läst eller förstått förvaltningsrättens dom. Både den klagande och anhörig har behov av att biståndshandläggaren på ett enkelt sätt förklarar domen.

Interaktionen mellan den klagande och anhörig präglas även efter förvaltningsrättens dom till viss del av den klagandes sjukdom och hjälpbehov. När den klagande inte är på växelvård har den anhöriga fortfarande, trots hemtjänst, ett omsorgsarbete som varar dygnet runt. Vilket bland annat påverkar den anhöriges eget behov av vila och sömn.

Både den anhöriga och klagande har behov av att vara oberoende och att kunna ha kontroll över sin situation och sin tid. Trots förvaltningsrättens bifall till växelvården, är det biståndshandläggaren som bestämmer över tidsintervallet. De båda makarna befinner sig således fortfarande i beroendeställning gentemot biståndshandläggaren och hennes beslut.

Hur sker interaktionen mellan socialnämnden, anhöriga och den äldre själv?

Resultatet pekar på den bristande interaktion som fanns mellan socialnämnden och de båda makarna vid det första intervjutillfället. Fem månader efter förvaltningsrätten meddelat sitt domslut väntade makarna fortfarande på domen, vilket tyder på stora brister i kommunikationen parterna emellan. Biståndshandläggaren hade även tagit beslut om tidsintervallet utan att kommunicera det.

Det är först mellan de båda intervjutillfällena som den sociala interaktionen verkar ha kommit igång. Biståndshandläggaren gjorde ett hembesök och i interaktionsprocessen i växelverkan med de andra aktörerna ändrade hon tidsintervallet. Resultatet visar på att de olika aktörerna i interaktionen formar nya beteenden och handlingar hos varandra.

Hur ser maktrelationen mellan de olika aktörerna ut och förändras denna under verkställighetsprocessens gång?

Relationen mellan de olika aktörerna i fallstudien kan ses som maktrelationer. En person har möjlighet att påverka och genomdriva sin vilja gentemot den andre.

Genom rätten att överklaga ett missgynnande socialnämndsbeslut till en oberoende och självständig myndighet som förvaltningsrätten, får den äldre möjligheten att göra synligt motstånd mot biståndshandläggarens (socialnämndens) beslut. Den äldre får genom förvaltningsrättens bifallna dom makt i relationen till biståndshandläggaren.

Genom att ”hålla borta” förvaltningsrättens bifall från den klagande och anhörig och sedan ”förhala” verkställigheten tar biståndshandläggaren återigen makten. Att bestämma över verkställigheten, det vill säga tidsintervallet relaterat till den klagandes behov ligger också på biståndshandläggaren.

Genom olika former av motmakt, som att den närstående går till verksamhetschefen en nivå högre i organisationen och hotar med anmälan, får den klagande och anhörig återigen makten i relationen (Foucault 2002).

8.3 Slutdiskussion

Då jag genomförde min undersökning ingick femton kommuner (däribland Göteborgs stad) i förvaltningsrättens geografiska område Västra Götalands län. Jag hade från början en viss förförståelse över att äldre inte överklagar socialnämndens avslagsbeslut i särskilt hög grad, men blev trots detta förvånad när jag fann att det endast var 49 överklaganden under min undersökningsperiod. Att kunna protestera mot ett missgynnande myndighetsbeslut och få beslutet prövat i högre instans är en mycket central faktor för ett rättssäkert samhälle.

I uppsatsen har jag berört några av alla de tänkbara orsakerna till att så få äldre överklagar till förvaltningsrätten. Förhandlingar och maktrelationer kan göra att beslut accepteras fast den äldre egentligen från början inte tyckte att situationen var optimal. Den äldre kanske inte ens får något beslut på det som han/hon ansökt om eller också är beslutet dåligt formulerat och svårt att förstå. De äldre befinner sig ofta även i en på olika sätt utsatt position och det tar mycket kraft att gå in i en överklagandeprocess. Trots att den beslutsfattande myndigheten enligt lag har skyldighet att hjälpa till med överklagandet, så krävs det oftast andra starka företrädare (anhöriga) för att den äldre skall ha möjlighet att överklaga (socialstyrelsen 2002 s 32). Många äldre saknar starka företrädare vilket gör att alla inte har samma grundförutsättningar när de väljer att gå in i en överklagandeprocess. Resultatet i min uppsats pekar på att det krävs en höggradig bevisning av oro och uttryck för otrygghet i det egna hemmet för att få bifall till särskilt boende. Även bland anhöriga som har högskoleutbildning råder dock en osäkerhet vad som skall åberopas och hur man skall formulera sig (ibid s 34). Har den äldre inte en anhörig som vet att formulera sig på rätt sätt (åberopa rätt saker), så minskar således chanserna att få bifall till överklagandet. Hur man skall göra för att få fler äldre att kunna utnyttja sin överklaganderätt ligger utanför denna uppsats ramar, men utgör ett intressant område för vidare forskning.

I betänkandet ”Värdigt liv i äldreomsorgen (SOU 2008:51 s 121-122) skriver utredarna: ”Människans rätt att själv bestämma över sitt liv innebär att kunna påverka utformningen av ett beslut om bistånd. Det kan handla om att välja var man vill bo, tillsammans med vem samt att välja hjälpinsatser”. Uppsatsens resultat visar på den hemtjänstdiskurs som råder i samhället. De äldres behov anses kunna tillgodoses genom hemtjänstinsatser i det egna hemmet. Skälig levnadsnivå uppnås med hjälp av hemtjänstens försorg och de äldre måste ha haft hemtjänst för att få särskilt boende. I min studie har den övervägande delen äldre överklagat socialnämnds missgynnande beslut rörande särskilt boende och detta på grund av att de upplevde en oro och otrygghet i sina egna hem. Även om det är så att de flesta äldre vill bo kvar i det egna hemmet så länge som möjligt, måste det ändå finns alternativ till hemmaboendet, så att den äldre kan välja. Svårigheterna med att få plats på särskilt boende kan i värsta fall göra att det egna hemmet blir till ett ”fängelse”. Kommunernas ekonomi kan inte alltid vara den styrande faktorn! Inom en snar framtid kommer var fjärde svensk att vara över 65 år. Fler alternativa boendeformer för äldre måste byggas såsom särskilda boenden, olika former av trygghetsboende, ”kollektiva” boendeformer etc. Annars riskerar vi att få en stor andel av befolkningen som mår dåligt, vilket kommer att bli än dyrare för samhället. Min studie visar även på att personalkontinuiteten i hemtjänsten måste höjas för att de äldre skall kunna få ett värdigt liv och känna välbefinnande.

Uppsatsens resultat pekar på de anhörigas stora och tunga ansvar i omsorgsarbetet och att deras roll är problematisk då de inte är klienter i organisationen. Tidigare forskning visar på att utvecklingen går mot ett allt större ansvarstagande för anhöriga (Jeppsson-Grassman 2001; Larsson 2004; prop. 2004/05: Szebehely 2006; Johansson L 2007). Dagens lagstiftning är dock individcentrerad och ger bara ett begränsat utrymme att samtidigt ge hjälp till

anhöriga (Olaison 2009 s.84). Även om kommunerna är skyldiga att erbjuda stöd till de anhöriga, så är det kommunerna själva som bestämmer utformningen av stödet. Stödet är på detta sätt inte en laglig rättighet för den enskilde (se prop. 2008/09:82 s.36). I lagstiftningen saknas det ett familjecentrerat perspektiv. Som det är nu har endast den äldre som är klient rättigheter i beslutsfattandet. Anhöriga förväntas ge vård och omsorg men saknar lagliga rättigheter. Detta utgör ett dilemma i bedömningssituationer och behöver åtgärdas lagmässigt.

Genom att överklaga till högre instans får den äldre möjligheten att göra synligt motstånd mot biståndshandläggarens (socialnämndens) beslut. Men resultatet av överklagandet blir oftast bara ”Ett försök att ta makten”. Den första delstudien visar på att cirka två tredjedelar av överklaganden avslögs av förvaltningsrätten. Istället för att ifrågasätta socialnämndens utredning och yrkanden, så går förvaltningsrätten i linje med socialnämndens beslut. Uppsatsens resultat visar på att olika maktordningar som ålder, kön och etnicitet samspelar med varandra och har betydelse för trovärdigheten till bevisningen. Det kan konstateras att även jurister tillhör samhället och att de således kan påverkas av den rådande bilden av äldre, vilket sedan avspeglas i domslutet. Det kan till exempel gälla hur man generellt betraktar vad som utgör en hög ålder, skillnaden på hur män och kvinnor antas kunna klara sig på egen hand, föreställningar om äldre med utländskt ursprung med mera. Med andra ord anser jag att det är nödvändig att myndighetsutövare är medvetna om de diskurser som råder i samhället vid en specifik tidpunkt, och detta för att inte riskera att beslut fattas på förutfattade grunder.

Den genomsnittliga tiden mellan socialnämndsbeslutet och förvaltningsrättsdom/beslut är i min studie 11,5 veckor (nästan tre månader). Med tanke på den höga medelålder och de äldres sviktande hälsa vid överklagandet kan handläggningstiden upplevas som mycket lång. Socialstyrelsens (2002) studie pekar på att den äldres situation ofta förvärrats under väntetiden. Resultatet i uppsatsens andra delstudie visar även på att det på grund av olika skäl kan ta lång tid att få den tagna domen verkställd av socialnämnden. Det kan också vara svårt för den äldre att förstå och få en överblick över domslutet och innehållet på den av förvaltningsrätten beviljade insatsen. Dilemmat i fallstudien är att förvaltningsrätten bifaller överklagandet så att den klagande beviljas växelvårdsplats, men lämnar över utformningen av insatsen till biståndshandläggaren för förnyad handläggning. Samma handläggare som tidigare bedömt att insatsen inte behövs får nu ansvaret för utformningen (innehållet) av insatsen. Biståndshandläggaren får på detta sätt återigen ”Ett försök att ta makten”. Det vill säga hon får rätten att bestämma över vilket tidsintervall som skall tillgodose den klagandes behov, och makarna blir på detta sätt återigen beroende av hennes beslutande. Men som Foucault menar så kan man inte dela upp olika maktrelationer i makthavare och maktlösa. Makt är en produktiv kraft som både skapar och formar. Genom motstånd gör den närstående och anhörig återigen ”Ett försök att ta makten” vilket de också lyckas med i den här studien.

Min uppsats olika resultat visar på behovet av etiska reflektioner. Vilka värden och intressen tycker vi är viktiga när det gäller de äldre. Skall alla ha samma möjligheter att kunna överklaga missgynnande socialnämndsbeslut? Skall de äldre själva få välja hur de vill bo? Skall de äldre få lov att ”kosta pengar”? Skall de äldre ha samma rättigheter oavsett ålder, kön och etnicitet? Är det rätt att anhöriga får ett allt större ansvarstagande om de äldre?

Det kan konstateras att det finns många frågor som kan lyftas upp till vidare diskussion. Min förhoppning är att denna uppsats ska kunna ligga till grund för vidare forskning om hur man kan få fler äldre att överklaga och hur själva överklagandeprocessen kan förbättras.

9. REFERENSER

- Alexius Borgström K (2009a) Regeltyper och beslutsmodeller inom juridiken i det sociala arbetet I Hollander, A. Alexius Borgström, K (2009) (red). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Alexius Borgström K (2009b) Rättsdogmatik. I Hollander, A. Alexius Borgström, K (2009) (red). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Altheide D. L (1987) Ethnographic content analysis. *Qualitative Sociology*, 10 (1), 65-77
- Alvesson M, Deetz S (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: studentlitteratur
- Alvesson M, Sköldberg K (2008) *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Upplaga 2. Lund: Studentlitteratur
- Andersson K (2004) Det gäller att hushålla med kommunens resurser, biståndsbedömares syn på äldres sociala behov. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 3-4 s.275-292
- Andersson K (2007) *Omsorg under förhandling: om tid, behov och kön i en föränderlig hemtjänstverksamhet*. Umeå: Institutionen för socialt arbete (akad. avh.)
- Asplund J (1983) *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liberförlag
- Bachrach P, Baratz M (1962) Two faces of power. *American Political Science review* 56, pp. 947-952
- Beckman L. Ljungvald C (2009) Idéanalys. I Hollander, A. Alexius Borgström, K (2009) (red). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Berger P.L, Luckmann T (1966/2010) *Kunskaps sociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. 3:e upplagan. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Bergström G, Boréus K (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Bernler G, Johnsson L (2005) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur
- Billqvist L, Johnsson L (2007) Sociala akter som empiri. Om möjligheter och svårigheter med att använda socialarbetares dokumentation i forsknings syfte. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1, s 3-19
- Blackman T, Brodhurst S, Convery J (2001) *Social Care and Social Exclusion: A Comparative Study of Older People's Care in Europe*. Basingstoke: Palgrave

- Blennberger E (2010) Människosyn för socialt arbete. *Socionomen* nr 1 s.2-20
- Blomberg S, Petterson J (2003) Offentlig äldreomsorg som del i ett socialt medborgarskap. *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 10 nr 4, s.303-318.
- Bradshaw J (1972) The concept of social need. *New Society* vol, 19. 496, pp 640-643
- Burr V (2003) *Social constructionism*. London: Routledge
- Butler J (1990) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge
- Börjesson M (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur
- Börjesson M, Rehn A (2009) *Makt*. Malmö: Liber AB
- Corazzini K (2000) Case management decisionmaking: Goal transformation through discretion and client interpretation. *Home Health care Services Quarterly*, 18, pp 81-96
- Courtney WH. (2000) Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health. *Social Science and Medicine*, 50, 1385-1401
- Dahl R.A (1957) The concept of power. *Behavioral Science* 2, pp 202-210
- Danmark: Socialministeriet (2007) Hvis du vil klage - om at klage over sociale sager. (elektronisk)
<<http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/64/Hvis%20du%20vil%20klage%20-%20om%20at%20klage%20over%20sociale%20sager.pdf>> Publicerad 2007, hämtad 2010-11-05
- Danmarks specialdomstolar (elektronisk) <https://e-justice.europa.eu/contentPresentation.do?lang=sv&idCountry=dk&idTaxonomy=19&member=1&vmac=iXCTgaFgVekv_apfKkGuEwUxAIfQ-UnYCMYpNsYwjmKADKYbpwe8rAmktatCbRFSm3FsZbFaxBv6R2yuWIqNegAAHm8AAAL_>> Uppdaterad 2010-05-01, hämtad 2010-11-05
- Digester P (1992) "The fourth Face of Power". *The Journal of Politics*, 54 (4) 977-100.
- Djurfeldt G, Larsson R, Stjärnhagen O (2010) *Statistisk verktygslåda -samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Dunér A, Nordström M (2003a) *Dilemman i biståndsbedömarnas yrkesutövning*. Göteborg: FoU i Väst
- Dunér, A Nordström, M (2003b) *Bevilja och ta emot hjälp; om biståndsbedömare och äldre i kommunal äldreomsorg*. Göteborg: FoU i Väst
- Dunér, A Nordström, M (2005a) *Biståndshandläggningens villkor och dilemman; inom äldre- och handikappomsorg*. Lund: Studentlitteratur

Dunér A, Nordström M (2005b) Intentions and strategies among elderly people: Coping in everyday life. *Journal of Aging Studies* Vol 19(4), pp 437-451

Dunér A, Nordström M (2006) The discretion and power of street-level bureaucrats: an example from Swedish municipal eldercare. *European journal of social work*, vol. 9, no. 4, pp. 425-444

Dunér A (2010) Motives, experiences and strategies of next of kin helping older relatives in the Swedish welfare context: A qualitative study. *International Journal of Social Welfare*. Vol 19 (1), pp.54-62

Edebalk P G (2002) Ekonomi och äldreomsorg. I: Andersson, L. (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur

Engelstad F (2006) *Vad är makt*. Stockholm: Natur och kultur

Erikson E H (1985). *Den fullbordade livscykeln*. Stockholm: Natur och Kultur

Ernby B (2008) *Norstedts etymologiska ordbok*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag

Fangen K (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber

Fejes A, Thornberg R (2009) *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber

Forsell E (2004) *Skyddandets förnuft. En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet*. Stockholm: Socialt arbete (akad. avh.)

Foucault M (1980a) "Truth and Power" I Foucault, M *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Brighton: Harvester P

Foucault M (1980b) "Two lectures" I Foucault, M *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Brighton: Harvester P

Foucault M (2002) *Viljan att veta: Sexualitetens historia del 1*. Göteborg: Daidalos

Foucault M (1993) *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: Symposium

Francis L (1999) Legal rights to health care at the end of life *JAMA The Journal of the American Medical Association* 282 (21): 2079

Förvaltningslagen, FL (SFS 1986:223)

Förvaltningsprocesslagen, FPL (SFS 1971:291)

Förvaltningsrätten i Göteborg (elektronisk).

<http://www.forvaltningsrattenigoteborg.domstol.se/templates/DV_InfoPage____15060.aspx
> publicerad 2010-02-05 hämtad 2010-10-10

Gaunt D (1996) Vad döljer sig i hemlighetens vind. I Gaunt D, Lantz G (red) (1996) *Hemmet i vården, vården i hemmet*. Stockholm: Liber

Gilleard C, Higgs P, Hyde M, Wiggins R, Blande D (2005) Class, Cohort and Consumption: The British Experience of the Third Age. *Journal of Gerontology* Vol 60B, No 6, 305-310

Goffman E (2001) *Stigman: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Prisma.

Goffman E (1983) *Totala institutioner; fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Halonen J (2003) *Tydlighet i biståndsbeslut. En granskning av beslut om hjälp i hemmet för äldre i Malmö*. Malmö: Fou enheten

Haggarty L (1996) What is content analysis? *Medical Teacher*; 18 (2), 99-101

Hansen E.B, Milkaer L, Swane C.E, Iversen C.L, Rimdal B (2002) *Mange bække små- om hjælp till svækkede ældre*. Köpenhamn: Fokus

Hatch M. J (2006) *Organisationsteori: moderna, symboliska och postmoderna perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Hellström Muhli U (2003) *Att överbrygga perspektiv. En studie av behovsbedömningsamtal inom äldreinriktat socialt arbete*. Göteborg: Institutionen för vårdpedagogik (akad. avh.)

Hetzler A (1984) *Rättens roll i socialpolitiken*. Stockholm: Liber

Hollander A (1995) *Rättighetslag i teori och praxis; en studie av lagstiftning inom social- och handikappområdet*. Uppsala: Iustus förlag

Hollander A (2009) *Rättssociologi* I Hollander, A. Alexius Borgström, K (2009) (red). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Hydén L-C, Kyhle Westermarck P, Stenberg S-Å, (1995) *Att besluta om socialbidrag. En studie av 11 kommuner*. CUS Skrift 1995:1, Socialstyrelsen

Hydén M (2000) Forskningsintervjun som relationell praktik. I Haavind.H (2000) (red). *Kön och tolkning; metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Stockholm: Natur och kultur

Jacobsson M (2006) En ritual som ger tyngd; om muntliga förhandlingar i mål om tvångsvård. I Grape O, Blom B, Johansson R (2006) *Organisation och omvärld – Nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur

Jacobsson M (2009) Klienter som inte vet sitt bästa; om terapeutiska bedömningar i rättslig kontext I Hollander, A. Alexius Borgström, K (2009) (red) *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Janlöv A-C, Hallberg IR, Petersson K (2005) The experience of older people of entering into the phase of asking for public home help – a qualitative study. *International Journal of Social Welfare* 14, pp 326–336.

Jegermalm M. (2005). *Carers in the welfare state: On informal care and support for carers in Sweden*. Stockholm: Stockholms Universitet (akad. avh.)

Jeppsson-Grassman, E (2001) *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser*. Sköndalsinstitutets skriftserie, nr 17. Stockholm: Ersta Sköndals högskola

Johansson A (2005) *Narrativ teori och metod*, Lund: Studentlitteratur

Johansson L (2007) *Anhörig- omsorg och stöd* . Lund: Studentlitteratur

Johansson R (2007) *Vid byråkratins gränser; om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete* Lund: Arkiv förlag

Jolanki O, Jylhä M, Hervonen A (2000) Old age as a choice and as a necessity two interpretative repertoires. *Journal of Aging Studies*, Vol 14(4) pp 359-372

Jo.se *JO beslut den 10 oktober 2006, dnr 3514-2006*(elektronisk)
<http://www.jo.se/Page.aspx?MenuId=106&MainMenuId=106&Language=sv&ObjectClass=DynamX_SFS_Decision&Id=2098> publicerad 2006-10-18, hämtad 2010-10-03

Järvinen M, Mik Meyer N (red)(2003): *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel

Kommunallagen, KL (SFS 1991:900)

Krekula C, Närvänen A-L, Näsman E (2005) Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2–3.05. s. 81-90

Kristensson Ekvall A (2004) *Informal caregiving at old age. Content, coping, difficulties and satisfaction*. Lund: Lunds universitet (akad. avh.)

Kungl. Maj: t s proposition 1971:30 Del 2, *Till riksdagen med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.* Stockholm: Stockholms slott

Kvale S, Brinkmann S (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur

Lagen.nu. *Prejudikat* (elektronisk)< <https://lagen.nu/begrepp/Prejudikat>> hämtad 2010-09-23

Lagen.nu. *Rättsfall regeringsrätten* (elektronisk) <<https://lagen.nu/dom/index/>>hämtad 2010-09-23

Lagen om allmänna förvaltningsdomstolar (SFS 1971:289)

Larsson K (2004) *According to needs? Predicting use of formal and informal care in a Swedish urban elderly population*. Stockholm: Stockholms universitet (akad. avh.)

Lehti A (2009) *Struggling for clarity – cultural context, gender and a concept of depression in general practice*. Umeå: Umeå universitet (akad. avh.)

- Lill L (2007) *Att göra etnicitet; inom äldreomsorgen*. Malmö: Malmö högskola (akad. avh.)
- Lindelöf M, Rönnbäck E (2004) *Att fördela bistånd; om handläggningsprocessen inom äldreomsorgen*. Umeå: Umeå universitet. (Akad avh.)
- Lindelöf M, Rönnbäck E (2007) *Biståndshandläggning och handlingsutrymme; från ansökan till beslut i äldreomsorgen*. Lund: Studentlitteratur
- Lingsom S (1997) *The Substitute Issue. Care policies and their consequences for family care* (Rapport 6/97). Oslo: NOVA
- Lipsky M (1980) *Street-level Bureaucracy; dilemmas of the individual in public service*. New York: Russell Sage Foundation
- Lo-Johansson I (1952) *Ålderdoms - Sverige: En stridsskrift*. Stockholm: Bonnier
- Lukes S (1974) *Power: a Radical View*. London: Macmillan press Ltd
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2006:5) *Tillsyn av äldreomsorgen 2001-2005* (elektronisk) <http://www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/S/rapporter/2006/Tillsyn_av_aldreomsorgen_2001_2005.pdf> hämtad 2010-10-14
- Länsstyrelserna (2008) *Ej verkställda beslut och domar enligt SoL och LSS* (elektronisk) <http://www.lst.se/NR/rdonlyres/E9B35E9F-C952-4D55-AD63-F28506849067/0/Ej_verkst_beslut_rapport_maj_2009.pdf> hämtad 2010-09-27
- Marshall V. W (1999) Reasoning with case studies: Issues of an aging workforce. *Journal of Aging Studies*, 13 (4), 377-389
- Maslow A H (1954) *Motivation and personality*. New York: Harper & Row
- Mathiesen T (2005) *Rätten i samhället*. Lund: Studentlitteratur
- Mead G H (1910) Social Consciousness and the Consciousness of Meaning. *Psychological Bulletin*, 7 (12), 397-405
- Merriam S. B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*, Lund: Studentlitteratur
- Molina I, de los Reyes P (2006) Kalla mörkrets natt! Kön, klass och ras/eticitet i det postkoloniala Sverige. I de los Reyes, Molina I, Mulinari D (2006) (red) *Maktens (o)lika förklädnader; Kön, klass& etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- Nilsson M, Jönson H (2009) Äldre i massmedia – osynliga eller förknippade med problem. I Jönson H (2009) (red) *Ådrande, åldersordning, ålderism* Linköping: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Univ
- Norström C, Thunved A (2009) *Nya sociallagarna*. Stockholm: Norstedts juridik

Närvänen A-L (2009) Ålder, livslopp, åldersordning. I: Jönson Håkan (red) *Åldrande, ålderordning, ålderism*. Linköping: Institutionen för samhälls - och välfärdsstudier, Univ

Offentlighets- och sekretesslag, OSL (SFS 2009:400)

Olaison A (2006) Etiska problem i forskning om handläggningssamtal i äldreomsorgen. I Närvänen, A-L, Näsman, E (2006) (red). *Etik i forskningens vardag*, Linköping; NISAL Linköpings universitet

Olaison A (2009) *Negotiating needs. Processing older persons as Home Care Recipients in Gerontological Social Work Practices*. Linköping: Linköpings universitet (akad. avh.)

Olsson Erik (2000) Gemenskapens möjlighet och ensamhetens svårighet: socialitet, migrantskap och ålderdom. I Allwood, Carl Martin & Franzén, Elsie (red.): *Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*. Stockholm: Natur & Kultur

Omboende. se (elektronisk) <<http://www.omboende.se/sv/Hyra/Att-hyra/Sarskilt-boende-/>> hämtad 101009

Payne M (2005) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Falköping: Elanders Gummessons

Pettersson O (2005) *Rättsstaten. Frihet, rättssäkerhet och maktindelning i dagens politik*. Stockholm: Norstedts juridik

Petterson U (2001) *Socialt arbete, politik och professionalisering den historiska utvecklingen i USA och Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur

Potter J (1996): Attitudes, social representations and discursive psychology. I M. Wetherell (red) (1996) *Identities, groups and social issues*. London: Sage

Regeringsformen, RF (SFS 1974:152)

Regeringens proposition 1979/80:1 *Om socialtjänsten*. Stockholm: Socialdepartementet

Regeringens proposition 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*. Stockholm: socialdepartementet

Regeringens proposition 1997/98:113 *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken* Stockholm: Socialdepartementet

Regeringens proposition 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag mm*. Stockholm: Socialdepartementet

Regeringens proposition 2004/05:1 *Budgetpropositionen*, Utgiftsområde 9: Hälsovård, sjukvård och social omsorg

Regeringens proposition 2005/06:115 *Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre*. Stockholm: Socialdepartementet

Regeringens proposition 2008/09:82 *Stöd till personer som vårdar eller stödjer närstående*. Stockholm: Socialdepartementet

Regeringens proposition 2009/10:116 *Värdigt liv i äldreomsorgen*. Stockholm: Socialdepartementet

Richards S (2000) Bridging the Divide: Elders and the assessment process. *British Journal of Social Work* (30), 37–49

Riessman C. K (1993) *Narrative Analysis*, Newbury Park: Sage Qualitative Research Methods Vol 30

Riley M.W (1963) *Sociological Research: A Case Approach*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Vol 1

Rosenberg T (2005) *Könet brinner! Judit Butler*. Köping: Natur och Kultur

Rättsfall: RÅ 1984 Ab181, RÅ 1986 ref 19, RÅ 1987 ref 43, RÅ 1988 ref. 40, RÅ 1995 ref 10, RÅ 2000 ref 16, RÅ 2007 ref.86, RÅ 2007 ref. 43

Sand A-B (2002) *Anhörigvård: arbete, ansvar, kärlek, försörjning*. Lund: Studentlitteratur

Sand A-B (2005) Informell äldreomsorg samt stöd till informella vårdare – en nordisk forskningsöversikt. I Szebehely, M (2005) (red) *Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet

SCB 2010a *Statistisk årsbok för Sverige A01: publikation befolkning*. Stockholm: Statistiska centralbyrån

SCB 2010b *Statistisk årsbok för Sverige A01: publikation socialtjänst*. Stockholm: Statistiska centralbyrån

SCB 2010c *Sveriges framtida befolkning 2010-2060 BE18*. Stockholm: Statistiska centralbyrån

SCB 2010d *Döda och medellivslängd*. Stockholm: Statistiska centralbyrån

Schlytter A (1999) *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur

Scott J (1990) *A Matter of Record: documentary Sources in Social Research*, Cambridge: Polity Press

SKL (Sveriges Kommuner och Landsting) 2008. *Aktuellt på äldreområdet 2008*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting

SKTF 2007 *Kommunens ekonomi väger tyngre än de äldres behov, del 2*, SKTF:s undersökningsserie om den framtida äldreomsorgen

Socialstyrelsen 1997 *Behov Bedömning Beslut i äldreomsorgen*. Stockholm: SoS rapport 1997:8

Socialstyrelsen 2000a *Äldreuppdraget – slutrapport. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar* 2000:4. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2000b *Från beslut till praktik i hemtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen (Äldreuppdraget 00:5)

Socialstyrelsen 2002 *De äldre och besvärsrätten; överklagade beslut om hemtjänst och särskilt boende*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2004a *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2003*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2004b *Jämställd socialtjänst? Könsperspektiv på socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2005 *Likhet inför äldreomsorgen? Kommunala variationer och de anhöriga*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsens 2007 *Lägesrapport; Vård och omsorg om äldre 2007*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2006/2010 *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2010a *Social tillsyn. Länsstyrelsernas iakttagelser under 2008 och 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2010b *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen 2011 *Lägesrapport 2011. Hälso- och sjukvård och socialtjänst- Vård och omsorg om äldre*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen. se, äldreguiden 2011 (elektronisk)

<<http://aldreguiden.socialstyrelsen.se/Search/MunicipalitySearch.aspx>> publicerad 2011-10-13, hämtad 2011-10-31.

Socialtjänstlagen, SoL (SFS 2001:453)

Son J, Erno A, Shea D.G, Femia E.E, Zarit S.H, Stephens M.A (2007) The caregiver stress process and health outcomes. *Journal of aging and health*. vol.19 (6) pp.871 -887

SOU 1956:1 *Åldringvård: betänkande 1952 års åldringvårdsutredning*. Stockholm: Regeringskansliet

SOU 1997:76 *Invandrare i vård och omsorg - en fråga om bemötande av äldre*. Stockholm: Regeringskansliet

SOU 1999:97 *Socialtjänst i utveckling*. Stockholm: Regeringskansliet

- SOU 2000:38 *Välfärd, vård och omsorg*. Del 2. Stockholm: Regeringskansliet
- SOU 2001:52 *Välfärdstjänster i omvandling*. Stockholm: Regeringskansliet
- SOU 2001:103 *En modernare rättegång*. Stockholm: Regeringskansliet
- SOU 2003:91 *Äldrepolitik för framtiden: 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning*. Vård och omsorg bilagedel C. Vård och omsorg. Stockholm: Regeringskansliet
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och ett eget liv; jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Regeringskansliet
- SOU 2008:51 *Värdigt liv i äldreomsorgen*. Stockholm: Regeringskansliet
- StAAF A, Zanderin L (2009) *Förvaltningsrätt; en introduktion för professionsutbildningar*: Malmö: Liber
- Stranz H (2007) *Utrymme för variation; om prövning av socialbidrag*. Stockholm: Stockholms universitet. (akad. avh.)
- Strömberg H, Lundell B (2008) *Speciell förvaltningsrätt*. Malmö: Liber
- Svensson G (2000) *Skälig levnadsnivå och goda levnadsvillkor*. Stockholm: Norstedts tryckeri
- Szebehely M (2000). Äldreomsorg i förändring – knappare resurser och nya organisationsformer. I Szebehely, M (red) (2000) *Välfärd, vård och omsorg Antologi*. Kommittén Välfärdsbokslut SOU 2000:38. Stockholm: Socialdepartementet
- Szebehely M (2005) Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser. I: *Forskarrapporter till jämställdhetspolitiska utredningen*, SOU 2005:66: Stockholm; Fritzes
- Szebehely M (2006) Informella hjälpgivare. I: Vogel, J (red) (2006) *Äldres levnadsförhållanden*. Stockholm: SCB
- Szebehely M, Trydegård G-B (2007) Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender? *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2-3 s.197-219
- Szebehely M (2009) Omsorgsmönster bland kvinnor och män – inte bara en fråga om kön. I: Gunnarsson E, Szebehely M (2009) *Genus i omsorgens vardag*. Stockholm: Gothia
- Söderström S (2006) Forskarens övergripande perspektiv. Ett etiskt dilemma? I Närvänen, A-L, Näsman, E (red) (2006) *Etik i forskningens vardag*. Linköping: NISAL Linköpings universitet
- Thelander B (2011) Socialtjänstreformen - en reform som aldrig genomfördes. *Socionomen* nr 7 s. 73-75

Thorslund M (2002) Dagens och morgondagens vård och omsorg; Om gapet mellan behov och resurser. I: Andersson, L.(red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur

Thorslund M, Larsson K (2002) *Äldres behov: en kunskapsöversikt och diskussion om framtiden*. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns äldre

Thorslund M, Wånell S-E (2006) *Åldrandet och äldreomsorgen*. Lund: Studentlitteratur

Topor A (2005) Nya och gamla institutioner. I Sundgren M, Topor A (red) (2005) *Socialpsykiatri*. Stockholm: Bonnier

Tornstam L (2005) *Åldrandets socialpsykologi*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag

Trost J (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Trost J, Levin I (2010) *Att förstå vardagen*. Lund: Studentlitteratur

Tryckfrihetsförordningen, TF (SFS 1949:105)

Trydegård G-B, Thorslund M (2001) Inequality in the welfare state? Local variation in old-age care: the case of Sweden. *International Journal of Social Welfare*. 10, 174-184

Walker A.J, Pratt C.C, Eddy L (1995) Informal caregiving to ageing family members: A critical review. *Family Relations* 44, pp 402-411

Vahlne Westerhäll L (red.) (2002) *Rättsäkerhetsfrågor inom Socialrätten*. Stockholm: Norstedts juridik

Widerberg K (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

Yin Robert K. (2007) *Fallstudier: design och genomförande*. Malmö: Liber

10 BILAGOR

Bilaga 1 a

Intervjuguide – den klagande och anhörig/närstående

Överklagandet till länsrätten.

- Hur fick du reda på att du kunde överklaga biståndsbedömarens (socialnämnds) avslagsbeslut på din ansökan om...?
- Vem tog initiativ till överklagan? Du själv eller någon annan?
- Vad gjorde att du bestämde dig för att överklaga? Huvudsakliga skälet?
- Hur gick överklagandet till? Hade du någon hjälp med att skriva och formulera överklagandet, eller gjorde du det själv? Berätta!
- Hur reagerade du (tankar, förhoppningar etc.) på länsrättens (förvaltningsrättens) domslut? Vad har beslutet/domen betytt/inneburit för dig?
- Hur är det att läsa och förstå innehållet i domen/beslutet? Om svårigheter, på vilket sätt?
- Hur har hjälpen, biståndet, som du har rätt till enligt domen/beslutet startat? Hur ser hjälpen ut nu?
- Skulle du överklaga igen eller råda andra att överklaga?

Uppfattning om behov

- Vad anser du att du har för behov av hjälp?
- Kan du se att dina olika behov förändrats den senaste tiden? Vad beror detta i så fall på (hälsoskäl etc.)?
- Hur tror du att biståndshandläggaren ser på dina behov? Varför tror du att han/hon ser på dina behov på just detta sätt?
- På vilket sätt tror du att biståndshandläggarens syn på dina behov förändrats i och med länsrättens dom? Varför?

Olika hjälpinsatser

- Vilka hjälpinsatser har du från kommunen? (Hemtjänst– serviceinsatser och/eller personlig omvårdnad, trygghetslarm, färdtjänst, god man, etc.)
- (Om hemtjänst) Hur upplever du att det är att ha hemtjänst? Hur tänker du kring att behöva hjälp? Vad tycker du om den hjälp som hemtjänsten ger?
- Får du hjälp av andra än hemtjänsten (anhöriga, närstående)? Av vem och med vad?

Upplevelser/bemötande

- Vilka tankar/förväntningar hade du på biståndshandläggare innan du fick avslag och överklagade? Hur har dessa tankar/förväntningar förändrats efter beslutet/domen i länsrätten?
- Hur upplever du kontakten och bemötandet från biståndshandläggaren? Upplever du att det är någon skillnad mellan före och efter överklagandet skedde?

Bilaga 1 b

Intervjuguide - biståndshandläggare

Överklagandet till länsrätten

- Hur många överklagar ett avslagsbeslut till länsrätten (förvaltningsrätten)? Hur ser du på detta antal? Vad tror du det beror på att det är så få/många? Vad är det som gör att den enskilde tar steget och överklagar till högre instans? Vad har den enskilde ansökt om i dessa ärenden?
- Hur ges informationen (utöver besvärshänvisning) om laglig rätt att överklaga?
- Händer det att du uppmanar till att överklaga? Vad bestämde att du beslöt dig för att uppmana/inte uppmana?
- Kan du beskriva de fall där du hjälpt till att överklaga. Vad var det som gjorde att du hjälpte till?
- Hur har du diskuterat länsrättens (förvaltningsrättens) beslut med den enskilde?
- Kan den enskilde ha svårigheter med att läsa eller förstå innebörden i ett beslut/dom? På vilket sätt?

Uppfattningar om behov

- Vad bestämde att du avslog ansökan om.....? Hur tänkte du? Vad fick dig att göra som du gjorde? Hur ser du på behovet gentemot begreppet skälig levnadsnivå?
- Övervägde du något annat bistånd; annan insats? Varför/varför inte? Berätta!
- Hur stor roll spelar kommunens riktlinjer (när det gäller det avslagna beslutet) om bistånd? Hur ser du på dessa riktlinjer kontra det individuella behovet?
- Hur har din syn på den enskildes behov förändrats av länsrättens (förvaltningsrättens) bedömning och domslut? Om ingen förändring, varför?
- Hur har du för övrigt påverkats av länsrättens (förvaltningsrättens) domslut? Berätta!

Olika hjälpinsatser

- Har den enskilde hemtjänst? Får den enskilde också hjälp från andra än hemtjänsten? Av vem/vilka?
- Hur ser du på detta (påverkan, hänsyn etc.)?

Upplevelser

- Hur upplever du överlag kontakten/relationen med den enskilde? Berätta!
- Vilken påverkan tror du att överklagandet/domslutet har haft på din kontakt/relation till den enskilde äldre och/eller anhörig? Berätta!
- Vilka diskussioner har ni haft på enheten när det gäller domslutet? Hur upplever du dessa diskussioner? Kan du ge exempel?

Bilaga 2

GÖTEBORGS UNIVERSITET INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Informerat samtycke

Informerat samtycke till intervju som är en del i en Masteruppsats vid Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete.

I min Masteruppsats kommer jag att utföra innehållsanalys på överklagade rättsfall hos länsrätten (förvaltningsrätten) gällande bistånd till äldre enligt 4 kap 1 § SoL. För att få en illustration över olika upplevelser och komplexa sammanhang som sker i dessa ärenden, har jag tänkt göra en fallstudie som fokuserar på ett specifikt mål i länsrätten (förvaltningsrätten). I denna fallstudie kommer intervjuer att användas. Mitt önskemål är att få intervjuas i cirka 45-60 minuter där jag samtidigt spelar in samtalet på band.

För att säkerställa kravet på enskilda personers skydd mot otillbörlig insyn och kravet på vetenskaplig relevans krävs ett informerat samtycke mellan deltagande forskare och berörda personer (forskningsetiska principer enligt humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, se nedan).

Undertecknad ger sitt samtycke till att delta i ovan nämnda studie och är informerad om:

Studiens syfte och uppläggning.

Att deltagande i studien är frivilligt och att det när som helst kan avbrytas.

Att deltagandet som lämnas är konfidentiella (hemliga) och att de inte kommer att användas för annat syfte än forskningen.

Att man som deltagare i studien ges möjlighet att ge sina synpunkter på forskningsmaterialet innan det publiceras.

Att resultaten av forskningen kommer att presenteras på ett sådant sätt att deltagarna inte är identifierbara.

Att man som deltagare informeras om var studien kommer att publiceras och att man får en rapport eller sammanfattning av den.

Undertecknad deltagare (namn, ort, datum)

.....

Anne-Charlotte Sigvardsson
Masterprogrammet
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet
Mobil: 0705 886 175